

Muassislar:
O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston yoshlar ittifoqi

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:
Sirojiddin SAYYID
Minhojiddin MIRZO
Nodir JONUZOQ
G'ayrat MAJID
O'razboy ABDURAHMONOV
Farrux JABBOROV

Jamoatchilik kengashi:
Qahramon QURONBOYEV
Iqbol MIRZO
Muhammad ALI
Abdurasul ABDULLAYEV
Rustam NOSIROV
Rustam QOBILOV
Ahmad OTABOYEV
Shuhrat SIROJIDDINOV
Serobiddin ISMOILOV

Bosh muharrir:
Faxriddin HAYIT

Bosh muharrir o'rinbosari:
Nurilla CHORI

Mas'ul kotib:
Sa'dullo QURONOV

Mas'ul muharrir:
G'iyosiddin O'NAROV

Adabiy muharrir:
Husan MAQSUD

Badiiy muharrir:
Akbarali MAMASOLIYEV

Muharrir:
Yahyoxon FAYOZ

Manzilibiz:
Toshkent shahri, Chilonzor tumani,
Bunyodkor ko'chasi, Adiblar xiyoboni,
O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi binosi.
Indeks 100066
E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz
Web sayt: www.yoshlikjurnali.uz
Tel.: (0371) 231-20-58, 231-20-59

Navbatchi muharrir: H. Maqsud
Bosishga 30.10.2018-yilda ruxsat berildi.
Qog'oz formati: 30x42 1/4
Nashriyot hisob tobog'i: 8,7
Indeks – 822.

ISSN 0207-9137. Jurnal 2007-yil 4-mayda
O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi
tomonidan № 0253 raqami bilan ro'yxatga olingan.
Jurnaldan ko'chirib bosilganda
"Yoshlik"dan olindi" deb izohlanishi shart.
"SILVER STAR PRINT" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma № 82. Adadi: 2450
Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-uy.

JARAYON
3 G'ayrat Majid
"Salom, Jayhun shamollari"

SUHBAT
7 Davronbek Tojialiye
Adabiyot internetga
ko'chdimi?

NAZM
11 Nodir Jonuzoq
So'z

38 Madina Norchayeva
Umrinni sharobday simiradi
vaqt...

42 Shuhrat Orif
Eng buyuk maqomdir –
Oshiqlik

NASR
26 Ulug'bek Hamdam
Auditoriya

44 Farrux Jabborov
Temurvoyning adasi

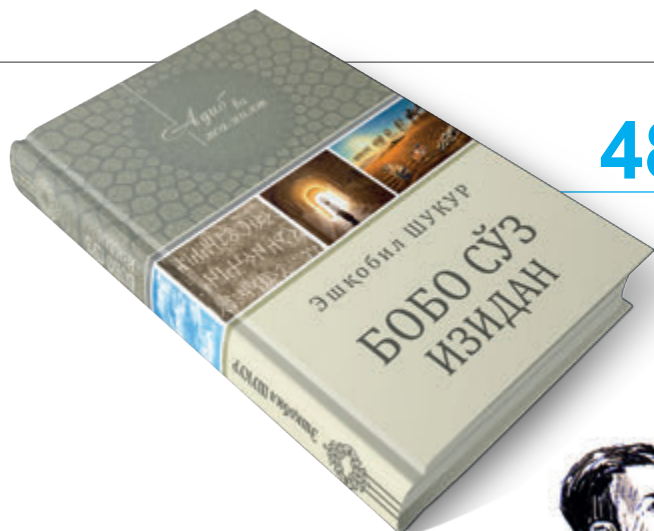
52 O'rolboy Qobil
Yobonlik momo.
"Ot o'g'risi"

26

3

48

TADQIQOT
48 Husan Maqsud
Bobo soʻzni izlab

NIGOH
39 Men shoir emas, rostgoʻy
edim

DILKOʻPRIK
56 Berdibek Jamgirchiyev
Axir jannat poyingdadir,
tovoningda...

UCHRASHUV
58 Gulrux Xudoyorova
Men axir baxtning bir
boʻlagi...

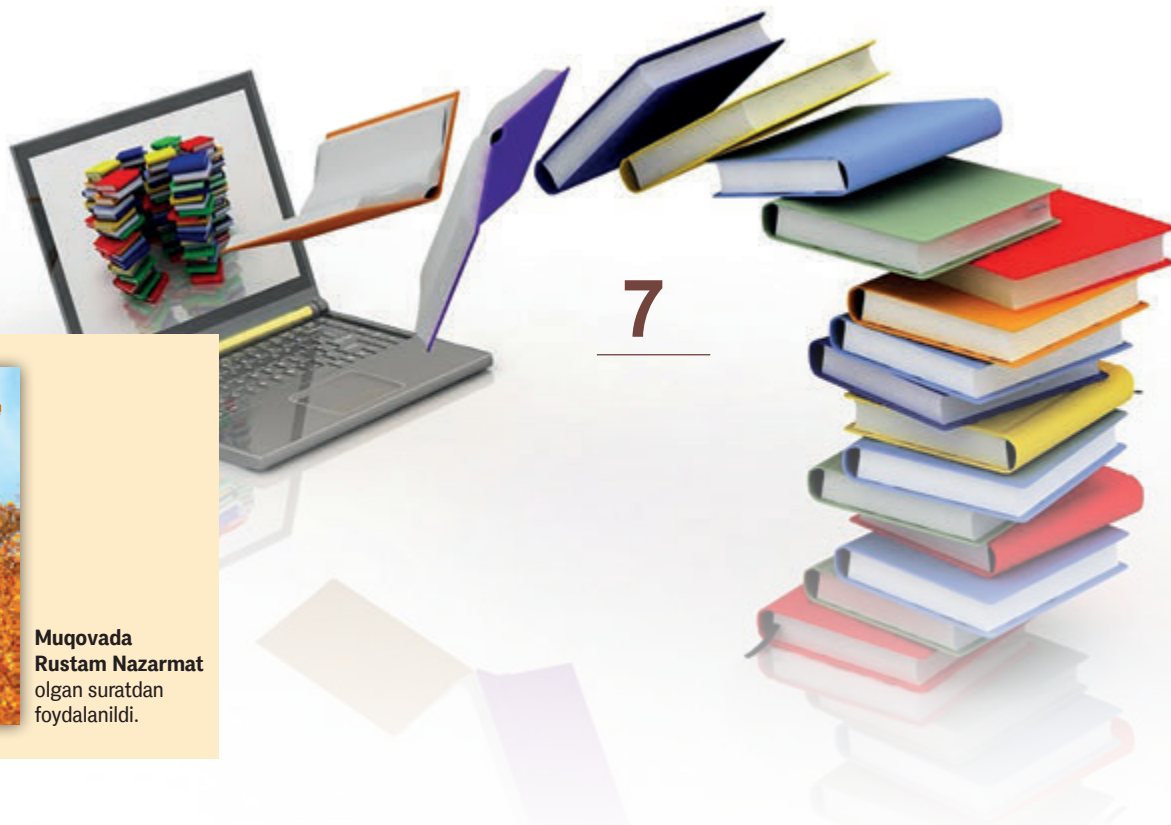
XOTIRA
59 Homidjon Homidiy
Peshqadam

JAHON HIKOYASI
62 Hermann Hesse
Boʻri

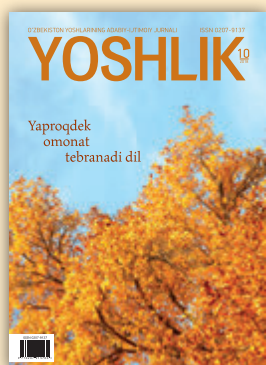
44

39

7

Muqovada
Rustam Nazarmat
olgan suratdan
foydalanildi.

“Salom, JAYHUN shamollari”

Қачон йўлим қорақалпоқ
диёри сари тушса, Ибройим
оғанинг Отажон Худойшуку-
ровга бағишлаб ёзган сатрлари
ёдимга келаверади:

*Эл меҳри сўнмас юзингдан,
Улуг дарёи азимдан,
Қорақалпоқ, Хоразмдан,
Эсар Жайхун шамоллари.*

*Ибройим дер: эл нафаси,
Амунинг сирли шарпаси,
Умримнинг боқий сабоси,
Салом, Жайхун шамоллари!*

Жайхун шамоли, Аму
сувларидан баҳра олиб яшаёт-
ган катта эл бу – ўзбегу қо-
рақалпоқ. Камолот ва та-
раққиёт йўлига бирга чиққан
мард, танги, ишбилармон,
маънавияти юксак, имони мус-
таҳкам, ҳалол ва пок қалбли
миллатдир – ўзбегу қорақал-
поқ. Ибройим Юсупов эса ана
шу икки миллатнинг ардоқли
фарзанди, катта шоирдир.
Ибройим оға билан тенгдош,
сафдош, елкадош адиб Тўлеп-
берген Қайипбергенов ҳам
худди шундай: ҳар икки халқ

учун ҳам бирдай суюкли-
дир. Уларнинг издошлари
– Улмамбет Хўжаназаров,
Тўлепберген Матмуродов,
Кенгесбай Раҳмонов, Ўроз-
бой Абдураҳмонов, Кенесбай
Каримов, Мурадбай Низанов,
Бахтиёр Генжамурод каби-
ларнинг асарлари ҳам қорқал-
поқ учун қанчалик қадрли
бўлса, ўзбек учун ҳам ана
шундай қадр-қимматга эга.
Аслида бу адабиёт ўзбек ва
жаҳон адабиётининг тоза бу-
лоқларидан баҳраманд бўлиш
билан бир қаторда Ажиниёз,
Бердақ, Кунхўжа сингари
буюк оқинлар меросидан сув
ичган, насибадор бўлган...

Бу галги сафарим давомид-
да миллат, халқ, Ватан учун
холис хизмат қилган, ҳаёти-
ни шу хайрли йўлга сарф
этган адабиёт намояндалари-
ни зиёрат этиш ва яна бир
карра ёдга олиш, шунингдек,
муҳтарам Президентимиз
Шавкат Мирзиёев ташаб-
буси билан ташкил этилган
Ибройим Юсупов номидаги
ижод мактаби билан яқиндан
танишиш, қаламқаш ёшлар ва

*Ф*айрат МАЖИД

1976 йили туғилган.
Ўзбекистон Миллий
университетининг жур-
налистика факультетида
таҳсил олган. “Гулсанам”,
“Ҳеч кимга ўхшамайсан”,
“Кўзларингни соғинаман”,
“Ишққа борар йўл” каби
китоблари нашр этилган.

уларнинг устозлари билан дилдан суҳбатлашишни мақсад қилдим.

Қорақалпоғистон халқ шоири Кенесбай Каримов ҳамроҳлигида дастлаб Ибройим оға мангу қўним топган масканни зиёрат қилдик. Кейин Чимбойга – оға таваллуд топган овул сари йўл олдик. Атрофда кенг пахта далалари, кузги боғлар, бири-биридан кўркем овуллар кўзга ташланади.

– Ўтмишга қайтиб иш кўриш хайрлидир, деган гап бор халқимизда. Тарихни билиш, уни ўрганиш ва келажак авлодга етказиш эса ҳаммамизнинг бурчимиз, – дейди Кенесбай оға. – Улуғларимиздан Бердақ ва Кунхўжанинг рамзий мақбараси, уларнинг ҳаёти ва ижодига бағишланган музей қад ростлаши, ажойиб боғ яратилиб, коммуникация тармоқларининг олиб келинаётгани ҳаммамизни қувонтирди.

Дарҳақиқат, бу хайрли ишлар замирида аجدодларга юксак эҳтиром, авлодлар қалбида Ватан тарихига, ўтган буюк боболарга нисбатан меҳр-муҳаббат, дахлдорлик туйғусини шакллантириш, уларда фахру гурур ҳисларини уйғотишдек эзгу мақсад мужассам. Шу маънода бундай зиёратгоҳлар маънавиятимизга хизмат қилаётгани билан қадрли ва азиздир...

Йўлимизни Тошкент давлат аграр университети Нукус филиалига қарашли академик лицей томон бурдик. Лицей раҳбари Эсназар Мадримов бизни мўъжазгина музейга бошлаб кирди. Бу ердаги экспонатлар – китоблар, ёзув машинкаси, суратлар, соатлар, қаламу ручкалар, қўлёзмалар – ҳамма-ҳаммаси Ибройим оға

ҳақида ҳикоя қилади. Музейдаги бу буюмлар бир пайтлар Ўзбекистон Қаҳрамони Ибройим Юсуповга хизмат қилган. Улар шоирнинг сўз устида чеккан заҳматларига, ҳаётининг бахтли ва маҳзун паллаларига тилсиз гувоҳ бўлишган. Бироқ қалб нигоҳи ила теран назар ташлаган одам буюмларнинг сокин сўзларини, албатта, эшитади. Ибройим Юсупов отлиғ етук сўз салафининг ижод ва ҳаёти билан яқиндан танишади.

– Давлатимиз раҳбари Қорақалпоғистонга ташрифи давомида Чимбой туманига, хусусан, бизнинг лицейга келгандилар, – дейди лицей директори Э. Мадримов. – Президентимиз ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ташаббуси, Ибройим оғанинг оила аҳли ва дўстлари кўмаги билан ташкил этилган музей билан танишди ва бу хайрли ишдан мамнун бўлди...

Ибройим Юсупов яшаган уй. Ўз соҳиби каби одми, ортиқча ҳашамдан холи хонадон. Инсонни жой эмас, жойни инсон улуғлайди, деган гап бор халқимизда. Бу хонадонда, бу овулда Ибройим Юсупов яшаб ўтганлиги туфайли ҳам бугун у азиз масканга айланган. Элнинг каттадан кичигигача Ибройим оға билан фахр этишларини ҳис қилдим.

Хабарингиз бор, Президентимиз 2017 йил 21 январь кuni Қорақалпоғистон Республикаси сафари чоғида Нукус шаҳрида Ибройим Юсупов номидаги ихтисослаштирилган мактаб-интернат очиш, мактаб олдида шоир ҳайкалини ўрнатиш бўйича топшириқ берганди. Қисқа фурсатда уч қаватли зиё маскани

барпо этилди. Ҳозир мазкур ижод мактабида асл истеъдод эгалари таълим-тарбия оляпти.

Мактабга кираверишда Ибройим Юсупов сиймоси: “Менинг издошларим таълим олмақда, эртага бу ёшлар миллати, халқи, юртининг корига ярайдиган ўғил-қизлар бўлиб улғайишади”, деяётгандек таассурот қолдиради.

Давлатимиз раҳбарининг 2017 йил 15-16 декабрь кунлари Қорақалпоғистон Республикасига ташрифи чоғида мактаб-интернатда бўлиб, ўқувчиларга яратилган шароитлар билан яқиндан танишди. Ўқитувчи ва ўқувчилар, қорақалпоғистонлик адиллар билан учрашди. Учрашув чоғида Президентимиз бу ерни маънавият масканига айлантириш, атоқли шоир ва ёзувчиларимиз ижодини халқимизга ва бутун дунёга тараннум этиш, улар ўртасида ижодий танловлар ўтказиш, жамиятда китобсеварлик муҳитини шакллантириш, айниқса, ёшларни китобга қайтариш зарурлигини айтиб ўтди. Мактаб ўқувчиларига махсус автобус совға қилди. Мамлакат раҳбари билан бўлган учрашув бир умр ёшларнинг қалбида тотли хотира сифатида қолиши, уларни янада чуқур билим олишга, ижод сирларини ўзлаштиришга даъват этиши шубҳасиз.

– Президентимиз билан учрашув менда ва тенгдошларимда жуда катта таассурот қолдирди, – дейди мактаб ўқувчиси Бердибек Айтмуратов. – Мен бу учрашувда Ибройим Юсупов хотирасига бағишланган шеъримни ўқиб бердим. Озгина ҳадик йўқ эмас эди, Худога шукур, маъқул келди. Президентимиз

“ Бундай хайрли ишларни бошқа ташкилотлар ҳам йўлга қўйса, мактаб кутубхонаси яна-да бойийди. ”

мени янада ўқиб-изланишга даъват этдилар. Ҳа, айти дамларда мен дунёдаги энг бахтиёр ўқувчиман. Шундай юрт фарзанди эканимдан гурурланаман.

Қорақалпоқ тили ва адабиётини ўрганишга ихтисослаштирилган мактаб-интернати 216 ўринга мўлжалланган бўлиб, синф хоналари проектор ва компьютерлар билан жиҳозланган. Кимё, биология, физика фанлари учун ўқув-лаборатория хоналари ҳам мавжуд. Шунингдек, юз ўринга мўлжалланган фаоллар зали, таржима маркази ва кичик босмахона,

юз ўринли ётоқхона, эллик ўринли ошхона ўқувчилар ихтиёрида.

Уларга 34 нафар юқори малакали ўқитувчилар дарс беришади. Мактабда “Ифодали ўқиш”, “Нотиқлик санъати” каби қўшимча дарслар ҳамда “Биз – Аёзий издошлари” (Ибройим Юсупов Аёзий тахаллуси билан ҳам ижод қилган), “Ёш адабиётшунослар”, “Публицистик асар сирлари” тўғрақлари йўлга қўйилган. Бироқ бу кам. Назаримда ижод мактабларининг бошқа таълим даргоҳларидан фарқ қиладиган жиҳатлари хусусида ўйлаш керак. Бу борада катта илмий-ижодий тажрибага эга педагог олимлар, шоиру адилларнинг маслаҳатларига суянилса, таълим сифати янада ошади.

Бугун мактаб кутубхонасида 1500 номдаги бадиий китоб бор. Ушбу китобларнинг минг дониси Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси томонидан совға қилинди. Албатта, бу жуда оз. Бундай хайрли ишларни бошқа ташкилотлар ҳам йўлга қўйса, мактаб кутубхонаси янада бойийди.

Яна бир мулоҳаза. Ибройим Юсупов мактабида ўзбек ва қорақалпоқ адабиётига бағишланган музейга эҳтиёж бордек, назаримда. Сабаби, ёшлар адабиёт билан боғлиқ тасаввур ва фикрларини юксалтириб боришлари керак. Албатта, бунда музейнинг хизмати катта бўлади.

– Президентимиз Ибройим Юсупов мактабига келганларида, ижодкор ўқувчиларнинг ҳар ўн нафарига битта таниқли шоир ёки ёзувчини бириктириш таклифини берган эдилар, – дейди Кенесбай оға. – Биз аллақачон бу

таклифни амалга оширишга киришганмиз. Элниг суюкли ижодкорлари билан бўлиб ўтаётган мулоқотлар ёшларнинг ижодига ижобий таъсир қилаётгани барчани бирдек қувонтирмоқда. Шунингдек, уюшма ва ижод мактаби ҳамкорлигида ижодий учрашувлар, китоб тақдимотлари, адабий кечалар ўтказишни йўлга қўйганмиз.

Мактабнинг қишки ва ёзги спорт майдонлари фарзандларимизнинг жисмонан тетик, соғлом бўлишлариغا хизмат қилади. Шогирдларнинг ютуқлари ҳар доим устозларни қувонтириб келган.

– Ўқувчиларимнинг барчаси иқтидорли. Уларга яратилган шарт-шароитларни кўриб кишининг ёшликка қайтгиси ва шу мактабда таҳсил олгиси келади. Мактабимизда яратилган имкониятлардан самарали фойдаланиб, катта ютуқларни қўлга киритаётган ўқувчилар кўп, – дейди мактаб-интернатининг маънавий-маърифий ишлар бўйича директор ўринбосари Мамбетмурод Реймов. – Истеъдодли ижодкор

Абдурашид Смайлов Ёшлар иттифоқининг Қорақалпоғистон Республикаси Кенгаши томонидан ўтказилган “Аёзий издошлари” танловининг республика босқичида биринчи ўринни эгаллади. Гулпаршин Жолдасбоев эса шу йилнинг 1-7 июль кунлари Японияда ўтказилган “Sakura Science Exchange program in Japan” номли анжуманга иштирок этиб келди. 10-синфда таҳсил олаётган ўқувчимиз Давлатёр Шарибоев спортнинг “Қўл жанги” тури бўйича Ўзбекистон Республикаси чемпионатида иштирок этиб, 3-ўрин соҳиби бўлди. Шу маънода биз ўқувчиларимизнинг келажига катта умид билан қарашга ҳақлимиз.

Улуғлардан эшитганим бор: дунёда истеъдодсиз одамнинг ўзи йўқ. Ҳамма-нинг у ёхуд бу касбу ҳунарга иқтидори бўлади. Фақат у вақтида илғаниб ривожлантирилса, кифоя. Шубҳасиз, ниҳолга ҳам ўзини тутиб олгунга қадар парвариш зарур. Бу ижодкор ёшлар бамисоли бир ниҳол. Ижод мактаблари эса уларни баркамол бўлиб улғайишларига кўмак беради. Шу чоғ негандир Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг ушбу мисраси ёдимга келмоқда: “Йўлчи йўлни на билсун, то раҳнамо кўрсатмагай”.

Муҳтарам Президентимиз катта ғояни амалга оширдилар. Энди унинг натижалари устида ҳалол меҳнат қилиш зарур. Ана шундагина бу илм масканларидаги толиби илмлар эртага мамлакат хизматиغا ярайдиган чинакам ватанпарвар, элпарвар кишилар бўлиб камол топишади.

Adabiyot internetga ko'chdimi?

– Ахборот технологиялари ривожланган ҳозирги даврда дунё давлатларида электрон китоблар жуда кенг тарқалмоқда. Аммо негадир, ўзбек тилидаги электрон китоблар оммалашиб кетмади. Сизнингга, бунинг сабаби нимада?

– Бу борада техник омилларга эътибор қаратиш лозим. Интернет тезлигининг пастлиги, махсус электрон китоб қурилмаларининг оммалашмагани, техник жиҳатдан сифатли, мослашувчан, мульти-медиага замонавий электрон китоблар (PDF, HTML кўринишидаги электрон китоблар вақти ўтди) ишлаб чиқарилмаётгани бунинг асосий сабабларидир.

Бундан 15 йил аввал дунёнинг ривожланган давлатларида электрон китобларнинг афзаллиги, қулайлиги ва арзонлиги сабаб оммавий ишлаб чиқаришга чақириқлар кўп бўлган эди. 2010 йилдаёқ АҚШда электрон китоблар савдоси ҳажми босма китоблардан ошиб кетди. “Amazon” компанияси 2010 йили 15,6 миллион дона босма ва 20 миллион дона электрон китоб сотган эди. Компания маълумотларига қараганда, кейинги йилларда бестселлер бўлган китобларнинг 25 фоизи ҳали нашриётлар чоп этмасдан туриб муаллифлар интернетга жойлаган асарлардир. Катта нашриётлар дастлаб халқаро тармоқда машҳур бўлган китобларнинг муаллифлари билан шартнома тузиб, асарларни чоп этди. Масалан, Британия университети профессори Пол Рикингтоннинг аввал “Amazon” сайтида эълон қилинган икки романи “Pan Macmillan” нашриётида 150 минг нусхада чоп этилди.

Европада ҳам электрон китоблар савдоси босма китобларга тенглашади, дея тахмин қилинганди. Аммо сўнгги йилларда Фарбда яна анъанавий китоб бозори улуши электрон китоб савдосидан сезиларли даражада ошиб кетди.

Бу жараён бизга ҳам таъсир кўрсатди. Ижтимоий тармоқларда ўтказилган сўров ва тадқиқотларга кўра, бизда ҳам китобни бирров варақлаб чиқиш, унинг мазмун-мундарижаси билан танишиш, муайян матнни қидириш учун электрон китоблардан фойдаланилади. Лекин мутолаа учун ҳамон анъанавий китоб маъқул кўриляпти.

www.ziyouz.com адабий-маърифий портали асосчиси ва раҳбари, “Олтин қалам” миллий мукофоти соҳиби Давронбек Тожиалиев билан ахборот оламида китобхонлик маданияти, ижтимоий тармоқларда адабиётнинг тарғиботи масаласида суҳбатлашдик.

– Сиз биринчилардан бўлиб ўзбек адабиётини Android тизимига олиб кирдингиз. Кўпчилик китобхонлар сиз тайёрлаган мобил иловалар орқали дурдона асарлардан баҳраманд бўлишяпти. Нима ушунга бу лойиҳа тўхтаб қолди? Ўзбекга электрон китоб бозорининг истиқболи қандай?

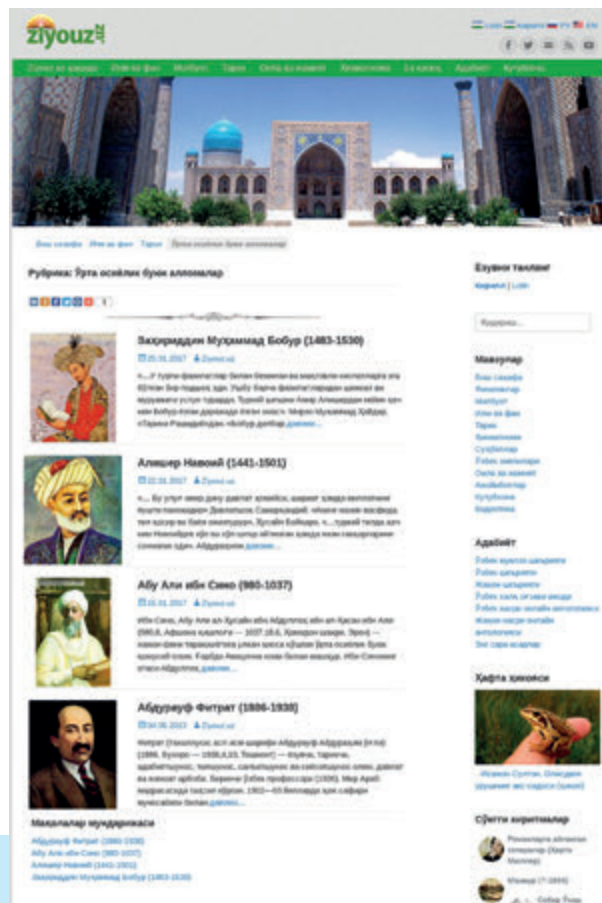
– 2013 йили синов сифатида Android тизими учун мобил китоб-иловалар тайёрлаб, Play Market хизматига жойлаган эдим. Жойланган 20та китобни юклаб олганлар сони ҳозирда 1 миллиондан ошган. Мобил китоблар ҳам худди мобил қурилмаларга ўхшайди. Уларни ҳам замон талабига кўра, доимо янгилаб туриш керак. Бу кўп меҳнат ва маблағ талаб қилади. Шунингдек, Play Market хизматининг ҳам ўз талаблари бор. Сиз истаган имкониятлар уларнинг талабига мос келмаслиги мумкин.

Ўзбек тилидаги электрон китоблар бозорини такомиллаштириш мақсадида 2012 йили Kitobim.uz лойиҳасини бошлаган эдик. 2014 йили ўзбек тилидаги биринчи электрон китоб сотувчи мобил-платформа иловасини ишга туширдик. Биринчилардан бўлиб “Академнашр” нашриёти китобларини электрон вариантда сотувга чиқардик.

Аввалига роса иккиландик. Ёшлар электрон китобни сотиб олишмаса керак, деган ҳадик бор эди. Маълум бўлдики, Ўзбекистонда электрон китобларни сотиб олиб, ўқиш анъанаси шаклланаётган экан.

Нашриётлар билан ишлаш осон кечмади. Анъанавий усулда китоб сотишга ўрганиб қолган баъзи нашриётларга электрон китоблар истиқболлари ҳақидаги гапларимиз қизиқ туюлмади. Айрим нашриётлар эса, ўзлари қизиқиб, ҳамкорлик таклиф этдилар.

Ҳозир Ўзбекистонда электрон китоблар бозори чаққон бўлмаса-да, таҳлилларимизга кўра,

ойдан-ойга бу соҳа ривожланыпти. Яқин йилларда ўзбек ижодкорлари ҳам ўз китобларини интернет орқали сотиб, яхши даромад олишларига ишонаман.

– Бугун айрим зиёлиларнинг “Адабиёт ижтимоий тармоқларга кўғиб ўтди”, деган гапи қулоққа галинада. Ижтимоий тармоқларда ижодкорлар янги асарини тугаши биланоқ эълон қилади. Аммо ижтимоий тармоқда машҳур бўлиб улгурганларнинг ҳаммаси ҳам ижодкор эмас-да! Мамлакатимиздаги энг йирик адабий порталнинг раҳбари сифатида бу ҳолни қандай баҳолайсиз?

– Тўғри, ижоднинг маълум қисми интернетга кўчди. Лекин бунга ҳақиқий адабиёт деб бўлмайди. Интернетнинг ижодкор учун “фойдали” жиҳати унда муҳаррир, мусахҳих, танқидчи, ношир каби “цензор”ларнинг йўқлигидир. Оний кайфият билан ёзилган “ижод” намуналарини лаҳзаларда интернетда эълон қилиш мумкин.

Аммо инсоф юзасидан ижодкорларнинг асосий ютуғини – улар жамиятда юз бераётган воқеа-ҳодисаларга ўз вақтида муносабат билдира олаётганини қайд этиш жоиз.

Бундай вақтда ўқувчи асарнинг бадиий савияси, жанри ва муаллифнинг ижодий маҳоратига жиддий эътибор қаратмайди. Муҳими, одамларнинг дилидаги гаплар ҳамма ҳам ифода эта олмайдиган усулда тақдим этилса бўлгани...

Яқинда асосан инглиз тилида мутолаа қиладиган турк дўстим айтиб қолди: “Интернетда ўқиш учун китоблар шу қадар кўпки, ўзимга маъқул келадиган асарни тақриз ва ўқувчилар фикри орқали ўрганиб, топиб олгунча бир-икки кун ўтиб кетяпти”. Бизда ҳам аста-секин шундай бўлиб бормоқда. Тармоқда ўқишли, маъзи тўқ асарлардан кўра, дидсизлик ва саводсизлик билан ёзилган, енгил-елпи мавзудаги асарлар кўпаймоқда.

Ўзимдан ҳам кўпчилик “Тавсия қилинг, қайси асарларни ўқисак бўлади?” деб сўрайди. Шунини инобатга олиб ziyouuz.uz порталида “Энг сара асарлар” рунини ташкил этганман. Унда жаҳондаги нуфузли газета-журналлар, атоқли адабиётшунос, ёзувчи ва олимлар тавсия этган китоблар рўйхатини эълон қилиб боряпман. Ўзбек зиёлилари тавсия этаётган китоблар ҳам ўқувчиларда катта қизиқиш уйғотмоқда. Шунингдек, “Ҳафта ҳикояси” лойиҳасида ҳар душанба кунини жаҳон ва ўзбек ада-

биётидан энг яхши деб топилган ҳикоялар тақдим этиляпти.

Икки-уч ой аввал зиёлиларимиз орасида “Ким нима ўқияпти?” деб номланган сўровнома ўтказдик. Унда 120 дан зиёд жавоб олинди, ўзига хос маълумотлар захираси жамланди. Атоқли олимлар, ёзувчи-шоирлар ва бошқа соҳа вакиллари – миллатимиз зиёлиларининг жавоби билан танишиб, турфа китоблар, уларнинг маз-

2004 йили ташкил этилган www.ziyouz.com адабий-маърифий портали ҳозирда ўзбек тилидаги энг йирик маърифий сайт ҳисобланади. Унда ўзбек, рус ва инглиз тилларида 25 мингдан ортиқ илмий-оммабоп, маърифий мақола, 11 мингдан ортиқ электрон китоб жамланган. Бу (www.ziyouz.com) электрон кутубхонада 600 нафарга яқин гет эл ёзувчиларининг 2600 та ҳикоя ва қиссаси, шеърлари; ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётидан 700 нафарга яқин шоирнинг шеърлари, 500 нафардан зиёд ёзувчининг 3000 та ҳикояси, шунингдек, ўзбек халқ достонлари, эртақ, мақол, топшимоқлари жойлаштирилган. Бир кунда порталдан ўртага 17 минг киши фойдаланади, 100 мингдан ортиқ саҳифа ўқилади.

мун-мундарижаси ҳақида ўқувчиларга маълумот бердик.

Айни чоқда ёшлар қандай китоблар ўқиётганига ҳам қизиқдик. Маълум бўлишича, ёшлар кўпроқ жаҳон адабиётидан мутолаа қилишмоқда. Сўровномадан жаҳон адабиётига оид 447 та (38,8%) китоб ўрин олган. Ёшларимиз орасида буюқ қирғиз адиби Чингиз Айтматов, турк маърифатпарвари Аҳмад Лутфий Қозончи, америкалик афгон адиби Холид Хусайний, Америка ёзувчиси Теодор Драйзер, дунёда китоби энг кўп сотилган Пауло Коэльо, рус классиклари Лев Толстой, Фёдор Достоевский асарлари машҳур экан.

Сўровномада ўзбек адабиётидан 319 та китоб (27,7%) қайд этилди. Ўткир Ҳошимов, Саид Аҳмад, Тоҳир Малик, Абдулла Қодирий, Пиримқул Қодиров, Тоғай Мурод асарлари энг кўп мутолаа қилинган. Респондентлар зикр этган 122 та диний-маърифий китобнинг (10,6%) асосий қисми Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф қаламига мансуб. Тарихга оид 88 та китоб (7,6%) орасида дин тарихи, юртимиз тарихига оид асарлар ўрин олган. Психология йўналишидаги 73 та (6,3%) китобнинг асосий муаллифлари Дейл Карнеги, Роберт Кийосаки ва Адам Жексондир. Сўровномада қайд этилган китобларнинг 65 таси (5,6%) илмий-оммабоп

мавзуда, 37 таси ижтимоий-сиёсий (3,2 %) йўналишда-дир.

Ўқилаётган асарларнинг энг кўпи (78%), табиийки, ўзбек тилида. Қолган 22 фоиз китоблар хорижий тилларда ўқияпти. Чет тилларида мутолаа қилинаётган китоблар орасида рус ва инглиз тиллари алоҳида ажралиб туради. Хорижий тилларда ўқилган 251 та китобдан 141 таси рус, 77 таси инглиз, 15 таси турк, 11 таси араб, 3 таси корейс тилига тўғри келади.

Алоҳида қайд этиб ўтиш лозимки, китобхон ёшлар асосан босма китоб ўқишни маъқул кўришар экан. Электрон китоблардан Android тизими учун мўлжалланган китоблар машҳур. Баъзи респондентларнинг таъкидлашича, улар китобни аввал электрон нусхада танишиб, агар ёқса, унинг босмасини сотиб олиб ўқир экан.

– Сиз юқорида айтиб ўтганлардан хулоса чиқарадиган бўлсак, “ёшларнинг китоб ўқимаи қўйган” и ёлгон экан-да?

– “Ҳар авлод аввалгилардан ўзини ақллироқ ва кейингилардан донороқ деб хаёл қилади”, деган эди Жорж Оруэл. Кўпинча катта авлод вакилларида “ёшлар китоб ўқимаи қўйди” деган танбеҳни эшитамиз. Яқинда босма китобларни электрон китоблардан жудаям қизганувчи бир зиёли акамиз шундай деб қолди: “Метрода, автобусда ёшлар телефонига термилиб, нуқул ўйин ўйнайди, деб ўйларканман. Кейин кузата бошладим. Телефонда китоб ўқиб кетадиган ёшлар ҳам кўп экан”.

Баъзи улуғ ёшли зиёлилар орасида интернет ва электрон китоблардан ҳайиқиш мавжуд. Мутолаанинг шакли ўзгаргани билан сифати ўзгаргани йўқ. Аксинча, кейинги йилларда информация миқдори

кескин ортиб, мутолаага бўлган қизиқиш ҳам юксалаётганини статистика кўрсатмоқда.

Ёшлар ўқияпти! Электронми, босма китобми, муҳими – мутолаадан чекинмасак бўлгани!

– Истаймизми-йўқми, жаҳон интернет тўрида Ўзбекистон, ўзбек тили ҳақидаги холис манбалар ҳамон кам. Қидирув хизматларида юртимиз ҳақида изласангиз, кўпинга, миллий сайтларимиздан кўра, бошқа тил ва нашрдаги маълумотлар гижиб келади. Жаҳоннинг энг катта ахборот майдонида салмоқли ўрин эгаллашимиз уғун нималар қилиш керак?

– Албатта, интернетдаги ахборот майдони ҳам бозорга ўхшайди: сен тайёрлаб, бозорга олиб чиқмасанг, бошқалар ўз маҳсулотини ўтказишга ҳаракат қилади. Ривожланган давлатларда ахборот майдонини ўз тилидаги маълумотлар билан тўлдириш юқори даражада ташкиллаштирилган. Махсус билим жамиятлари, жамғармалар ташкил этилган. Уларнинг вазифаси давлат тилидаги ҳар қандай маълумотни саралаб, тўлдириб, тақдим этишдан иборат.

Шунингдек, нодавлат ташкилотлар ҳам хайрия асосида ўз тилларини дунё бўйлаб ёйишга ҳаракат қилапти. Масалан, энг йирик очик интернет энциклопедияси – “Wikipedia” инглиз тилида 5 734 000, немис тилида 2 228 000, француз тилида 2 047 000, рус тилида 1 502 000, итальян тилида 1 467 000, испан тилида 1 481 000 та ва бошқа тилларда минг-минглаб мақолаларни жамлаган. Ўзбек тилидаги мақолалар сони эса атиги 129 000 та бўлиб, унинг ярмидан кўпи чала материаллардир. Ўзбек “Wikipedia” сини ривожлантириш бўйича махсус дастурлар ишлаб чиқилиб, салоҳиятли ёшларни жалб этиш зарур.

Ўзбек тилида нашр этилган барча энциклопедия ва луғатларнинг электрон нусхасини тайёрлаб, интернетга жойлаш зарур. Токи ўқувчи керакли сўз ва атамаларни қийналмай топа олсин. Бундай академик сайтлар инглиз, рус, француз, немис, араб тилларида мавжуд. Энциклопедия ва луғатлар учун махсус дастурлар тузиб, мунтазам такомиллаштириб борилса, уларни виртуал тармоқда сотиш имконияти бор.

Республикамиздаги мавжуд барча кутубхона, музейларнинг тўлиқ онлайн каталогларини тузиб, интернетда мунтазам ишлашини йўлга қўйишда кеч қолаётгандаймиз.

Суҳбатдош: Саъдулло ҚУРОНОВ

Sўz

Doston

*Инсонни сўз айлади жудо ҳайвондин,
Билким, гуҳари шарифроқ йўқ ондин...
Алишер Навоий*

Билмам, қандай тилсим, қандай сир, Сўз йўқолди – гунгга айландим. Теваракка боққанча сассиз, сукут ичган мунгга айландим. Ёппасига сўзлар этди тарк, турналардай бўлишди ғойиб. Тилсиз бўшлиқ қучди дилни талх, сўз изладим ўқсиз, мунғайиб. Шу чоғ илқис тилим четидан сакраб тушди ёқутдай бир Сўз: “Мен кетмадим улар кетидан – сенга содиқ қоламан, эй, Дўст! Дадил бўлгин. Тур, ўрнингдан қалқ, бизни кутар узоқ йўл ҳали. Сўзласа бас кўксингдаги қалб, унинг сўзи – риёдан холи...”

Иккиландим. Ҳолимга боқсам, ундан бошқа сирдошим йўқ ҳеч. Шубҳа-гумон сари улоқсам, у ҳам кетар – кейин бўлар кеч.

“Маيلي, бердим қисматимга тан, йўл бошлагин – сендадир изим. Фақат... аввал Сўз Соҳибидан биргаликда сўрайлик изн...”

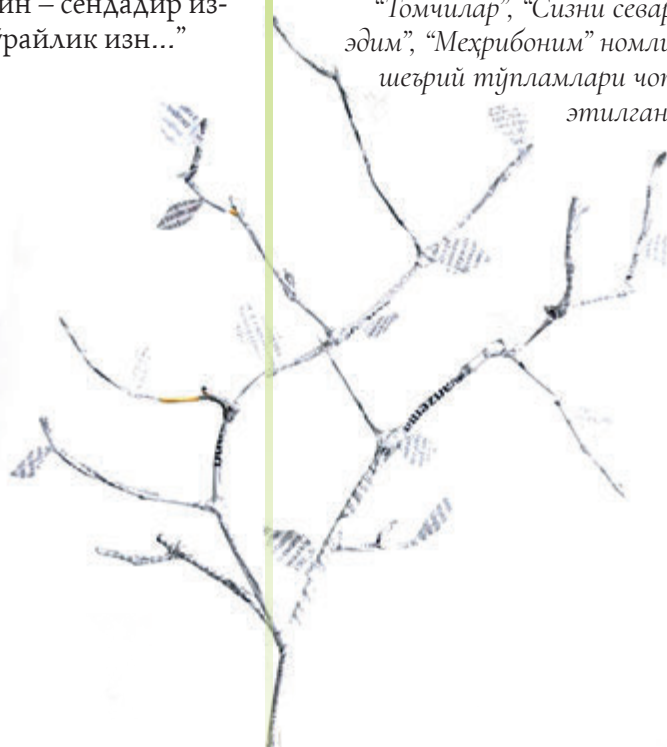
Аввалги сўз: ИЗН

Аввалбошда Сўзни яратиб,
Жило бердинг битталаб Ўзинг.
Коинотга ёғду таратиб,
Ҳайрат соғди ҳар битта сўзинг.
Ҳар сўзингдан кенгайди олам,
Ортаверди борлиқ залвори.
Недир – ҳали англамаса ҳам,
Сўз сўради ҳамма ёлвориб.
Самовотни босди маст йиғи...
“Садафи бор Сўзларнинг!” – дединг.
Сўнг Одамни яратиб, йиғиб
Сўзларингни, бирма-бир бердинг.
Новот каби солдинг тилига,
Шимсин, дея, билсин мазасин;
Нақш айласин Сўзни дилига –
Сўзга ҳаёт бериб яшасин...

Нодир ЖОНУЗОҚ

1976 йили туғилган.
Самарқанд давлат универси-
тетининг
ўзбек филологияси факультетини тамомлаган.
“Томчилар”, “Сизни севар эдим”, “Меҳрибоним” номли шеърӣ тўпламлари чоп этилган.

Сўзларингни олий туг қилиб,
 Ўтди маёққўнги инсонлар.
 Янги сўзлар бир-бир тугилиб,
 Рангинлашди гўзал лисонлар.
 Жамол огди ўзбеки тилим –
 Бу дунёга айтар сўзим бор!
 Сўзим борми, демакки, дилим,
 Жоним, руҳим, яъни Ўзим бор!
 Гарги қурбим етмас, йўқ қувват,
 Арзигулик бир сўз демакка.
 Тиришаман баҳолиқудрат
 Бирор сўзга ҳаёт бермакка.
 Токи ҳақ кун ҳузурингда зор,
 Бежон қотиб, турарканман гунг,
 Шу тирик Сўз айтсин истиғфор,
 Менинг угун йиғласин юм-юм...
 Ҳозир эса, изн бер, шу Сўз
 Сўйламоқчи менга ҳикоя.
 Эргашаман ортидан сўзсиз,
 Эргашаман мисоли соя.
 Зора, булоқ каби юмилган,
 Қумлар босган кўзим огилса:
 Кўзёш тўксам – яна ювилган,
 Гард қоплаган сўзим огилса.
 Ўзинг қўлла!
 Йиқилсам – номус...
 Сўз тополмай, тўлғонар оҳим.
 Шукр, зиё согди уг фонус:
 Бисмиллаҳир роҳманир роҳим!

Йўлга чиқдик. Тоғни кўрсатиб, Сўз сўради:
 “Нима бу, ўртоқ?” Энсам қотди, дедим кесатиб:
 “Игна эмас, ҳар ҳолда, бу – тоғ!” Сўз жилмайди:
 “Йўқ, тоғ эмас бу... Бу – чўзилган, залворли оят.

Йўл танобин гурунг тортар-ку, тингла, айтай,
 сенга ҳикоят...”

Иккинчи сўз: ОЧУН

Олам асли сўздан иборат,
 Олти томон ва тўртта унсур –
 Сўздан бино бўлган иморат,
 Излаб топа олмайсиз қусур.

Метин сўздан яралган тоғлар,
 Шарқироқ сўз оқар дарёда.
 Яшил сўзни юксалтар боғлар,
 Сўз живирлаб ётар саҳрода.

Кийик эмас қоғган – ҳуркак сўз,
 Фил эмас бу – вазмин сўз, аён.
 Йўлбарс деманг – ёвқур сўз, шаксиз,
 Заҳарли сўз – қорақурт, таён.

Ақлли сўз, шубҳасиз, Одам,
 Жонли-жонсиз сўзлар сарвари.
 Лек... ақлидан айро тушган дам
 Қулайди у тубан сўз сари.

Кўкни безаб турган юлдузлар –
 Бу оламда мангу маёқ сўз.
 Ҳар сўз мудом ўзини излар,
 Ҳар мавжудот – сирли, сайёҳ сўз.

Ҳег ким боқий қолмайди бунда,
 Фурсат етса, ҳамма қўзғолар.
 Тирик сўзга ташна оғунда
 Маъносини топган Сўз қолар...

Сўз мулкига сафар

Шоир Нодир Жонузоқ сўз экологияси ҳақида дoston ёзишга жазм этибди. Сўз қуриса, олам қурийдди, одам қурийдди, қалб қурийдди, онг қурийдди дебди. Сўз экологияси деганда, аввало, сўз маъносининг қуриши – маънонинг ўлимини назарда тутибди. Ростдан ҳам, табиатда ҳар бир ҳолда ўлим бу – энг оғир ва энг охирги фожиа. Ҳаётнинг тугаши ва яқуни. Аммо дунёда ҳег ким сўзнинг ўлимидан қайғураётгани, гам-аламга ботаётгани йўқ. Кўпгилик ҳатто бун мутлақо сезаётгани ҳам йўқ. Ҳолбуки, нега юзлаб, нега минглаб сўзлар одамларга ҳаёт, фароғат, лаънат бахш этувги фикр, ўй, хаёлнинг – тириклик бахш айлагувги гўзал тафаккур тизмаларидан маҳрум бўлиб, йўқлик, адам саҳролари қаърига кириб кетаёттир.

Шоир ҳозирги замонда одамларнинг лоқайдлиги, бефарқлиги ва тобора авж олиб бораётган фаросатсизлик туфайли сўзлар ўз азал маъноларидан маҳрум бўлаётгани ҳақида куюниб, дард-аламга тўлиб ёзади.

Мен ҳам кега йўлда, рост гап
 Бежон сўзнинг ётганин кўрдим.
 Гувоҳ деди: “Мошин остига
 Ўзин атай отганин кўрдим”.

“Демак, излар ҳар ким маънисин, пинҳон эрур ўзлик жавҳари. Ким ўзини ичдан таниса, чекинади тўсиқлар бари. Гойиб бўлар дағал пардалар, узилади занжирлар қат-қат. Ўчар зулм, ғазаб, зардалар – туғилади тоза муҳаббат...”

Учинчи сўз: МАВЛУД

Балки сизга туюлар эриш,
Ҳақиқат шу:
Бу Сўз – иккиқат!
Гарги йўқдир бошида эри,
Марям каби покиза хилқат.

Ихлос аҳли тушунгай уни,
(Имонимиз сақла, Раббано!)
Туғилажак, тўлгаг ой-куни,
Масих каби халоскор Маъно!

У дунёга келгани ҳамон
Малҳам бўлгай етим-муҳтожга.
Фақат уни жоҳил оломон
Михламаса аёвсиз хогга...

Судрамаса ҳислар ҳавойи,
Мункир ҳирслар тошлар отмаса.
Этагини тутган ҳаворий
Калималар пинҳон сотмаса...

Каъба каби юксалар Маъни,
Тасбеҳ мисол айланар сўзлар.
Кўрмайсиз ҳет ёт калимани –
Зикр дилга дарига излар.

Тўсиқ бўлар на дин ва на тил,
Яхлитлашар кўнгил олами.
Англагаймиз ҳаммамиз якдил
Якка-ёлеиз Воиз каломин...

“Тўғри, дедим, халоскордир Сўз – ҳикмат билан тўлса ботини. Минг вовайло, дунёда, афсус, Маънонинг ҳам кўпдир қотили. Ўлжа излаб изғийди бесар, ўз ишидан завқ туяр ғоят. Агар ранжиб қолмайман десанг, сўйлайман бир эзгин ҳикоят...”

Тўртинчи сўз: ҚОТИЛ

У сўзларни сўяди пинҳон,
Жон беради сўзлар ҳирқираб.
Жилмаяди (усту боши қон)
Ўлаётган сўзларга қараб.

Ўз қатлини кутади қатор
Қафасларга солинган сўзлар:
Қай бири жим – ётар бемадор,
Қай бири-ги, юлқиниб бўзлар.

Қилт этмас у,
Безраяр мамнун,
Қалби – қотиб қолган қайроқтош.
Пигогини қайрайди кун-тун,
Кундасига сўзлар қўяр бош.

Мурғак сўзлар бўлади нобуд,
Кекса сўзлар ўлади бир-бир:
Керак эмас уларга тобут,
Керак эмас уларга қабр.

Бу қандайин қайғули маслак?
Бу қандайин дард жилвалари?
Нега сўзлар бизларни ташлаб
Кетаяпти сукунат сари?

Ҳақиқатан, сўзлар бизни ташлаб кетаётгани, тарк этаётгани бугун бор гап-ку! Кўз ўнгимизда берух, бежон бўлиб бораётгани айни ҳақиқат-ку! Шоир талқинида сўз (нондек азиз сўз!) инсондан “толиққан”, “зериккан”. Бу сўзга инсоннинг энди лоқайдлигидан, менсимаслигидан тугилган. Шунинг угун сўзлар ўз-ўзига суиқасд қилади. Нажот борми? Нимада? Нажот бор! У фақат сўзларни эъзозлашда. Муқаддаслик моҳиятини сақлашда! Шоир сўзлар моҳияти, инсон, жамият, тарих қошидаги ўрни, вазифасини ҳуққабоз, овғи, жинояткор, шоир, маслак, эски дард, саховат, қисмат, сир, омонатлик, пазанда, сўзбозор, бедорлик, озод сўз, либос, уй ва шукр сингари тимсолий тушунга ва ҳодисалар орқали (уларни восита қилиб ва гўё улар нуқтаи назаридан) оғиб боради ва шоирона фалсафий қарашлари, хулосаларини субъектив бир тарзда баён қилади. Инсоннинг тил, сўз, тафаккуридаги масъулиятига жиддий ургу беради. Жуда қадимлардан келаётган мавзунинг ўзига хос қирраларини оғади ва бунда ўзига хос ёндашувга эришади. Ўқувгини биргаликда фикрлашга, баҳсга тақиради.

Иброҳим ҒАФУРОВ,
Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби

Аза огиб, тутилмас мотам –
Ҳег ким киймас на кўк ва на оқ.
Дунёдаги бирорта одам
Бел бойламас сўзлар ўлган тоғ.

У билади буни...
Дасти қон –
Бўғизлайди сўзларни қўйдай.
Ёзса ҳамки элга дастурхон,
Қовурилган сўзларни қўйгай.

Оҳ, Худойим,
Паноҳ бер менга,
Асра ўзинг ул гайир кўздан.
Умид билан келдим заминга,
Мен одаммас, мен, ахир, Сўзман...

Сўз мунг тортди. Аста тортиниб, деди: “Эсга тушди эски ғам. Сен сўйлаган ўша қотилнинг чангалига тушгандим мен ҳам. Бир амаллаб қутулдим, шукр, йўлиқмадим унга қайта, бот. Лек узлатга чекиндим тушкун – рангларини йўқотди ҳаёт...”

Бош ирғадим: “Менга ҳам аён, сўзлар борки – тўзғиган соя: замирида заиф тортган жон... Кел, шу ҳақда қилай ҳикоя...”

Бешинчи сўз: СУИҚАСД

Қайга қозмай, қайга бекинмай,
Нохуш хабар келар басма-бас:
Олис-яқин юртларда тинмай
Сўзлар қилар ўз жонига қасд.

Қайси сўзда гаргаган асаб,
Шовқин игра ақлдан озган:
Микрофондан баланд дор ясаб,
Токли симга ўзини осган.

Қай калима алам комида
Тубанларга тикиб кўзини –
Қирқ қаватли китоб тоmidан
Пастга қараб отмиш ўзини.

Мен ҳам кега йўлда, рости гап,
Бежон сўзнинг ётганин кўрдим.
Гувоҳ деди: “Мошин остига
Ўзин атай отганин кўрдим”.

Бу қандайин қайгули маслак?
Бу қандайин дард жилвалари?

Нега сўзлар бизларни ташлаб
Кетяпти сукунат сари?

Жавоб қилди менга шу заҳот
Минорага нақш бўлган калом:
“Сўзлай олмас бошқа ҳег жонзот,
Сиздан эса... толиқдик тамом!”

“Ҳа, зерикдик... – деди Сўз берух, – аммо бошқа на чорамиз бор. Шукр, Маъно қуч-қувват берур – яшагимиз келади такрор...”

“Ҳақ, рост, – дедим – лазиз жуда жон, инсонлар ҳам бордир хўб, сара – сўзлар билан яшар жонажон... Ҳув, биттаси келяпти, қара...”

Олтинчи сўз: ПИЁДА

Яхши таниш менга бу одам,
Йўл босади ҳар кун пиёда.
Гарги бордир машинаси ҳам,
Гарги обрў, шаъни зиёда.

Сукунат-ла сассиз кенгашиб,
Кезар ерга тикиб кўзларин.
Гоҳо бирдан тўхтар... Энгашиб,
Олар йўлда ётган сўзларни.

Манави сўз – сунт тишидек пок,
Бирор бола оғзидан тушган.
Манави сўз – тўғ каби қайноқ,
Шаксиз, ошиқ қалбидан утган.

Манави сўз – ранги кўп заҳил,
Хаста дилнинг эзгин нолиши.
Манави сўз – анга баджаҳл,
Туфлагандир пулдорроқ киши.

Манави сўз – жуда серажин,
Йўқотгандир голми ё кампир.
Манави сўз – гинлар игра гин,
Кимдир йўлга кўмиб кетган сир.

Манави сўз – ўлгудай бадбўй,
Ғийбатларнинг сассиқ қолдиғи.
Манави сўз – куйган... Ҳасадгўй
Юрагида ёнган қобиғи.

Манави сўз – биллурдай тиниқ,
Холис дуо, зикрнинг қисми.
Манави сўз – турар қимтиниб,
Қайси моҳигеҳранинг исми...

Хуллас, бир-бир териб олар у,
Уфлаб, артиб, қўйнига солар.
Парда тортгаг зулмат-қоронғу,
Сўзлар билан юзма-юз қолар.

Шуъла соғиб турар ҳар бир сўз,
Таратади шаън туйғуларни –
Огилгандай гўё басир кўз...
Шеър қилади одам уларни!

Наҳот, дейсиз, бу сирли саслар
Кимлардандир қолмиш тўкилиб!?
Ўқиб қолса энди ул каслар,
Паналарда йиглар ўқириб...

Таъзим қилди Сўзга пиёда, Пиёдага сўз ҳам
юкинди: бахти бўлган каби зиёда, халос бўлган
мисол юкидан...

“Баттол эмас одамнинг бари, қотил эмас
кимки қилса ов. Юр, борамиз Дилдарё сари...” –
етақладим, Сўз кўнди дарров...

Еттинчи сўз: ОВ

Кўнгил деган дарё бўйида
Солиб турар ҳар кун қармоқ,
Балиқ сўзлар сузар ўйида,
Фикри эзгу – фақат қутқармоқ.

Сув қаърида наҳанглар кезар,
Шўнғиб юрар оғкўз юҳолар,
Ўлжа исин олисдан сезар –
Ютилган сўз тамом йўқолар.

У сўзларни бирма-бир тутиб,
Солсам дейди аквариумга –
Яъни, шеърга... Бу шаффоф қути
Нажот бўлиб туюлар унга.

Сўзлар эса Қайсдек қайсар,
Қармоқ инса, қогади гурра.
Ҳур ўлимни кўради афзал –
Тор кулбада яшашдан кўра.

Лек насиба деган гап ҳам бор –
Уз-тўртта сўз илинар ҳар кун.
Яшайверар яна умидвор
Ҳаётдан ахтариб мазмун.

Тушида ҳам ов қилар, ҳайҳот,
То тонггага қизир оғир жанг:
Қармоғига илинар бот-бот
Дунёдаги энг улкан наҳанг!

Сўз тик боқди: “Яширма, сен ҳам гоҳ-гоҳ қар-
моқ солиб турасан. Дилдарёдан қуруқ қайтган
дам омадингдан нолиб турасан...”

“Тўғри, – дедим, – бу кўп нозик жанг, мағлуб
учун йўқдир баҳона... Ҳозир эса, қарши бўлма-
санг, бизни чорлар томошахона...”

Саккизинчи сўз: ҲУҚҚАБОЗ

Гир айлана, тўғарак давра,
Ҳайрат игра ҳамма ҳангу манг.
Нигоҳларни сеҳрлаб, авраб,
Кўзбойлогит кўрсатар найранг.

Чўнтагидан гўёдай сўз олиб,
Одамларнинг қўлига тутар.
Сўнг шу сўзни енгига солиб,
Бир силкиса – угар кабутар.

Бошқа сўзнинг остига ўтин
Қалаб, олов ёқар устма-уст.
Сўнг “суф” дея сўндириб ўтни –
Кул остидан олар парга муз.

Узун сўзни ётқизиб тўғри,
Қоқ белидан тортади арра.
Бўлинади у бўгин-бўгин,
Согилади зарра ва зарра.

Ва устидан ёпар-у белбоғ,
Силкитади сирли таёгин.
Сакраб турар таққон сўз – бебок,
Бутун боши, қўли, оёги...

Давом этар тилсим-томоша,
Мўъжизага тўла сир сандиқ.
Диллар ҳайрон, ақллар шошар,
Ковушини йўқотар мантиқ...

Ҳайрат ила тарқар оломон,
Ҳуққабозни Хизр гамалаб.
Ёлеиз қолар...
Бўлгандай талон,
Ўтиради бошин тангаллаб.

Фижимлайди тўзгин соғини,
Сўз тополмас – овозсиз бўзлар.
Теграсида ётар соғилиб
Куйган, синган, ярадор сўзлар...

“Сўз ўйини – энг сирли санъат, сўз устаси –
моҳир ҳуққабоз. Фақат кўзни қилиб шамғалат,
моҳиятдан сирғалмаса – соз...”

“Моҳиятга кўзгу сўзлар бор – соф гўшада
етар вояга. Афсус, улар эътиборга зор. Кел, қу-
лоқ тут шу ҳикояга...”

Тўққизинчи сўз: ЖИНОЯТ

У қишлоқда юрган Сўз эди,
Яшар эди элнинг оғзида.
Баҳши билан яқин дўст эди,
Яшнар эди унинг созида.

Бир кун қўққис юраги сиқди,
Гўё унга етмасди нафас:
“Бу ерларда жуда зерикдим,
Шаҳар сари йўл оламан, бас!”

Хешлар билан хайр-хўш қилиб,
Йўлга тикди эрта саҳарда.
Мардикорлар билан қўшилиб,
Етиб келди азим шаҳарга.

О, оғилди содда оғзи ланг,
(Унга ҳайрон тикилди кўзлар)
Гангиб қолди – қилди ҳангу манг
Посон сўзлар, олифта сўзлар.

Ва ниҳоят, йиғиб эс-ҳушин,
Излаб кетди бирор қўним жой.
Машҳур ҳофиз эсига тушди:
“У бағрига олгай, ҳойнаҳой”.

Катта кентда тентираб, айни
Шом маҳали манзилин топди.
“Танимайман сени, огайни” –
Ҳофиз шартта эшигин ёпди.

Ранжимади, қилмади таъна,
Тақиллатди олим эшигин:

“Бизга керак илмий атама –
Сен-ги, фанга ётсан, кегиргин”.

Сўнги илинж – шоир...
Тантифеъл,
Ҳотам дея қозонган у ном:
“Майли, фақат, эрта-индин кел,
Ҳозир эса йўқ сира илҳом...”

Сўз изғиди, ҳасратда тўзди,
Таскини йўқ – овозсиз бўзлар...
...Бехос унинг йўлини тўсди
Жинкўгада ажнабий сўзлар.

Бири кескин сермади пигоқ,
Биқинига бири мушт солди.
Чўнтақларин қилишди-ку қоқ,
Сўз йиқилди – тўзилиб қолди.

Нобуд бўлди.
Одамлар лоқайд,
Ётар бирор дайди маст, дея.
Қишлоқда-ги, куйлайди шу пайт
Баҳши жуда гамгин марсия...

Мен хўрсиндим: “Танирдим уни, мол боқар-
дик, ўйнардик бирга. У шаҳарга йўл олган куни
мен ҳам таслим бўлдим тақдирга. Асролмадим...
Ҳа, зиммамда айб, шу экан-да одамнинг ҳоли:
тураверар тилсиз мунғайиб, кучлидир гоҳ ундан
чумоли...”

Ўнинчи сўз: МАСЛАК

Чумолининг ишини қаранг
(Увоқга ҳам келмайди ўзи),
Юмалатиб кетмоқда аранг
Ўзидан ҳам каттароқ Сўзни.

Нодирнинг “Сўз” достонини қўлимга беришганда, ишхонада эдим. Янги достон ҳидини туйиб, қувон-
ганимданми, дарров ўқишга киришдим. Лекин, уг бет ўқидим-у, бирдан тўхтадим... сатрлар юкини ҳис
этим ва алоҳида вақт топиб ўқишим керак экан, деган қарорга келдим. Асл шеърни ўқишнинг вақти
бўлади-да, дуг келган жойда ўқиб увол қилмаслик керак. Сўнг ўша вақтни топиб достонни ўқиб тикдим.

Аввало, шуни айтишим керакки, бу достон – гинакам илҳом меваси. Унда битта сатр ҳам шунгаки
ёзилмаган. Ҳар бир сатрнинг ўз ўрни ва вазифаси бор. Ҳар бир сатрга шоирнинг кўнгли гувоҳ ва ҳамроҳ.
Шоир маъно ва моҳиятдан узоқлашиб бораётган дунёнинг бугунги ҳолини бадиий талқин этади. Олам-
нинг туб маъноси – Сўз. Сўзсиз дунё маъносиз дунёдир. Муқаддас Китобда айтилгани каби “Ҳамма нарса-
нинг аввали Сўз эди”. Демак, охири ҳам Сўз бўлади.

Шоир оламга саёҳатга тикади. Бу саёҳатда унга Сўз ҳамроҳ бўлади. Маънони топиш угун маънони ҳис
этиш керак. Маъно эса Сўз эди. У дунёни сўз орқали танийди, идрок этади. Достоннинг ҳар боби аниқ тим-
соллар ва аниқ мақсад билан ёзилган. Сўзлар ҳам қуйилиб келган, рамзлар ҳам. Воқеалар, ҳодисалар, юксак
ва тубан кегмишлар, сокин маромлар ва талотўплар рамзий ҳикояларда мароқ билан тасвирланган. Сўз

Йўлда кимлар қилмайди дахл,
Пистирмада ётволиб пойлар –
Текинтомоқ, қароқзи, бахил,
Сўз ўериси бўлган гадоилар.

У ҳез кимга қилмайди парво,
Ўйламайди мағлубиятни.
Ўнқир-тўнқир, галкаш йўл аро
Маёқ қилган ёруе ниятни.

Курашади, манзили узоқ,
Жавоб бермас ҳез ким сасига.
Думалатар, терс судрайди гоҳ,
Сўзни элтар ўз уясига.

Юксалтади сўз хирмонин, рост,
Кунда шундай бир жуфт сўз тўкса...
Ҳайрон бўлманг,
Боссангиз бехос,
Бир кун сизни одамдай сўкса!..

“Қувват бордир сўз тийнатида – қумурсқа
ҳам девга айланар. Нафис сўзнинг зеб-зийнати-
дан оддий тош ҳам дурдай шайланар”.

Бош силкидим: “Ҳа, сўзда қурб бор, мағзида-
ги малҳамдай гоё таъсиридан тузалар бемор...
Бу ҳақдамас аммо ҳикоя...”

Ўн биринчи сўз: ЭСКИ ДАРД

У йиқилди кўксин гангаллаб,
Ёмон сангди юраги бу кез.
Ҳамкасблару дўстлар амаллаб
“Тез ёрдам”га олиб борди тез.

Турфа асбоб-ускуна ила
Текширдилар авра-астарин:

Жилла гумон қолмасин дилда,
Не усул бор – қўллашди барин.

Бош гайқади охири жарроҳ:
“Тиз тегмаса дегандик зора,
Ҳавас эмас бизгаям ёрмоқ,
Не қилайлик, йўқ ўзга гора...”

Чап кўксини огдилар кесиб,
Пардаларни нозик тилдилар.
Юрак деган оламни кезиб,
Томирларни сайр қилдилар.

“Ё худойим!..”
Нотаниш ҳисдан
Жарроҳ сўзсиз тилин тишлади.
Нафис қисқиг билан оҳиста
Ниманидир олиб ташлади.

Енгил тортди.
Чиқди ташқари,
Чекди. Сўзга мажоли йўқдир.
Ўраб олди дўсту хеш бари:
“Нима бўлди, бир сўз денг, дўхтир!?”

У жилмайди:
“...Қутқариб қолдик,
Шафқат қилди Худонинг ўзи...
Юрагининг тубидан олдик
Ўттиз йиллик занглаган Сўзни...”

“Ҳа, сўзлар бор тиз каби кескир, юракларга
беҳис қадалар. Тоза қонни қилгайдир тез кир,
томирларга тушса, мадалар. Шубҳасиз, бу –
Зулматнинг иши, сўриб олгай сўзларнинг нурин,
тонг уфурган шуълани шимиб, жойлайди сўнг
қоп-қора қурум...”

сирини англаш, сўз ҳикматини топиш шоир угун ҳаёт моҳиятини англашдай муҳим. Нодир Жонузоқнинг сўзга муҳаббати, сўзга таваллоси бизни шу моҳият сари ундайди.

Халқимиз қасам игишни “Сўз бер” деган иборада бекорга ифодаламаган. Боболаримиз Низомий, Деҳлавий, Навоийлар ўз асарлари ибтидосида сўз васфига алоҳида ўрин беришларида ҳам ҳикмат бор.

Нодирни бу дoston билан қутлайман. Дoston бир нафасда, шиддат билан ёзилган. Унда шоирнинг муҳаббати ва самимияти ҳар қадамда барқ уриб туради.

Тирик сўзга ташна оғунда
Маъносини топган Сўз қолар, – дейди шоир.

Менинг тасаввуримда бу дoston маъносини топган яхлит бир Сўз каби намоён бўлди. Шоирга ҳамроҳ бўлган шу Сўз билан шеърхонлар ҳам бир саёҳатга чиқиб кўришса, кўп нарсадан баҳраманд бўлишарди.

Эшқобил ШУКУР,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими

“Омбор каби сўз йиғар Юрак, фарқи йўқдир не билан тўлса. Бир парча тил – беминнат курак, олиб чиқар унда не бўлса. Қадрли сўз бир четда турмас, ёмби мангу қолиб кетмас сир... Тил қорайса, демакки, дурмас – юракни зич тўлдирган кўмир...”

Ўн иккинчи сўз: ҚОРА ИШ

Сўз йиғади у мижоз кутиб,
Ўз корини савобга йўяр:
Қордай оппоқ сўзларни тутиб,
Қора, қуйқа рангларга бўяр.

Кабутардай беозор калом
Айланади зумда бойқушга...
...Оқ сўзини излар беором –
Кимдир зордир у боёқишга.

Бу ёқда-ги, қорадил косиб
Қушларини қўлма-қўл пуллар.
Харидорлар келар муносиб –
Қора сўзга ишқибоз улар.

Юраклари йиғади куя,
Томирлари тортар қора қон.
Руҳи – қора қушларга уя,
Онги – зоглар тарх урган макон.

Тундай қора, мубҳам қушларни
Ўқдай отар кўзларга жойлаб.
Яралайди оппоқ тушларни,
Қоронгуда ўқраяр пойлаб.

Типиргилар оқ тилак ногор,
Ойдин орзу потирлар ҳалак:
Бойўелилар гўқилаб қозар,
Ташиланади қузгунлар лак-лак.

Лек.. қўққисдан тўзгийди зулмат,
Тўкилади кўкдан оқ кукун.
Ёзилади ерга оппоқ хат –
Адолатли, гарогон ҳукм.

Симург сўзи –
Холис, ҳур, одил:
Оқ қанотли сўзлар қутулар.
Қора қушлар топмай муродин,
Қонга ташна бўлиб қутирар.

Қаҳри қўзиб қайтар унига,
Қора қисмат хатин ўқийди:

Содик қолиб қора ишига,
Эгасининг кўзин гўқийди!

“Кўрдим иғво-бўҳтон юқидан юзи қора бўлган сўзларни, шу сўзларнинг оғир юқидан қадди букик қоракўзларни...”

“Яхшиямки, офтобдиллар бор, ҳаққа қалқон – мустаҳкам қоя. Юракларга обкиргай баҳор... Шу ҳақида энди ҳикоя...”

Ўн учинчи сўз: САХИЙ

У саҳарлаб гикади йўлга,
Чўнтагини сўзга тўлдириб.
Сўз тутар ҳар узанган қўлга,
Уйларга ҳам ўтади кириб.

Садо берар: “Кимга сўз керак?
Тарқатаман бетўлов, текин.
Фақат уни қилмайсиз эрмак,
Уни увол қилмайсиз лекин”.

Ҳар бир сўзга лойиқ одам бор,
Калима бор ҳар кимсага тенг:
Кимгадир бир сўз туюлар тор,
Кимгадир бир сўз келади кенг.

Ким улушин ҳимматга йўяр,
Рози бўлмас кимдир озига...
...Қандай ширин сўз солиб қўяр
Йиғлаётган бола оғзига.

Қатқалоқ қалб йўликса туйқус,
Сўз қуяди сувдай синггувги.
Совуқ қотса қай дилда туйғу,
Томизади сўз – иситгувги.

Кўнгли гўккан, синиққан кимса
Умидига суяр тиргак сўз.
Зимдан кимга хатар тикилса,
Тухфа қилар ҳушёр, сергак сўз.

Енгил каслар ўпкасин босиб,
Зилдай сўз-ла бойлайди пойин...
Сўз узатар, хуллас, муносиб –
Ҳар бир сўзнинг топади жойин.

Сўз улашар кезиб ҳар ённи,
Қолдиради ёниқ сўзли из.
Шом маҳали, бўшаб ҳамёни,
Қайтиб келар уйига сўзсиз.

Рафиқаси сўздан гой дамлаб,
Ёнбошига қўяр сўзёстиқ,
Фарзандларин даврага жамлар,
Сўзбезакли дастурхон ёзиб.

Яшар меҳр, ишққа қонганга,
Аҳил, тотув, иноқ яшайди.
Оиласи билан тонггага
Яна янги сўзлар ясайди!

“Ҳа, танидим. Мени ҳам, ўзи, сенга ўша са-
хий улашган. Кўпаяди кун сайин Сўзи – зулмат
йўлин тўсувчи лашкар...”

“Рост, тонмайман, улғайдим дуркун шундай
хотам инсонлар боис. Сўз йўлида бораркан бу
кун, уларга бош эгмоғим жоиз...”

“Балли. Бу – ҳеч адо бўлмас қарз, камсуқум-
лик – оқил хислати. Ҳаммамизга бўлғай аччиқ
дарс ҳаволанган сўзнинг қисмати...”

Ўн тўртинчи сўз: ҚИСМАТ

У китобда тугилди аввал,
Жуда сокин, вазмин сўз эди.
Хилват жойни кўрарди афзал,
Маъно билан яқин дўст эди.

Бир кун илғаб қолди қай мухбир,
Газетага кўгирди судраб.
Фунгалади мағзидаги сир,
Аён бўлди яширин қудрат.

Нашрларда бўлди қўлма-қўл,
Мақоладан хабарга кўгди.
Қоғоз узра босиб узоқ йўл,
Қанот қоқиб топди-ю... угди!

Тўлқинларга илашиб, қаранг,
Чиқиб олди зангор экранга.
Энди ҳар кун согади жаранг,
Тусланишни қилмайди канда.

Усиз ўтмас энди бирор тўй,
Бирор аза, бирор маросим.
Ҳали келмай фикр, хаёл, ўй,
Кўрсатади дарров қорасин.

Улфатлари ўзидай серган,
Гап отади, қилар таманно.
Уни ҳег ким қўймайди тергаб –
Аллақагон тарк этган Маъно.

Оҳори йўқ сийқа либоси
Зўрга ёпиб турар танини.
Қўзгалганда эски ибоси
Эслаб қолар ким эканини.

Айрилади шунда тингидан,
Аламидан соғини юлар.
Тушларида... Китоб игида
Маъно билан эгизак юрар...

Биз ҳам Сўз-ла эгизак каби йўлимизда
этардик давом. Ортда қолди сахролар – кабир,
ортда қолди неча бир довон. Ва... дуч келдик
ногоҳ мажлисга, англамасдан қўшилиб қолдик.
Берилганча оташин ҳисга, чайнар эди бир сўзни
нотиқ. Ўтирарди юзлаб қоракўз, қилт этмасдан
на тук, на эти. Эвоҳ, нотиқ оғзидаги сўз – ўзга-
ларнинг сақичи эди...

Ўн бешинчи сўз: СИР

Ҳар оқшом шу:
Ўзганда гироқ,
Ухлайман деб кирсам ўринга –
Нималардир ўрмалар, бироқ
Чироқ ёқсам, ҳег не кўринмас.

Югуради юз, бўйним бўйлаб,
Гоҳ қитиғим, гоҳ гашим келар.
“Нимадир бу?” – ётаман ўйлаб,
Хаёлимга келмайди нелар.

“Наҳот мени босган бўлса бит?
Ё кўрпамда кўпайган бурга?” –
Ҳаммаёқни қиламан тит-тит,
Хотиним ҳам излайди бирга.

Натижа йўқ,
Ҳар тун шу аҳвол,
Ухлайман деб кирсам ўринга,
Нималардир ўрмалар, алҳол,
Чироқ ёқсам, ҳег не кўринмас.

Ва ниҳоят, бир куни гаққон
Ҳамла билан тутволдим бирин...
Шундан буён қийноқдадир жон,
Шундан буён гақади сирим.

Ахир, кимга айтайин бунни,
Айтсам, тагин кўпаймасми гап?
Майда ургиб ётган қайғуни
Ёлеиз ўзим қандай қилай даф?

Бўлди,
Сабрим тугади, дўстлар,
Енгил тортай, сиримни айтиб:
...Юрагимга етмаган сўзлар
Қулогимдан тик қаркан қайтиб...

“Ҳар бир одам асли Сўзсандиқ, умр бўйи сўз
йиғар инсон. Кимдир ўлса, бу – битмас чандиқ,
одам билан сўзлар берар жон...”

“Сўздарёга ўхшар ҳар элат – миллат тўзса,
тили ҳам ўлик... Бошига шум савдолар келар...
Шу тўғрида тингла бир ўтук...”

Ўн олтинчи сўз: КЎМЧУ

Шаҳар гети. Туш. Терлаб-пишиб,
Қадимшунос қилади эмгак².
Ўра ковлар... Унинг бу иши
Кимларгадир туюлар эрмак.

Кимдир кулар: “Бу далли одам
Ер тубидан излайди кўмгу...”³
Парво қилмас пизинга ҳет ҳам,
Авут-авут⁴ тупроқ элар у.

Авом гапи бўлмайди эвшук⁵,
Алинидан⁶ оқар реза тер.
Мозий сари ахтарар эшик,
Багрин оғар унга Она Ер.

Гоҳ ивриққа⁷ дуг келар ҳайрон,
Гоҳ тикқади сирли сиригга⁸.
Тасаввури билмайди поён –
Етсам дейди олам сирига...

Тарк этмас ҳет қалбини тамкин...
...О, изрикка⁹ тегди гўкиги.
Улкан укак!¹⁰ Эгилди таркин¹¹,
Оғди: сўзга тўладир иги!

Товланарди укил¹² калима,
Товланарди бесадо тилсим.

1 Ўтук – эртақ, ҳикоя

2 Эмгак – меҳнат

3 Кўмчу – хазина

4 Авут – ҳовуч

5 Эвшук – тўсиқ

6 Алинидан – пешона, манглай

7 Ивриқ – кўзача

8 Сиричга – шиша

9 Изрик – қаттиқ нарса

10 Укак – сандиқ, тобур

11 Таркин – тез, дарров

12 Укил – кўп

Қадимшунос лол эди...

“Нима,
Йўқотдингми, эй одам, тилинг?!”

Садо берди узуг¹³ Сўз ногоҳ:
“Раҳмат сенга, эй содиқ сағдиг¹⁴.
Ютган эди бизни тубсиз тоҳ,
Ётган эдик безовта, нотинг...”

Аслида-ги,
На тас¹⁵, на армон,
Билмас эдик – шонимиз улуг.
Элтар эди бизни зўр карвон,
Ҳар тевада – бебаҳо ағруқ¹⁶.

Йўл босардик ақрин¹⁷ ва текис,
Йўл босардик хотиржам, бедард.
Билар эдик – йўлимиз тексиз,
Ортимизда қолиб сонсиз арт.¹⁸

“Тўхтанг!” – деди бир кун қулавуз¹⁹,
Кўп йўл юрдик, тикланг алагуз²⁰.
Бунда бир пас ўйнаб-куламиз,
Битганми ҳет йўлнинг галаси?!”

Оёқ илдик. Огилди хумлар,
Бир лаҳзада бўлди эл эсрук²¹.
Гўё озод бўлган маҳкумлар
Елкасидан тушган каби юк.

Наволанди қувноқ икама²²,
Кўнгилларда мастона ўркуз²³.
Маслагини унутди ҳамма,
Асир этди маккор кунди²⁴ куг.

Ва ўртада қўнди зил ирташ²⁵,
Гувазликдан²⁶ бузилди кудан²⁷...
Қуюн қўпиб, қутурди-ку дашт,
Гўё девлар қалқди уйқудан.

13 Узуг – ҳушёр

14 Сағдиг – дўст, ўртоқ

15 Тас – ёмон, паст нарса

16 Ағруқ – юк, мол

17 Ақрин – секин

18 Арт – довон

19 Қулавуз – йўлбошловчи

20 Алачу – чодир, бошпана

21 Эсрук – маст-сархуш

22 Икама – бир турли чолғу

23 Ўркуз – мавж, тўлқин

24 Кунди – паст, разил

25 Ирташ – талашиш, тортишув

26 Гувазлик – талтайиш, мағрурланиш

27 Кудан – зиёфат

Остин-устин бўлди аргилар²⁸,
Ҳаммамизни ямлади тублу²⁹.
Ҳолимизга ким ҳам агинар –
Ўган Эзи³⁰ жазосидир бу.

Кўкка угиб кетди тинимиз³¹,
Тўзғиб кетди бебаҳо ўкма³².
Уйукти³³ суюкли тилимиз,
Сумлимларга³⁴ тўлди бу ўлка.

Шукр, яна ёришди ўзлак³⁵,
Яна гикдик жумла – жаҳонга.
Ужук-ужук³⁶ тирилди сўзлар –
Вужудимиз қовушди жонга...”

Қадимшунос лол эди ҳануз,
Абақидай³⁷ турарди қотиб.
Қуёш – эски тилла танга тус –
Алвон кўлга борарди ботиб...

Бир сандиқ сўз – кўҳна ўрунғақ³⁸,
О, кимларга, олинг, деб тутди.
Қизикмади ҳет кимса унга,
Сўнг... уларни битталаб ютди.

Шундан буён бу мўлак³⁹ одам
Мунған⁴⁰ бўлиб, сайрайди бийрон.
Гарги уни тингласалар ҳам,
Тушунмайди бирорта инсон...

“Қанча сўзлар бор эди чапдаст, тилдан тилга
учар эдилар. Савлат тўкиб тураркан гапда, саф-
дошини қучар эдилар...”

“Бугун-чи, йўк, бермаслар садо, умрлари
топмиш ниҳоя. Танноз сўзлар қилдилар адо...
Шу ҳақдадир ғамгин ҳикоя...”

Ўн еттинчи сўз: ҒАМГИН ҲИКОЯ

Бирга ўсди икки жондош сўз –
Яралганди битта ўзакдан.

28 Арчи – тўрва

29 Тублу – гўр, қабр

30 Ўган Эзи – Қодир Худо

31 Тин – руҳ, жон, нафас

32 Ўкма – тўпланма, жамланма

33 Уйукти – кўмилди, ботди

34 Сумлим – туркийча билмайдиган киши

35 Ўзлак – замон

36 Ужук – ҳижо, бўғин

37 Абақи – кўз тегмасин учун қўйиладиган полиз қўриқчиси

38 Ўрунчақ – омонат

39 Мўлак – тинч-оғир киши

40 Мунған – сергап, эзма

Тутиндилар қиёматли дўст,
Яшолмасди айри, узоқда.

Боглаб турар эди битта сон,
Битта туркум, битта келишик.
Аразлашиб қолсалар, осон
Кетардилар дарров келишиб.

Бир жумлада топиб изма-из,
Зиглар эди маъно таъсирин –
Айирувги сўзлар келса, тиз
Чўкмай, бирга бериб таъзирин.

Сирлашарди саҳифа бўйлаб,
Кезар эди мудом жуфт соя.
Яшарди бир маслакни ўйлаб,
Соф дўстликни қилиб ҳимоя.

Аммо бир кун ўзга лисондан
Кириб келди бир сатанг калом.
Бири кўриб қолди... Шу ондан
Оромини йўқотди тамом.

Энди тез-тез ҳамроҳини у
Чалғитганга этар эди тарк.
Танҳо ўзи симириб қайғу,
Бўлар эди андуҳ игра гарқ.

Тушунмасди шериги сира,
Сўз сўраса – синиқарди жим.
Аҳволини ўйлаб, хавфсираб,
Пинҳон ерди у ҳам ит-этин...

Бир кун тамом йўқолди дўсти,
Излади зор: қайда, ким билар?
Машғум миш-миш йўлини тўсди:
Қоғиб кетмиш сатанг Сўз билан!

Тўрт томонга ёйилди гийбат,
Шум кулгилар бағрини эзди.
Чидолмади, қийналиб беҳад,
Сўроқ (?) билан томирин кесди.

У ёқда-ги, маккора танноз
Сўриб олди ошиқ жонини.
Сўнг тап тортмай, кегиб кетди воз,
Гапга кўмиб устихонини.

Шундан буён кўникди барга,
Икки сирдош беиз йўқолди...
...Бизнинг эса, шармандаларга,
Кунимиз шу сатангга қолди...

Кулдим: “Оғир муҳаббат дарди – у сўзнинг ҳам оларкан эсин...”

“Муҳаббат шу бўлса агарда, уни қашқир, бўрилар есин!”

Қалқиб тушди йўл ёқасида қўл ушлашиб турган йигит-қиз. Висол-ҳижрон чорраҳасида сўзлашарди юзма-юз, унсиз...

Ўн саккизинчи сўз: ОМОНАТ

– Сўз бер менга,
Бергил менга сўз! –
Жавдирайди бир ўксик нигоҳ,
Жавдирайди ўтинг тўла кўз,
Не дейишни билмайман мен, оҳ,

Нима қилай?
Қандай гора бор?
Қай пугмоққа бекитай ўзни?
Ахир, қайта топмоғим душвор –
Йўқотганман у берган Сўзни...

Дилни эзди ушбу тиллашув, ўн сония зўрға кузатдик. Йўлимиздан чиққан сўзни шу йигит билан қизга узатдик.

“Кўп йўл юрдик, қолмади мадор – туз тотмадик, заифлашди жон...”

“Зап пазанда бир танишим бор, бизни сийлаб, қилгай у меҳмон...”

Ўн тўққизинчи сўз: ПАЗАНДА

У бозорга борар эрталаб,
Янги, барра сўз сотиб олар.
Сўнг қозонга сўздан ўт қалаб,
Энг мазали сўзларни солар.

Сўз қайнайди узоқ биқирлаб,
Ҳар битта сўз гўё сайрайди.
Пишгаз, унга теккизсангиз лаб,
Сўз таъмидан кўнгил яйрайди.

Сўнгра сархил сўзларни солиб,
Банка ёпар – ейди қиш гамин:
Қаҳратонда сўз-сассиз қолиб,
Гунг мисоли гўнгиллар замин.

Тайёрлайди сўзлардан қоқи,
Музхонага гамлайди мўл-кўл.
У билади, бир кун ютоқиб,
Ҳамма унга узатади қўл.

Шаксиз, сиз ҳам огиқиб роса,
Ташналикдан танингиз идраб –
Узатасиз унга бўш коса,
Умид билан, қўлингиз титраб.

Шундай экан, токи фурсат бор,
Кўмаклашинг бегараз, текин:
Сўзни асранг... Яна ҳосилдор,
Тоза навли сўзларни экинг.

Ҳеч бўлмаса, унинг бошида
Зулмат бўлиб қилманг қоронгу.
Шам ёқай деб кетса, ошига
Енг угида қотмангиз оғу...

“Ўйлаб кўрсам, ёшлик чоғимдан Ҳаёт мени сийлабди тамом. Лекин ўзим дил ўчоғида пиширдимми бир ширин таом? Ҳеч бўлмаса, зўр пазандага обкелдимми бирор масаллик? Мендай лаванг бир арзандага ким беради энди тасалли?”

Истеъдодли шоир Нодир Жонузоқнинг ушбу достони турли мушоҳадаларга етаклаб кетди. Узоқ ўтмишдан то бугунга қадар она тилимиз босиб ўтган йўллар, унга бўлган муносабатлар ва бошига келган турли-туман кўргуликлар элнинг куйингак бир ижодкорининг юрагида шундай акслангани ўзига жалб қилди.

Достонда сўзларнинг умри, улар бағридаги тарихлар, манзаралар, маъно ўзгаришлари, эскиришию унутилиши каби ҳаётний жараёнлар тасвирга олинди. Энг муҳими, бугуннинг кишисининг ўз она тилига бўлган ҳурмат-эҳтироми, ҳамдардлиги ўзига хос ва мос янги шаклларда ифодаланибди.

Асарни истаганга давом эттириш мумкин, деб ўйладим. Қадимий сўзларимиздан то бугунгага дедик, бироқ ўзининг намоён бўлишини кутиб ётган яна қангадан-қанга сўзларимиз бор! Турли қишлоғу шаҳарларимизда кишилар оғзида юрган лаҳжалару шеваларнинг ўзиёқ катта хазинадан дарак беради, албатта. Шеваларимиз эса ҳатто бир қишлоқдан бошқасига қараб ўзгаради, оҳанги, талаффуздаги фарқлиликлар, ҳар масканнинг ўз сўзлари борлиги яна элнинг муҳташамлиги ҳақидаги ўйлар сари етаклаб кетади.

“Сўз”, айниқса, ёшларимизга манзур бўлишига, ўқув даргоҳларимизда, тил байрамларимизда қайта-қайта янграшига ишонаман. Менимга, ушбу достон ўқувининг қалбида давом этади ҳамда сўзлар оламига сайрга ундаб, кишиларимизга она тилимизнинг қадру қийматини кўз-кўз қилади.

Исажон СУЛТОН,

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими

Ўйларимни иллагандай жим, етган каби тил-сим-асрорга – гўё ошкор бўлгандай кўнглим, Сўз бошлади мени бозорга...

Йигирманчи сўз: СЎЗБОЗОР

Қизиб ётар кўҳна сўзбозор
Яхши-ёмон сўзлар гўғидан.
Олувгидан сотувги бисёр –
Бир-бирини тинмай гўқиган.

Кимдир олиб тикқан ўз сўзин,
Бир бургакда сотади ҳалол.
Айёрона қисганга кўзин,
Пайдо бўлар ёнида даллол.

Олибсотар каслар бор яна,
Дарров илғар, ётар қайдан наф.
Жағи билан – сотар гақана –
Йирик сўзни майда-майдалаб.

Кун кўради сўзбўямаги
Сафсатага ёрлиқлар тақиб.
Гарги билар, ҳоли аянгли,
Сўзсингилар қилади таъқиб.

Ўғрилар-ги, кезар теккалаб,
Қуппа-кундуз тикқишган овга.
Ўзгаларнинг сўзини талаб,
Пуллаб қоғар арзон-гаровга.

Сара, асил сўзлар бор... Жило
Согар олтин, олмос мисоли.
Кимдир харид қилар юз кило,
Кимдир зўрға олар мисқолни.

Сўз бозори қизийди, токи
Оҳанрабо сўзлар бунда жам.
Харидорин топар ҳаттоки
Чириб-айниб кетган сўзлар ҳам.

Сўзфурушимиз ҳаммамиз, ҳа, рост,
(Йўқ, деб элда кулги уйғотманг)
Фақат, сиздан битта илтимос:
“Ватан” сўзин ҳег қагон сотманг!

“Мол сотади савдогар дунё, нарх кўяди кафтин ишқалаб. Қарғар кимки боқмаса қиё, мазорига пишиқ гишт қалаб. Лекин дунё расталаридан юксакроқда олий сўзлар бор. Озод – эгри дастталаридан, кўргай уни ким бўлса Бедор...”

“Ҳа, бу – бор гап, – дедим мен хушқол,
– элу улус гувоҳ бўлди, дўст: юракларни қилди-ку ишғол шиддат билан кўчган Бедор Сўз...”

Йигирма биринчи сўз: БЕДОРЛИК

Жаранглади бирдан Бедор Сўз,
Турғун сўзлар тингини бузиб:
“Кенг дунёга огажакмиз юз,
Берк лугатни ошкора тузиб.

Сўздан қўрқса сўзлар, бу – даҳшат,
Сўзлар еса бир-бирин мағзин;
Сўз олдида қалтираб-қақшаб,
Фойиб бўлса сўздаги мазмун...”

Сўзлар қалқди:
Ҳурлик, Адолат,
Янгиланиш, Ташаббус, Бардош,
Фидойилик, Файрат, Садоқат,
Дўстлик, Шафқат, Оқибат, Қардош...

Фижинса-да хоин, кир сўзлар:
Ҳасад, Қуллик, Лоқайдлик янглиг –
Тилин ёглаб, дилин хаспўшлар,
Сезар – хуфя режаси янглиш.

Ҳукмфармо лофлар бор гетда,
Тўзгитсам дер иноқ жумлани:
Ўз гоёси бўлса ҳар бетда,
Сарлавҳани у қўйса яғни...

Минг шукурки, Азал Котиби
Ҳар биз сўзни қўяр жойига.
Кимки риё майин тотдими –
Тиз гўжади Мантиқ пойига.

Тиним билмас бир зум Бедор Сўз,
Азон айтар, галар қўнғироқ.
У билади: юмилдими кўз,
Манзил қоғар тобора йироқ.

Илдамлайлик!
Сўз довоида
Кўкка ёндош хитоб бўлайлик.
Китобларнинг ҳур жавонида
Қадри баланд Китоб бўлайлик!

“Бундай олий Китобда битик бўлмоқ учун арзиш шарт, бешак”.
“Бунинг учун не лозим?”

“Биқиқ қолиплардан қутулмоқлик шарт! Ҳур сўзлардан тизилсин жумла, фикр бўлсин риёдан холи – озод сўзлар тузсин анжуман, ҳукм бўлсин самимий, холис...”

Йигирма иккинчи сўз: ОЗОД СЎЗ

У тутилар шундай, тузоқсиз,
Игдан торланг – келар ҳар куни.
На изоҳли ва на изоҳсиз
Луғатлардан топгайсиз уни.

Озод сўз у – бирор кимса ё
Нарсаларга банди бўлмаган.
Ташвиқотдан ташқари дунё,
Қизил рангга банги бўлмаган.

Навоийга юкинган, бешак,
Кошғарийнинг ўпган изини.
У – Бобурнинг тожида безак:
Ҳур руҳларга берар тизгинин.

Сиз ҳам эркин олсангиз нафас,
Тилингиздан егилса тушов,
Қўлингизда бўлмаса қафас,
Пойингизда тўзғиб кетса гов –

Ўз-ўзидан бўлади пайдо,
Тегрангизда айланар гир-гир.
Гўё сизга бўлган-у шайдо,
Қўнсам дейди қошингизга бир.

Йўқ, ҳайдаманг,
Дам олсин бир пас,
Ҳали эзгу сафари узоқ.
Озод бўлса қайда битта шахс,
Ҳузурига уггайдир шу тоғ.

Ҳозирга сиз завқ олинг ундан,
Ҳурлигини қилинг томоша.
Бошқаларни ҳам шунга унданг,
Кўзингиздан ҳайратлар тоша.

Бошингизга қўнган Ҳумо – шу,
Бахтингиздан бермиш у нишон.
Демак, сизни ямламабди шум
Қора рўзгор...
Эй, озод Инсон!

Мен ҳис этдим, нима учун Сўз олиб чиқмиш мени сафарга – у истайди: мендаги кам-кўст йитсин, кирай масрур сафларга...

“Ҳа, етибсан ниятим англаб, борлиқ мақсад билан тирикдир. Энди пишиқ сўзларни танлаб, ўзинг учун бир либос тиктир...”

Йигирма учинчи сўз: ЛИБОС

Сўздан тикмиш ўзига либос,
Сўз кияди доим... Қийини,
Ўзгарса-да баҳор, қиш, куз, ёз –
Ўзгармайди унинг кийими.

Бир либосда тўзғитиб борар
Хуруж қилган вақтнинг лашкарин:
Огилади туси тобора,
Ҳис қилади кўркамлашганин.

Теграсида одамлар тез-тез
Янги гиққан сўзларни қийиб
(Тусланишни қўмсаб қолган кез),
Ўзларига бигарлар кийим.

У билади барини зимдан:
Ўтар экан халойиқ аро,
Кулиб қолар ортидан кимлар,
Эгини қоқар – қилмайди парво.

Таъсир қилмас омма босими,
Ўз йўлидан боради тикка –
Эғнидаги ёлғиз либосин
Худо берган сўзлардан тиккан.

Шу боисдан авайлар жуда,
Шу сабабли қилар эҳтиёт:
Танишлари сўрар – беҳуда...
Орзу қилмас, ҳатто, етти ёт.

Чунки жондан сўралганда бож,
Чорлаганда Тангри имоси,
Ҳамма қолгай ногор, ялангоғ –
Яшнаб турар унинг либоси!

“Қойил! – дедим. – Юз бора қойил!”
Яна тилим бийрон сўйлади!!

“Улкан бахтга бўлдинг сен ноил, сўздан энди ҳатто кўйлагинг!”

“Сен-ла сафар бўлди мароқли. Раҳмат...”

“Сен ҳам бахтга бўлгин ёр. Яқинлашди манзил-мароҳил, йўл сўнгида не тилагинг бор?”

Йигирма тўртинчи сўз: УЙ

Менга шинам уй қуриб беринг,
Метин сўздан қўйингиз тамал.
Пишиқ сўзни гишт каби теринг,
Шоҳ байт каби бўлсин мукаммал.

Нафис ташбеҳ бўлсин гулқоғоз,
Тимсоллардан ясалсин устун.
Қофияли айвон бўлса – соз,
Маъно билан ёпингиз устин.

Уйим битса,
Кўзларим порлаб,
Томиримда сўздай оқур қон.
Дўсту ёрни меҳмонга горлаб,
Ширин сўз-ла қилгайман меҳмон.

Балки бу сўз кимгадир ёқмас,
Балки галат туюлар феълим:
“Уй кўрди”га буюм-матохмас,
Бирор янги Сўз олиб келинг!

Адашсангиз,
Бўлманг бетоқат,
Йўл кўрсатгай уйим билганлар.
Манзилимни топгайдир фақат
Сўзга холис хизмат қилганлар!

Хайрлашдик Сўз билан узоқ, ҳар ким айтди дилдаги розин. У жилмайди: “Сўрасанг, шу чоғ юрагимда бор битта орзум. Ёлвораман Сўз Меъмориға – хаёлимда йўқ бошқа хоҳиш – сен тилаган Уй деворида бўлиб қолай мен ҳам битта гишт!”

Ҳаяжондан дил қалқди якбор – ҳайратландим Сўз тилагига. У менга қўл силкиб сўнгни бор, тушиб кетди кўнглим тагига. Кошки яна у билан қолсам – у ўзимни қайтариб берди: оҳ, қай сўзни тилимга олсам, “Шукр” бўлиб жаранглар энди!

Охирги сўз: ШУКР

Сўз Соҳиби,
Азал Котиби,
Дил тубига тушиди қатим нур.
Бир сўз ила қилгум хотима:
Шукр, шукр ва яна шукр!

Яйраб сездим сўзнинг таъмини,
Сўздан либос кийдим-ку бир қур:
Расо қилдинг эгри таъбимни –
Шукр, шукр, ўн бора шукр!

Англаб етдим:
Ҳар бир сўз – тирик,
Чиганоқда бекингандай дур,
Маъносини авайлар тиниқ...
Шукр, шукр, юз бора шукр!

Кенгаймоқда кўзим гавҳари,
Сўз тубидай қарогим туқур –
Ишқинг билан тўлмоқда қаъри...
Шукр, шукр, минг бора шукр!

Озод сўзга ҳамроз айладинг,
Рақсу само қилдим сўз-ла ҳур.
“Шукр” деган сўзга айландим –
Шукр, шукр, тоабат шукр!!!

2018 йил, октябрь

Шузбек ХАМДАМ

1968 йили тугилган.
Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎзМУ)нинг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган.
“Ёлғизлик”, “Мувозанат”, “Исён ва итоат”, “Сабо ва Самандар” каби насрий китоблари, “Тангрига элтувчи исён”, “Атиргул”, “Сени кутдим”, “Эски дунё ва янги мен” каби шеъррий тўпламлари чоп этилган.

Auditoriya

Nikoya

1

– Инсон ҳаётининг мазмуни нимада? Биз қайдан келдигу ўлимдан сўнг қай томонга йўл оламиз? – деган савол башар аҳлининг доимий сўроқларидан бири бўлиб келган. Ҳар бир давр, ҳар бир соҳа – мифдан тортиб дингача, диндан то илмгача – ҳамма-ҳаммасининг бағрида шу саволларга баҳолиқудрат жавоб изланган. – Профессор аудиториянинг энг охиридаги ўриндиқлардан бирида маърузани берилиб тинглаб ўтирган талабанинг кўзларига қараб гапирарди. – Бугун мазкур саволларни аҳён-аҳёнда бўлса-да, ўз-ўзига бермайдиган, ҳаётини, кечмиш ва кечаётган кунларини шу саволлар билан тинмай қамчилаб яшамайдиган, шунга эҳтиёж туймайдиган одам ўзини тўлақонли инсонман, деб ҳисоблаши ўринсиздек туюлади менга. Чинакам адабиётнинг асос масалаларидан бири ҳам аслида шу. Лекин бугунги инсон...

Шу ерга келганда профессорнинг маърузаси бўлинди. Дарс аввалидаёқ бошланган висир-висир секин-аста кучайгандан кучайиб шовқинга айланган кўйи аудиторияни тутиб, сал лофи билан айтганда, профессорнинг оғзидан чиқаётган сўзларни унинг ўз қулоқлари эшитмай қолди. Биланиҳоя, у сукут сақлашга мажбур бўлди. Аудитория ўқитувчининг жимиб қолганини ҳам пайқамасди: ким ёнида ўтирган шериги билан гаплашса, ким энгашиб олиб қўл телефонида бемалол суҳбат қуради, ким эса зерикканидан дам ойнадан ташқарига, дам эса соатига қараб хомуза тортар, ким катта холасининг уйида ўтиргандек бамайлихотир мудрар, хуллас, нохуш бир манзара профессорнинг кўз олдида ястаниб ётарди. Буларни кузатар экан, профессорнинг ёдига лоп этиб ўзининг талабалик чоғлари тушиб кетдию қотмадан келган юзида аллақандай нур жила қилди. Ўқитувчининг оғзидан чиқаётган ҳар бир сўзни муборак каломдек битта-битта ёзиб олар эди хаёлда пайдо бўлган талаба йигит. Профессор бир муддат ўша талабадан кўнгил кўзини узолмай туриб қолди, ширин хотира унинг лабларига табассум расмини чизди. Бу табассум эса, ўзининг сирлилиги билан кутилмаганда бутун аудитория эътиборини жалб қилиб қолди: у сув қуйгандек жимиди.

– Биз жамият ҳаётида гуманитар фанларнинг, жумладан, адабиётнинг ўрни нақадар аҳамиятли эканлигини тушуниб етишимиз керак. Ахир, атрофга бир қаранг: ким ким билан осмондаги ойга эга чиқиш учун кимўзар пойга ўйнамоқда, ким ким билан бир парча тупроқ деб қирпичоқ бўлмоқда, ким ким билан диний низо туфайли бир-бирининг сиртига тиф урмоқда... Хуллас, кечкурун ишдан бориб “Янгиликлар”-ни очишга юраги дов бермай қолган, замондош инсоннинг. Хўш, нега?.. Бунинг сабабларидан биттаси, назаримда, дунё жамиятларида, юқорида таъкидланганидек, ижтимоий-гуманитар фанлар ҳиссасининг кескин камайиб, таълим-тарбия савиясининг тушиб кетганлигидадир.

Гап айланиб, тагин таълим-тарбияга етганини уқиб қолган аудитория профессорнинг юзида пайдо бўлган табассумнинг сир-мири йўқ деган хулосага келдимиз, хуллас, бир мушт бўлиб тугилган бармоқлар очилиб-сочилди: гала-говур бошланди. Профессор орқа ўриндиқдаги ўша бир жуфт нигоҳни топиб, унга қараб мулоҳазаларини яқунлашга киришди.

Инсоннинг миясига, қалбига нимани қуйсак, алаоқибат, у ўша бўлади. Нега кейинги чорак аср ичида бутун дунё таълим даргоҳларидан гуманитар фанлар сиқиб чиқариляпти? Нега бунинг аянч оқибатини манаман деган сиёсатдонлар кўра олмаяпти ёки кўргилари келмаяпти?..

Аудиториядаги шовқин кучайди.

– Нега булар эшитишмайди? – дея ўзига ўзи савол берди профессор. – Нега ёшлар йилдан йилга қулоқсиз бўлиб боришяпти?

У бирпас сукут сақлаб деразадан кўк юзасида сузиб юрган қора булутларни кузатди, – ҳавонинг авзойи бузук. Нимадир ёғмоқчи. Э-э, ёғса ёғиб ўтиб кетсин эди тезроқ. Туриб қолган тушуниксиз дим ҳавони ёмон кўраман, – профессор аудиторияга юзланди. – Энди қандай йўл тутсам экан? Ахир, дарс тугашига ҳали ярим соатча вақт бор. Борликка бор-у, эшитадиган қулоқ қани? Аслида, етмиш жуфт қулоқ ўтирибди қаршимда. Ҳар гал улардан атиги биттасигина гапларимни тушунгандек менга боқиб туради. Қолгани-чи? Ахир, мен бу ерда маймун ўйнатаётганим йўқ-ку! Қайтага, маймун ўйнатсам, кўпроқ эътибор топармидим?.. – Профессор чуқур уҳ тортди. – Жим! – деди аудиториядаги шовқинни босиб тушадиган баланд ва қалин овоз билан минбарга шапатилаб, – жим!..

Аудитория пасайди. Лекин бир талаба йигит дашту биёбонда карвондан ажралиб қолиб қўрқувдан доду фарёд кўтараётган йўловчидек бўлди-қолди: ҳамма чакагини юмганда унинг овози баралла янграй бошлади.

– Сарвар! Сарвар, дедим!..

– Ҳа!..

– Туринг ўрнингиздан!..

Сарвар нима бўлаётганини дабдурустдан тушунмай, у ёқбу ёққа қараб ўрнидан турди.

Энди чиқиб кетинг! Чиқинг, дедим, дарсга халақит берманг!..

Аудитория сув қуйгандек жим бўлди.

Расмларни Аслиддин Калонов тизган.

Сарвар профессорга бир муддат ғалати-ғалати қараб турди-да, шошмай сумкасини елкасига илди: “Марҳамат, пропессор, сизга шу керакми!” деди кинояомуз, сўнг ўқитувчини менсимаслигини соллана-соллана юриши билан намойиш этганча аудиторияни тарк этди.

– Яхши иш қилмадингиз, домла!.. – деди Сарварнинг ёнида ўтирган йигит.

– Жим! – Профессор минбарни қаттиқ муштлади.

Архимед: “Менга таянч нуқтасини топиб беринг, мен ер шарини ўрнидан қўзғатаман!”, деган экан. Мен университет раҳбариятига шундай хитоб қилгим келади: сиз менга руҳи адабиёт билан қорилган талабалардан иборат аудитория беринг, мен улар орасидан “Нобель”чиларни тайёрлаб бераман! Лекин қани менга қулоқ соладиган замон, қани мени тушунадиган инсон!.. – профессор томоғига нимадир тикилиб бирпас жим қолди. Чўнтагидан дастрўмолини олиб, кўзларига босди.

Бу манзара аудиторияга қизиқ туюлдимми ёки у ўз шовқинидан ўзи чарчадимми, ҳартугул бирпасга тинчланди. Профессор маърузанинг келган жойидан давом эттирди:

– Лекин бугунги инсон ўзи билан ўзи ўралашиб қолди. Унинг учун ўз эҳтиёжларидан бошқа ва шу эҳтиёжлардан баландда турадиган ҳеч нима йўқдек, гўё. Замондош инсоннинг кўзлари руҳ ва унинг камолига эмас, бадан ва унинг жамолига тикилди. Бас, у шу ерда йўлини йўқотди. Алам қиладигани шуки, замондош инсон йўқотилган йўлни қайтиб қидирмай қўйди. Авваллари – минг йиллар давомида қидирган эди. Қидира-қидира ҳалокатли чоҳлардан эсон-омон қутулиб қолганди. Қутулиб қолиб шу кунларга қадар эсон-омон етиб келганди. Энди-чи? Энди вазият тамомила бошқача тус олмоқда. Энди янги йўл на Шарқда бор, на Ғарбда. Ажаб, йўлсизликнинг ўзи замонавий инсон учун бирдан-бир йўлга айланиб боряпти... Шундай пайтда адабиётнинг қўлидан нима келади? У инсонга, адашиб-улоқиб юрган бани одамга ўша йўқотилган йўлни топишда бирон-бир кўмак бера оладими ёки башар аҳлининг чоҳга қулашини жимгина кузатиб турадимми? Балки адабиёт деганимиз чоҳ томон жадал одимлаётган шўрлик инсон қўлидаги эрмак – писта-бодомдир ва ёхуд оғизда сақичдек чайналгучи икки пулга қиммат хиргойи? Наҳотки, шундай бўлса!.. Ўйлашимча, бу ҳодисалар ўз-ўзидан содир бўлмапти: ҳаммасининг ортида

кимдир, нимадир бордек... Лекин ким, нима?.. Мана, масала қаерда!..

Профессор саросор солса, аудиториядаги аҳвол яна бояги-бояги – бойхўжанинг таёғига айланаёзган – ҳамма ўзи билан ўзи банд бўлиб, сен нима деяпсан, дейдиган хушёр ақл қолмаган ҳисоб. “Денгизнинг тубида миллион йилдан бери ётган тошни олиб, уриб, иккига бўлсангу ичига қарасанг, у ер куп қуруқ бўлади. Булар ҳам ана шу тошга ўхшашади. Уларни денгиз бўлиб ҳар қанча бағрингда юиб тозаласанг ҳам, бошларидан тўлқин бўлиб сочилсанг ҳам, юракларига кириб боролмаяпсан, профессор, кириб боролмаяпсан!.. – хаёлидан ўтди унинг. Профессор чор-ночор яна кўзларини аудитория охирида ўтирган ўша бир жуфт кўзга тикди ва сўзлашда давом этди...

2

Аудиториядан чиқдию профессор автобус бекатига қараб юрди. Уйга шошаётганидан эмас, йўқ, ичида аллақандай ҳис уни ташқарига куч билан етаклаб, бу ердан олис-олисларга олиб кетмоқчи бўлганидан шундай қилди. Ўзи ҳам шу ҳиснинг измига тушиб қолганидан ихтиёрсизланиб-гарангсиб борарди. Кафедрага кириб, ўқитувчилар билан, одатдагидек, беш-ўн дақиқа чойлашиб, гаплашиб ўтириш эса кўнглига сиғмади. Бекатга энг яқин йўл университет биноси ёнидаги автотўхтов орқали ўтарди. Йўлни шу ёққа қараб солди. Аксига олиб автотўхтовда боя дарсдан чиқариб юборилган Сарвар ва унинг уч-тўрт шерикларига дуч келиб қолди. Сарвар курсдошлари билан машинага энди ўтирмоқчи бўлиб турган экан.

– Ия, пропессор, ўзларими! Ўтири-и-и-и-нг, – деди Сарвар истехзо билан, – уйизга обориб қўямиз!

– Раҳмат... – профессор машинанинг ёнидан тезгина ўтиб кетмоқчи бўлди, аммо Сарвар икки-уч одим отиб, шартта йўлини тўсиб чиқди.

– Маънавия-я-ят, адабиё-ё-ёт, дейсиз. Нима қилиб берди ўша маънавияту адабиёт сизга? Ёшиз элликни қоралабдию битта валасапид олиб минолмейсиз, пропессор! – талаба бу сўзни шунақа оҳангда талаффуз қилдики, профессорнинг ичи нақ музлаб кетди. Бирдан қаҳри келди. Шартта Сарварнинг ёқасидан олмоқчи, ҳатто қаншарига бир мушт тушириб унини ўчирмоқчи бўлди, лекин шайтонга ҳай берди: бунини на у ўзига эп кўради, на замон кўтаради – тишини тишига босди.

– Гап уловда эмас. Сарвар, гап...

– Нимада бўлмаса гап, муҳтарам профессор, нимада? Сиз нимаиз билан менга, ану боллага ўрнак бўласиз, а, нимаиз билан?! – талаба машинада ўтирган курсдошларига қўли билан ишора қилди. – Мақтана оладиган ҳеч вақоиз йўқ-ку, яна мени аудиториядан ҳайдайсиз! Сизди изиздан боришимиз учун, айтинг, ўзиз жамиятда эътибор топдизми, а, топдизми?.. Менга қаранг, ҳой, профессор! Ўзиз тушуниб етдийсми-йўқми, билмадим-у, лекин бугун сиз копейка бўлиб қолгансиз, эшитяпсизми, копейка! – талаба қўлини бигиз қилди ва “бигиз”ни профессорнинг кўксига қўйиб шундай нуқидики, ўқитувчининг бошидан оёғининг учигача қарахт бўлиб қотиб қолди. Йўқ, уни Сарвар деган бир ҳавойи талаба нуқимади, балки замон нуқиди. Бигизга айланган у совуқ бармоқ замоннинг қўли эди, асло талабанинг эмас... Боягина профессорнинг ботинида туғила келаётган қаҳр дунё юзини кўрмади – ўша ерда бўғилиб ўлди. Унинг ўрнида алам, ўкинч, тушкунлик қоришмасидан иборат недир туйғу пайдо бўлди. Бу орада машинасига ўтириб, уни ўт олдирган Сарвар профессорнинг ёнидан ўтатуриб илкис тормоз босди. Сўнг тўхтаб турган машинанинг газ педалини қаттиқ-қаттиқ босган эди, темир матоҳ турган ўрнида бир неча бор кўтарилиб тушдию бирдан шамолдек елиб кетди. Орқасида кўтарилган чанг ва тутун келиб профессорнинг юзига, оппоқ кўйлагига урилди...

3

Кечаси профессор алламаҳалгача мижжа қоқмади. “Мен қандай ҳолга тушиб қолдим? Бошқалар-чи? Ким тўғри йўлда ўзи – менми, бошқаларми?” деган савол миясини пармадек ўйиб ташлади. Афғарилди, туриб ўтирди, юрди, сўнг яна ётди. Ниҳоят, тонголди кўзи илиниб, туш кўрди. Унда улкан издиҳом – одамлар оқими аллақандай томонга қараб худди бир нарсдан қуруқ қолаётгандек ошиғич ҳаракатланиб бораётган эмиш. Профессор тушунибдики, бутун одамийзод шу издиҳомда тўпланганмиш. Жамики ирқ, жамики дин, жамики миллату элат, борлиқ касбу кор вакиллари, эркагу аёл, ёшу қари – ҳамма-ҳамма шу оқим бағрида одимлаб борармиш. Профессорнинг ўзи ҳам оқимнинг аввалида – ён томонда бўлиб, одамларга юзланган кўйи бир нималарни тинмай ўқтирар, одамлар эса унинг гапларига сира қулоқ солмас, аксинча, ким ошқора, ким мийиғида кулару ҳеч ким йўлидан қол-

масмиш. Бунга сари профессор овозини борича бақирармиш: “Ахир, бу йўлнинг адоғида тубсиз жарлик бор, эшитяпсизларми, тубсиз жарлик?!...”

Профессор ўз овозидан чўчиб уйғониб кетди. Аммо ҳушига келолмай анчагача шу биргина жумлани ўнгу туш оралиғида такрорлаб ётди: “Ахир, бу йўлнинг адоғида тубсиз жарлик бор, эшитяпсизларми, тубсиз жарлик?!...” Сўнг бирдан ўнги голиб келдию сўзлашдан тинди. Қўзғалиб ўтирди. Яхшиям хотини ёнида йўқ экан. Йўқса, ўтакаси ёриларди-я! У шарбат ёпаман дея ошхонада куймаланаётганди, ҳали ҳам ўша ерда чиқар. Профессорнинг хаёлида яна тушдаги воқеа гавдаланди. “Тавба, йўл бошида тубсиз жарлик бор эса ва мен буни билганим ҳолда нега гумроҳ одамлар билан бирга ўша ёққа одимлаб боряпман экан, боз устига, жар бор, дея жар солишим нимаси? Ахир, жарликдан хабари бор киши йўлини бошқа томонга солмайдими?...” деди ўзига ўзи. Қараса, совуқ тердан усти боши шалобба бўлаёзиди. Туриб ювинди, сўнг бошдан оёқ кийимларини алмаштирди-да, яна ўринга узанди...

Кўзи энди илинибди ҳамки, хотини чойга чақириб кирди.

– Вақт алламаҳал бўлди, дадаси. Дарсиз бормиди? Туринг, нонушта тайёр.

– Иштаҳам йўқроқ. Менсиз ичаверинглар... – кўзларини ишқади профессор.

– Ҳай ўлсин, нозик бўлмай иштаҳа дегани... – норозиланиб хонадан чиқди хотини.

Профессор яна ювиниб-таранди, портфелини олиб эшикка қараб йўналди. Бирпасдан сўнг бекатга келди. Кўнглига қулоқ солиб, ишхонага оёғи тортмаётганини ҳис қилди. Ахир, яна ўша тарбиясиз, олифта ва тайинсиз талабаларнинг қошига борадими? Бориб нима қилади? Нима дейди? Уларнинг маънодан холи кўзларига – нигоҳсиз кўзларига беҳуда боқиб, маъно қидирадими? Талаба эмиш яна булар! Қани энди шуларнинг олдига бормаса! Бормасликнинг иложи бўлса!.. Елкаларини босиб турган тириклик ва тирикчилик деган юклар, буларнинг қаршисидаги бурч ва масъулият деган “аскар”лар кўнглининг этагини тутиб кетишга йўл қўймайди-да! Йўқса, нима қилишни ўзи биларди-я!.. “Майли, ёзга, таътилга ҳам оз қолди. Бир келсин, тоққа, далаларга чиқи-и-иб кетаман. Ҳаммасини унутаман. Ўзимга келаман. Ахир, оталар ва болалар ўртасидаги тушунмовчилик бобомнинг замонидан бери бор. Эҳтимол, ҳаммаси жуда-а-а мен ўйлаганчалик эмасдир. Ошириб юбораётгандирман. Эҳтимол, хотин тинимсиз жавраб қу-

лоғимга қуйиб келаётганидек, ҳамма гап ўзимда-дир: ўзим замондан орқада қолган, ўзим чарчаган бўлсам керак. Болаларда айб йўқдир, улар билан баҳслашиш, талашиш эмас, уларга қулоқ солиш, тушуниш ва ён босиш йўлидан боришим тўғрироқдир...”

Шуларни ўйларкан, профессор университетга элтадиган автобусга чиқиб олди. Ўзга чораси қоптими...

4

Дарслар доимгидек кечди – талабалар ё бир-бирлари билан гаплашиб ё ўзлари билан – ўз хаёллари билан банд бўлишди. Профессор эса ўзини қайта тарбияламоққа уринди: ўтиши керак бўлган дарсни ўтиб, айтиши лозим бўлган гапни айтди, “қулоқсиз” ёшларнинг куракда турмайдиган гап-сўзларига, жинни-санғи хатти-ҳаракатларига эътибор бермасликка ҳаракат қилди. Биласизми, уддасидан чиқди-ей!.. Ниҳоят, машғулотлар тугаб, уйига қайтар экан, ўз-ўзидан мамнун бўлиб кетди: “Замон сенга боқмаса, сен замонга боқ!” деганлари балки шудир, – пичирлади гапирариб қуруқшаб қолган лаблари. Ахир, хотиним ҳам минг йилдан бери қулоғимга шуни уқтиради-ку...

Бироқ... бироқ кечаси билан тузукроқ ухлай олмай босинқираб чиқди профессор. Қалбига қулоқ тутса, ўзидан, кечаги қилмишидан чунон норози экан. Шунда ёнида пишиллаб ухлаб ётган хотинини бир туртиб уйғотиб, замонга боққан-боқтирган кўзларини ўйиб олгиси келди. Туриб ваннахонага кирди, узоқ, жуда узоқ чўмилди. Бутун баданини икки қайта, уч қайта, ўн қайта совун суриб ювди. Гўё вужудига шилимшиқ ва қўланса бир нима теккан-у, уни минг қайта ювиб ташласа ҳам аримаётгандек, аксинча, ўша номаъқул нарса танасига қўшилиб, унинг бир қисмига айланиб кетгандек туюлаверди.

Иштаҳаси бўлмаса ҳам аччиқ кўк чой ичиб ўзига келмоқ қасдида ошхонага кириб борди-да, ўз ўрнига чўкди.

– Ассалому алайкум! – аввал қизи, кетидан ўғли салом бериб кириб жойларига ўтиришди.

– Ваалайкум ассалом болажонларим, яхшимисизлар? – сўради ота.

– Ҳа, дада, яхшимиз, – жавоб берди ўғил.

– Ўзиз ҳам яхшимисиз? – ширинланиб сўради қиз.

– Шукур, яхшиман, қизим.

Болалар шоша-пиша нон ушатиб, чой қуюшар экан, профессор гап қотди:

– Қараб турсам, кап-катта бўп қопсизлар. Ҳадемай, лицейни битириб, институтларга кирман, дерсизлар. Қани ўғлим, аввал сен айт-чи, ким бўлмоқчисан?

Ўғил отасига бир қараб олди-да, хотиржам оҳангда:

– Компьютер дастурловчиси, – деди.

– Ҳммм, – деди ота. Сўнг қизига юзланди:

– Сен-чи, ойим қизим?

– Врач-косметолог.

– Келиб-келиб энди сўрайсизми? Қанақа отасиз ўзи?.. – жавради чой қуяётган хотини.

Профессор жим бўлиб қолди. Болалар эса ҳеч нима бўлмагандек апил-тапил нонушта қилишди-да, “биз кетдик” деганча туриб кийиниш учун ўз хоналарига йўналишди.

– Оғзизга талқон солиб олганмисиз, нега индамайсиз? – дея янди эрни хотин.

– Нима дей, хотин, нима? – қўлларини икки ёнга узатди профессор. – Боллардан лоақал биттаси этагимдан тутармикан, соҳамдан кетармикан деб ширинхаёл бўлиб юрганам алам қилиб кетяпти, билсанг!..

– Сизнинг соҳа?! – ажабланди аёл. – Ўйлаб гапиряпсизми, нима бор экан ёшларга, номиям, супрасиям қуриб қолган сизнинг соҳангизда?

– Ҳа-а-а, – деди профессор чўзиб, – нима бор экан ёшларга менинг соҳамда?.. Мен буни болаларнинг ўзидан сўрайман, сендан эмас, тушундингми! – профессор шахд билан қўзғалиб ўғлининг ортидан хонасига кирди...

– Келинг, дада, – ҳайрон бўлди ўғил отасидаги тараддудни илғаб.

– Ўғлим, нега айнан компьютер соҳасини танламоқчисан? Менинг соҳам-чи? Қара, умрим бўйи қанча китоб йиққанман, қанчадан-қанча ўйлаб қўйган лойиҳаларим бор. Уларнинг ҳаммасига менинг умрим етмайди. Балки давом эттирарсан, деб юрган эканман, – негадир айбдорона қаради ота ўғлининг юзига.

– Дада... – дабдурустан керакли сўзни тополмай каловланди ўғил, – дада мен йўлимни танлаб бўлганман...

– Шошма, ўғлим, шошма! Аввал яхшилаб ўйлаб кўр...

– Дада, тўғри, биламан, ишизни яхши кўрасиз, лекин меням тушунинг, аччиқ бўлса ҳам айтаман: ҳозир замонбоб эмас сизнинг соҳангиз. Мен жамият сўраётган соҳани танладим. Эътибор бериб, эътибор кўриб яшашни хоҳлайман, одамдек яъни... дада...

Профессор нима дейишини билмай қолди.

Ўғлининг елкасига аста уриб қўйди-да, хонадан хомуш чиқди.

Нима, биз одамдек яшамадикми?.. – лекин бу саволни профессор ўғлига эмас, хаёлидаги гарангсираб қолган ўзига берарди. Чунки ўғлининг гаплари унга жуда оғир ботганди. Шунинг учун ҳам у билан суҳбатни давом эттиролмади. Ахир, ёшларнинг деярли ҳаммаси ўғлига ўхшамайдими? Ўхшагани учун ҳам профессорнинг дарсларига бегона улар! – Тавба-а-а, хаё-хуйт дегунча дунё деганлари қанчалар ўзгариб кетди-я!.. Тофф-лернинг “Учинчи тўлқин” идан эсяптими дейман бу совуқ шабадалар? Балки совуқ эмасдир. Менга шундай туюлаётгандир. Давроним ўтиб, уст-бошим юпқалашиб қолгандир менинг. Наҳотки, чиндан ҳам замоним ўтган бўлса? Ана, тараққиётнинг чўққисига чиққан Япониядек давлатнинг чўнг раҳбарларидан бири гуманитар фанларни олий ўқув юртларида ўқитишнинг ҳожати йўқ, депти. Тўрттагина университет ректори унинг гапига қарши чиқибди. Қолганлари-чи? “Хўп” депти-ей, хумпарлар! Шунақасиям бўладими? Нимамиш, гуманитар фанлардан жамиятга реал фойда йўқмиш. Ҳаётга прогматик қараш керакмиш! Жамиятга жарақ-жарақ пул олиб келадиган, уни моддий-техник жиҳатдан ривожлантирадиган соҳаларга эътибор қаратиш керакмиш... Бу – яхши. Лекин инсонни ким тарбиялайди? Ўша жарақ-жарақ фойдани қўлга киритган инсонда инсонийлик бўлмаса, у ўта хавфли махлуққа айланмайдими?.. Бунга ўйлайдиган бир оқил қолдими ўзи дунёда ё ҳамма фойданинг кетидан кетиб бўлдимми?.. Агар кетиб бўлган бўлса, қув-қувнинг борар жойи муҳаққак ўша жарликдир!.. – Профессор ўйлаб ўйининг охирига етолмасди. – Энди мана шу такасалтангларга енгилиб, орқасидан эргашишимиз қолувди. Инсоният минг йиллар давомида мисқол-мисқол тўплаган маданият, маънавият, эзгулик, оқибат, санъат, адабиёт... деган тушунчаларнинг бари энди кераксиз матоҳга чиқарканда, а!..

Профессор ботинида шуларни ўйлашга ўйларди-ю, аммо зоҳирида талабаларнинг гашини келтирмасликка уринарди: танбеҳ бермас, танқид қилмас, дарсдан қувиб солмасди. Шовқин жуда кучайиб кетса, сўзлашдан тиниб бирпас кутарди. Сўнг яна маърузасини давом эттирарди. Шундай қилса, ҳаммага яхши бўлади деб ўйларди. Чунки: раҳбариятга, талабаларга ва ўзига... Раҳбариятга шунинг учунки, ишхонада муаммо чиқмайди, “Боғдодда тинчлик” бўлади. Талабаларга шунинг учунки, уларнинг кайфияти бузилмайди, ҳар

ким кўнгил ройишига кўра юраверади. Ўзига шунинг учунки, бор-йўқлиги билинмай ишлаётган ўқитувчидан ҳозирги раҳбарият ҳам, ҳозирги талаба ҳам рози бўлади, натижада профессорнинг иш фаолиятига “яхши”, ҳатто “юқори” баҳо берилади. Демак, у ишини йўқотиб қўйишдан чўчимай ишлай олади. Кўриб турибмизки, “келишув” деганлари ҳамма томонга бирдек фойдали чиқиб қолди. Негадир профессор бу ҳақда илгари сира ўйламаган экан. Ҳаёт мажбур қилдики, энди ўйлай бошлади: “Дунё деганлари асли ён босиладиган, муросаи мадора қилинадиган жой экан. Миллиён йиллардан бери кун билан тун, ер билан кўк, ой билан қуёш, эзгулик билан ёвузлик, эркак билан аёл... бир-бирларига мудом ён босмадим! Яъни тун чекинганда кун чиқди, ёвузлик таслим бўлганда эзгулик майдонга тушди... Мен ҳам шундай яшайман, тамом-вассалом! Мана, ҳаётнинг сири нимада экан!..”

Аммо профессор кечаси яна ўша кўрқинчли, қора тушни узоқ, жуда узо-о-о-оқ кўрди. Эрта-лаб лабларига учуқлар тошиб уйғонди. Келишув ҳақида ўйлаган кундан бошлаб Худонинг берган туни ўша тушни кўрди, кўраверди. Ҳар гал гурас-гура оқиб бораётган издиҳомга қараб: “Ахир, бу йўлнинг адоғида тубсиз жарлик бор, эшитяпсизларми, тубсиз жарлик?!.” деб ҳайқиради экан, чўчиб уйғониб кетаверди. Хотинини ҳам уйғотиб юбораверди. Кейин то тонггача бола-хонага ўтиб, у ёқдан бу ёққа юриб чиқаверди. Сўнгги пайтлар хотинини кўрқитиб юбормаслик учун ҳатто болахонада, шундоқ пол устида ухлашни одат қилди. Туш эса... ўша кўрқинчли туш болахонага ҳам бостириб кириб келаверди...

5

– Устоз, ассалому алайкум!

Профессор ортига бурилиб шогирдини, аудиториянинг охириги ўриндиғида ўтириб унинг маърузаларини жон-қулоғи билан тинглайдиган талабани кўрди.

– Ваалайкум ассалом! Яхшимисиз?

– Устоз, майлими сизни бекатгача кузатиб қўйсам?

– Майли.

Улар одамлар орасидан бирпас индамай юришди.

– Бирор нарса сўрамоқчи бўлсангиз, тортинмай сўрайверинг, – деди ниҳоят профессор сукутни бузиб.

– Ҳа, сўрамоқчиман, устоз, – юзи қизаринди шогирдининг.

– Қулоғим сизда.

– Устоз, ижтимоий-гуманитар фанларнинг кам ўқитилиши ва ўқилиши билан дунёнинг кейинги чорак асрдаги аянчли ҳоли ўртасида боғлиқлик бор, деярсиз. У ҳолда, ўша фанлардан бири бўлмиш адабиётнинг жамиятдаги аниқ вазифаси нимада? Унинг бугунги кундаги ўрни, роли, аҳамияти қанақа?

– Ҳамма гап шунда-да, мана шу саволнинг жавобида! – деди профессор жонланиб. – Жавобнинг қониқарсиз эканлигида. Дунё харитасини кўз ўнгингизга келтираоласизми?

– Мана, келтирдим, – жилмайиб деди талаба.

– Харитадаги ер шари, бизнинг, бутун инсониятнинг умумий уйимиз, а! Лекин ана шу шар бугун жиддий хавф остида турибди. Бугун ер шарида учинчи дунё урушини келтириб чиқариши мумкин бўлган бешта реал фалокат ўчоқлари бор, дейилмоқда. Гап сонда эмас, лекин хавфнинг борлиги факт, тўғрими?

– Ҳмм, – сасланди талаба.

– Ҳўш, қаердан келмоқда шунча хавф, шунча таҳлика?

– Сабаблари кўп-ку, устоз.

– Тўғри. Лекин ўша сабабларнинг ҳам сабаби бор бўлиб, оти – жаҳолат бўлади. Жаҳолат маънавиятсизлигу маърифатсизликдан келади. Ҳаммага керак бўлган чин адабиёт эса, ана шу маънавияту маърифатнинг, инсонийликнинг – гуманизмнинг асос пойдевори саналади.

– Ахир, ўзингиз айтар эдингиз-ку: “Инсоният маърифатчилик даврини яшаб ўтди. Бу даврда ҳамма маърифатли бўлса, кун келиб улар орасидан сайланган шоҳ ҳам маърифатли бўлади ва дунёда ҳал қилинмаган бирон муаммо қолмайди. Лекин вақтлар ўтиб, бу гоё ҳам хомхаёл эканлиги аён бўлган”, деб.

– Тўғри. Бу ҳам бир босқич эди. Лекин эътибор берган бўлсангиз, ана шу даврларни бошидан кечирган миллатлар бугун жаҳонда ҳар жиҳатдан илғор бўлиб олган. Ўтмишга муружаат қилсангиз ҳам, муқаддас динлар мағзига эътибор берсангиз ҳам, битта ҳақиқатга дуч келаверасиз: ўқиган билан ўқимаган, билган билан билмаган, маърифатли билан маърифатсиз... ҳеч қачон тенг бўлмаган.

– Гапларимни оғир олманг-у, устоз, аммо бир гапни сизга айтишим керак.

– Марҳамат!

– Сизнинг маърузаларингиз бошқача... қандайдир сирли-сехрли, худди эртатка ўхшайди.

Менга ёқади улар. Аммо... аммо дунё билан сизнинг маърузаларингиз ўртасидаги алоқани кўпинча тополмай қийналаман. Дунё аллақачон бошқа ўлчовлар билан яшайпти. У сиз айтаётган маънавиятга ҳам, унинг пойдевори деганингиз адабиётга ҳам этак силтган.

Талабанинг кўзларида, гапириш оҳангида устозини аяш, асраш, унга ачиниш ҳислари яширин эди.

– Буни биламан. Аммо гап бутун инсониятнинг ҳаёти ҳақида кетяпти. Кимларгадир менинг гапларим кулгили бўлиб туюлиши мумкин. Лекин гапнинг нақди шуки, бугун дунё қутқарув ҳалқасига эҳтиёжманд бўлиб турибди. Дунёни бир ўзим қутқараман, деган баландпарвоз фикрдан тамомила йироқман. Бир ўқитувчида бундай имкон нима қилсин! Айни дамда, шу нарса ҳақиқатки, бугун дунёнинг инсониятни турли балою қазодан халос қилишга бел боғлаган миллионлаб фидойи ва билимдон ўқитувчиларга эҳтиёжи бор. Дунёни қутқарса, инсоннинг илми, маърифати, маънавияти, эзгулик томонда туриши қутқаради. Лекин у ўз ҳолича ҳеч ким! Ўқитувчи аудиториясиз ҳеч ким! Яъни мен сизсиз, сизларсиз ҳечкимман! Аудитория – мисли қанот. Ўқитувчининг эзгу ниятлари шу қанот ёрдамидагина парвоз қила олади. Бугун ҳеч ким бир ўзи ҳеч нима қила олмайди. Ёлғиз отнинг чанги чиқмас... У – ожиз, шунчаларки, кези келганда, Искандардек ярим дунёни эгалладим деб турганда, битта чивиннинг чақишидан оёқ-қўлини узатиб қолиши мумкин. Шу билан бирга, ўша битта одамнинг ҳам қўлидан келадиган кўп иш бор. Ҳамма ҳам ўша битта одамга ўхшаб иш тутса, бутун олам битта яхлит муштга айланади-да, мавжуд муаммонинг башарасига керакли зарбани беришга қодир ҳолга келади.

– Ўша Искандарнинг ҳам устози бўлган – Арасту! Лекин бу нарса шогирднинг жаҳонгирлик даъвосидан қутқариб қололмаган-ку. Натижада қанчадан-қанча бегуноҳ одамларнинг қони тўкилган, устоз.

– Арасту – буюк устоз. Дунёга ундан кейин келиб-кетган жиддий олимларнинг деярли ҳаммаси қайсидир маънода, – бевосита ёки билвосита, – унинг шогирдлари ҳисобланади. Лекин бугунги дунё Арасту замониға қараганда таниб бўлмас даражада ўзгариб кетган. Бугун инсон қўлида бир неча дақиқалар ичида ер юзини кунпаякун қилишга қодир қуроллар тўпланган. Илгари ўзга бир мамлакатни вайрон қилиш учун бутун бошли қўшин юбориш керак бўлса, бугун битта

жоҳил подшоҳнинг буйруғи билан босиладиган тугмачанинг ўзи етарли бўлиб қолди. Бас, шундай экан, бугунги ўқитувчининг зиммасидаги масъулият янада оғир. Чунки ўша жоҳил подшоҳам қачонлардир бир ёки бир неча ўқитувчининг шогирди бўлган-да...

Бу орада улар бекатга етиб бўлишган, профессорнинг автобуси ҳам қийшайганча гилдираб келарди. Профессор уловга чиқиб, ойнадан талабага маънос табассум қилди. Талаба қўлини “хайр” га кўтариб, жилмайишга уринди. Аммо унинг юзида шундай бир ачиниш ифодаси муҳрланиб қолгандики, минг жилмайиш билан ҳам уни аритиб бўлмасди. Профессор буни сезди, лекин нима ҳам қила оларди, унинг бўлгани – шу, у бошқача яшай олмайди, икки дунёда ҳам...

6

Кечки овқатдан сўнг профессор қизининг хонасига озгина ишонч, озгина умид ва озгина илинж билан кириб борди. Чунки ўғлининг касб борасидаги кескин жавобидан сўнг отанинг кўнгли оғриниб қолганди. “Қизбола юмшоқ келади, тушунадиган бўлади”, деб ўйлади.

– Қизим, балки сен менинг изимдан борарсан? От изини той босса, яхши-да. Чунки ҳаммасини бошдан бошлашингга тўғри келмайди, аксинча, тайёр ишни давом эттирасан-қўясан. Ўзим сенга ёрдам бераман. Менинг, биласанми, ўх-хў-ў-ў, қанча “бисмиллоси”ни айтиб қўйган ишларим, режаларим бор...

– Дада-а-а! – Қиз бу сўзни шундай оҳангда айтдики, “бир!” деганда отанинг озгина ишонч, озгина умид ва озгина илинжининг ҳаммаси тутдек тўкилиб оёқлари остига тушди. Бу сўз оҳангидан профессор: “Нималар деяпсиз, дада? Шу замонда ҳам одам адабиётнинг бошини тутадими? Мундо-о-оқ атрофга қарасангиз-чи! Қараб, одамлар қандай яшайпти, нималарга интиляпти, қизиқиб кўрсангиз-чи! Китоб титиб, чанг ютиб, устига устак, битта тузукроқ уйда яшамай, битта тузукроқ кийим киймай, ҳаммага масхара бўлиб, ҳамманинг қўлига қараб ўтишни менга раво кўрасизми?!..” деган маънони уқди. Найзаси синиб, қалқони тешилган баҳодирдек синиқиб қизининг столи устига қаради сўнг: аллақандай ранг-баранг идишлар, бўёқлар, яна биология, кимёга оид китоблар, Оврупа модасига тегишли журналлар. Очиқ турган ноутбукда ҳам аллақандай қимёвий тенгламалар кўзга ташланади. Ахир, қизи врач-косметолог бўлмоқчи!... Профессор қизининг хонасидан ўғлининг хонасидан

чиққандан-да, тез қочиб чиқди. Ўзини ёп-ёлғиз ҳис қилиб чиқди. Воҳ, атрофи тўла одам, лекин уни тушунадиган бирон зот йўқ экан бу оламда! Ўй ва ҳисда бир бўлмаса, таналарнинг бирга бўлиши, бирга юриши, бир уйда истиқомат қилиши инсонни ёлғизликдан халос этмас, этолмас экан. Буни профессор шу ёшга кириб энди тушунди. Энг яқинлари деб билган оиласи, ўғли, қизи, яна қанчадан-қанча талабаларига юзма-юз келиб тушунди: у чиндан ҳам ёлғиз экан, кўкдаги қуёшдек ёлғиз, осмондаги ойдек ёлғиз, ёлғиз, ёп-ёлғиз!..

Наҳотки, замондан орқада қолиб кетган бўлсам? Аммо қандай қилиб? Ахир, замон билан ҳамқадам эдим-ку! Нима содир бўлдики, қисқа вақт ичида мен ва замон ўртасида мана шундай чоҳ пайдо бўлди? – Профессор қалбининг туб-тубида бу саволларнинг жавобига ўхшаган нималарнидир ҳис қиларди-ю, лекин бунинг жавоб бўлиб-бўлмаганини аниқ билмасди.

Эҳтимол, бу бор-йўғи оталар ва болалар, уларнинг ёши, дунёқараши ўртасидаги тафовутдир. Ваҳима қилишнинг, худди охирзамон келгандек титраб-қақшашнинг ҳолати йўқдир. Ахир, инсоният эсини танигандан буён шундай – оталар болалардан, болалар эса оталардан но-ризо бўлиб келмадими? Келди. Хўш, нега бугун айюҳаннос солиш керак?..

Профессор ушбу мушоҳадаларининг гоят мантиқли эканини билар, лекин ўз замонининг ҳоли эски замонларникидан қиёс қилиб бўлмай-диган даражада қалтис эканини ҳам тушуниб эзиларди. У ҳам бўлса, ўтган замонларда инсоният қўлидаги қурол бугунгидек кўп ва хўп эмасди. Ер юзи аҳолиси ҳам бугунгидек урчигандан урчиб, йўлда юрса, бирининг елкаси иккинчисиникига тегиб кетадиган даражада бир-бировига яқин келиб қолмаганди у вақтлар. Гапнинг индаллоси, бир жойда уруш чиқиб, ўша ер аҳолиси бутунлай қирилиб кетса ҳам, бошқа жойлардаги аҳоли бундан тамомила беҳабар эмин-эркин яшаб юришаверарди. Энди-чи? Энди дунё улкан, яхлит бир майдонга айланиб бўлди. Энди унинг бир бурчагида кичик бир ёнғин чиқса, нариги томони ҳам барабар куйиб кул бўлади. Уруш чиқса ҳам натижа шундай – дунё остин-устун бўлади-кетади. Энг ёмони – дунёни кўз очиб юмгунча остин-устун қилиб юборадиган қурол-аслаҳалар бошқарувига маърифатсиз, дину имонсиз, манқурт одамлар тобора ёвуқлашиб бормоқда. Мана – нима профессорнинг ўйлатади, даҳшатга солади...

Профессор маърузадан чиқиб, кафедрага келса, у ерда бундан саккиз-ўн йиллар бурун университетни битириб, академия тизимида ишлаётган шогирдларидан бири кутиб ўтирган экан. Бағирлашиб сўрашишди.

– Бормисиз, шогирд? Анчадан бери кўринмайсиз, камнамисиз? Гапиринг энди, қандоқсиз? – севинганидан баланд овозда пайдар-пай савол берарди профессор.

– Устоз, мумкин бўлса, ҳовлига – кўшкка чиқайлик, гапим бор, – деди жавобан қимтиниб шогирд.

– Юринг.

Улар биргалашиб кафедрадан чиқишди.

– Биласизми, устоз, ҳаммаси жудаям ёмон, – деди шогирд улар кўшкка келиб жойлашгандан сўнг устозининг кўзига тик қараб. – Сандиқда чанг босиб ётган дипломимни олиб келиб йиртиб, майда-майда қилиб, университет дарвозаси олдида отсамми, деб ўйлаб юрибман...

– Ия-ия, нега энди? Ишлар шунчалар чатоқми? – ташвишланди профессор.

– Баттар, устоз, баттар! – бир ютиниб олиб давом этди шогирд. – Ишсиз, иш ахтариб, тополмай юрганга бир йил бўлди. Бошқа, замонабоб, жамиятбоб соҳаларда ўқимаганим учун мингданминг пушаймонлар еб юрганга эса кўп бўлди, ўн йиллар десам ҳам бўлади. Лекин бу ҳали ҳаммаси эмас. Аммо ҳаммаси шундан бошланди.

– Нима бўлди яна?

– Адабиёт деймиз, маънавият деймиз, у нима беради инсонга, устоз? У ҳаётнинг ўзи эмас-ку!

– Ҳаётнинг ўзи эмас, лекин ҳаётдан ташқарида ҳам эмас. Унда ҳаёт бор.

– Буларнинг ҳаммаси чиройли гаплар!

– Асло ундай эмас!

– Нега унда мен йўлимни топиб кетолмадим? Нега ишсизман, нега руҳим чўкиб кетган, нега яшагим келмай қолган? Хотиним ўғлимни олиб мени ташлаб кетган. “Садқаи эркак кет!” – дея қарғаб кетган. Энди кўринг ҳолимни: садқаи ота ҳам кетиб турибман – биттагина боламнинг алиментига пул тополмаяпман. Йўқ, мен ношуд эмасман, дангаса ҳам эмасман, мен бор-йўғи ўз ишини жону дилидек севадиган битта мутахассисман. Мен шу касб учун ўн йиллар давомида ўқидим, заҳмат чекдим. Энди бошқа иш қилолмайман, ахир, устоз!..

– Бошингга тушган кўргиликларда адабиётнинг айби йўқ.

– Бор! Бўлганда қандоқ!..

– Қандай айб экан?

– Адабиётни ҳаёт деб ўйлабман. Билсам, ҳаёт бошқаю адабиёт бошқа экан!

– Адабиётни тирикчилик манбаига айлантирмаслик керак.

– Тирикчилик манбаи?! Мен уни тириклик манбаи деб янглишдим, устоз! У на унисига, на бунисига ярамай қолди бугун, тушуняпсизми, ярамай қолди!..

– Чуқур кетиш ҳамма соҳада янглишларга, боши берк кўчаларга олиб боради, унутма! Ҳатто динда ҳам аҳвол шу.

– Эсламан: бир вақтлар курсдош дўстларимиз билан адабий давраларда: “Адабиёт ҳамманинг иши эмас! У – хослар учун. Адабиёт одамлар орасидан соғлом юраклиларни танлаб олади-да, барини тузалмас дард ила сийлайди. Соғайишни истаганлар – хиёнаткорлар. Чинакам адабиёт доимий дардмандликдир!”, дея юргич эдик. Энди кўринг ҳолимни: ўша гаплар фирт олифтачилиқдан ўзга нарса эмаслиги қисматим томонидан пешонамга ўйиб битилди. Менга керак эмас экан бундай беморлик. Мен оиламни қайтиб келишини, ўғлимни бағримга олиб, оталик меҳримни беришни истаيمان. Ошхонадан аёлимнинг куймаланаётганини, у ердан ҳаётнинг иси таралиб туришини, уйимни қабристон сукунати эмас, болаларимнинг шовқини тутиб кетишини истаيمان! Устоз, мана мен истаган адабиёт, менга керак адабиёт, менинг адабиётим!

Профессор индамай қулоқ соларди.

– Оллобердини эслайсиз-а, устоз? Курсда энг яхши ўқир, зўр шеърлар ёзарди.

Оллобердини, унинг шеърларини эсламай бўладими? Айтгандек, қаерда у?

– Яқинда кўриб қолдим.

– Хўш?

– Катта бир маҳалланинг имоми бўлиб кетипти. Ҳаёти зўр!

– Шеър нима бўпти, шеър?

– Шеърниям, адабиётни ҳам, касбни ҳам ташлабди, устоз. Адабиёт на бу дунёга ярайди, на унисига. Диннинг йўриғи бошқа, у ҳар икки дунёга асқотади, дейди.

– Нега шундай қиласизлар, а? Нега адабиётни, адабиёт ишини, адабиёт билан боғлиқ касбни динга қарши қўясизлар? Ахир, адабиёт ҳар қандай юмуш билан шуғулланаётган инсоннинг кўнгил ҳоли-ку! Ҳатто ўша Оллобердининг ҳаётида, кўнглида юз берган ўзгаришлар ҳам катта бир адабиёт аслида! – ранжиб деди профессор.

– Биламан, устоз, мен қарши қўяётганим йўқ.

– Хўш, нега унда Оллобердига, оллобердиларга ҳавас қилиб келдинг?

– Ҳавас ҳам қилаётганим йўқ, устоз. Мен ўз ишим билан шуғулланиб, одамдек яшасам, дейман! Лекин танлаб олган соҳамда рағбат йўқ. Рағбатнинг йўқлиги менга ўхшаган минг-минглаб ёшларнинг умидларини чиппакка чиқаряпти. Ҳозирги инсон – реалист. У атрофга тик қарайди. Ким жамиятнинг тўридаю ким пойгакда? – кўради, кузатади, таҳлил қилади, хулосалар чиқаради. Агар яхши тарбия кўрган инсон жамиятда қадр топаётган бўлса, у ҳам яхши бўлишга ҳаракат қилади. Акси тақдирда, яхшилик қилишдан,

яхши бўлишдан қўлини ювиб қўлтигига уради. Шундай эмасми, устоз?..

Назарияда шундайдир балки. Лекин сен ўз амалинга боқ. Амал билан ана шундай савил назарияларни синдириб ташла, синдириб яша!.. Таслим бўлиш керак эмас! Айниқса, эркак киши. Адабиёт бу сенинг кўнглингда яшайди. Ҳақиқий адабиётнинг жойи ўша ерда. Қўлинг нима иш билан банд бўлсан, у адабиётнинг ишини қиладими, диннингми ва ёки кетмон чопиб, гишт терадими, бўйинбоғ тақиб юртни бошқардими, фарқи йўқ, муҳими, кўнглини пок тут! Кўнгил – муқаддас даргоҳ, Аллоҳнинг назари тушадиган жой. Чин

адабиёт ҳам ўша ерда туғилади, ўша ерда яшайди...

Устоз-шогирд яна анчагача кўшқда баҳслашиб-тортишиб ўтиришди. Ниҳоят, ҳар ким ўз томонида қолган кўйи хайрлашишди. Аммо профессор шогирдининг яна қайтиб келиб, “Ҳаммаси изига тушиб кетди!” дея хушxabар олиб келишига негадир умид боғлаб қолди. Яхши шогирдлар худди севимли фарзандлардек гап. Уларнинг ҳаётда рўшнолик кўриб яшашини истайди устозлар. Қани энди шу тобда профессор унга ёрдам бера олса эди...

8

Эртасига профессор аудиторияга кирди. Талабаларнинг жойлашиб-тинчишиб олишларини бирпас кутди. Сўнг томоқ қириб маърузани бошлади. Шу лаҳза аудиториядаги муҳит худди ҳаётдаги манзарани ёдига солиб юборди: унда тинчлик ҳам, шовқин ҳам, эътибор ҳам, лоқайдлик ҳам, шивир-шивиру гивир-гивир гам, турли маънодаги қарашлар, хатлашишлар, хўрсинишлар, завқланишлар... ҳамма-ҳаммаси бор эди. Аудитория гўё улкан ер юзининг кичик бир макети эди. Профессор шунча йил дарс бериб бундай мажозга илк кез дуч келиб турарди. Бу мажознинг зимнида ҳаёт деб аталган уммоннинг борлиқ қатламлари ястаниб ётарди. Профессор бундан теран англади, чуқур ҳис қилди. Бу шундай англаш, шундай ҳис қилиш эдики, энди у ҳеч қачон, ҳеч бир ҳолатда ўз ишидан чалғимади. Зеро, аудитория бу ҳаёт эди, унинг ҳаёти!.. Энди у аудиторияни шовқин босиб кетса ҳам дарсни тўхтатмайди, нима қилса қиладики, лекин вазифасини адо этади – маърузани ўқийди. Ахир, ху-у-ув

ана, улкан аудиториянинг бурчагида бир талаба бутун борлиги қулоққа айланиб профессорни тинглаб ўтирибди. Бир-икки ой бурун ўша талаба ҳам йўқ эди. У лоқайд талабаларнинг сафида эди. Энди эса... энди у профессор орзу қилган, унинг хаёлидаги талабаларнинг сафида. Профессор ана ўша учун, қолганларнинг ҳам ўшанга айланиши учун дарс ўтади. Ҳаётининг маъноси шу...

У маърузани бошлади.

“Дунё улкан дарсхонадир. Унда ҳар ким бир пайтнинг ўзида ҳам ўқитувчи, ҳам ўқувчидир. Муҳими – кимдан бўлмасин, нимани ўрганишда ва кимга бўлмасин, нимани ўргатишда! Яна ҳаёт мобайнида нимага амал қилишда, кимнинг, ниманинг ёнида туришдадир. Ҳар кимнинг қарши-сида мана шундай танлов – йўл туради. Биз йўлни танлар эканмиз, ўзимизни танлаймиз. Ўзимизни танлаб эса, дунёни, дунёмиз келажагини сайлаймиз! Бас, шундай экан, ҳаётимизнинг қандай бўлиши ана шу танловимизга боғлиқ! Магар ер юзини жаннатга айлантурсак, демак, жаннатга, магар унда дўзахни барпо этсак, демак, дўзахга муносибдирмиз...”

Профессор дарсни якунлар экан, аудиториянинг бошқа бир бурчида яна бир талабанинг нигоҳида учқун сачраганини фаҳмлаб қолди. Оҳ, бу қанчалар улғу ҳодиса эди унинг учун! Худди оламни қайта кашф этгандек ҳис қилди ўзини! Демак, у тўғри йўлда! Шунча хизматлари, меҳнатлари ва заҳматлари беҳуда кетмапти, сувларга оқмапти. Улар мана шу талабанинг юрагидаги музни эритиш ва эриган муз ўрнида муборак олов – маърифат оловининг ёқишига сабаб бўлипти! Бу нигоҳлар аввалига йўқ эди, кейин биттаси туғилди, мана энди иккинчиси. Энди умид қилса бўлади. Энди дунёнинг ўз ўрнида қоим туриши ва бу собит дунёда инсонга муносиб ҳаётни яратиш учун бутун аудиториянинг нигоҳида ана шундай маърифат оловларини ёқади. У бунинг учун ўзини, юрагини, умрини аямайди: туну кун меҳнат қилади!..

Профессор уйига ширин ўйлар билан қайтди. Йўл-йўлакай дўконга кирди, эринмай бозорлик қилди. Ўз қўллари билан ош пишираман, дея ошхонага кириб, хотинига кўтаринки овозда “бугун сиз пишир-куйдирдан озодсиз!” дея эълон қилди. То паловхонтўрани пишириб дастурхонга тортгунга қадар овозини ўша пардада баланд қўйганча қизиқ-қизиқ гаплардан гапириб турди, ҳазил-мутойибалар қилди. Энди унинг кўзларига ота касбини эмас, замон талаб қилган касбни

танлаган ўғил-қизининг тутумлари хунук кўринмай қолди. Ошни сузиб, ҳаммалари дастурхон атрофида жам бўлишганда ҳам ана шу кайфият уни сира тарк этмади. Аммо кечаси... кечаси тушида яна ўша йўлни, яна ўша издиҳомни, яна ўша жарликни кўрди ва қичқириб юборди: “Ахир, бу йўлнинг адоғида тубсиз жарлик бор, эшитяписизларми, тубсиз жарлик?!..” Профессор мундоқ саросар солса, одамлар оқимида ўғли, қизи, хотини, шогирдлари, талабалари, хуллас, ҳаётда таниган-билган кими бўлса, ҳаммаси бор эди. Улар ўша издиҳомнинг ичида одимларди. Профессор ҳушига келганда яна жиққа совуқ терга ботиб қолганди.

– Сиз эрталабдан би-и-ир дўхтирга боринг. Йўқ, тонг отсин, яхшиси ўзим олиб бораман! – дея нариги томонга ўтирилиб ётиб олди хотини.

– Эртага дарсим бор, бошқа куни, – деди хаста овозда профессор ва халатини кийиб бола-хонага ўтди...

Эрталаб наридан бери қилинган нонуштадан сўнг профессор портфелини кўтариб яна йўлга тушди. Икки тирбанд автобусни алмаштириб, ниҳоят, университетга етиб келди. Бекатда тушиб одимлаб бораркан, ўзига ўзи пичирлади: “Барибир, таслим бўлиш йўқ! Мен ўнгимдаги аудиторияни ислоҳ қила олсам бас, тушимдагиси ўз-ўзидан ислоҳ бўлади. Бунинг учун ҳеч қандай дўхтир-пўхтир керакмас. Мен ўз дардларимнинг табибиман. Одам қирқ ёшдан кейин ўзига ўзи табиб бўлмаса, ҳолига маймунлар йиғласин! Фақат таслим бўлиш йўқ, профессор, таслим бўлиш йўқ, дедим сенга!..”

Профессор ана шундай қатъий қарор билан аудиторияга кирди. У ердаги вазият ҳар доимгидек туманли эди. Аммо профессор ана шу туманни тарқатаман, вазиятни ўнглайман, деб келмадимми бу ерга! Бас, у ўз қарорига муносиб кайфиятда бўлиши керак. Нафсиламрини айтганда, дунёнинг ҳоли ҳам мана шу аудиториядан сира фарқ қилмайди. Айни ўзгинаси деяверинг. Унда ҳам ярамас амалпарастлар, очкўз ғаламислар, урушқоқ бузғунчилар, писмиқ фирибгарлар, маддоҳ пасткашлар, лоқайд исқиртлар... тўлиб-тошиб ётибди. Лекин ҳув анави икки жуфт нигоҳ янглиғ дунёни ислоҳ қиламан деган покдомонлар ҳам бор. Буни унутмаслик керак! Мана шу аудитория профессорга ажратилган чекдир! Дунёни тузатаман деган зотки бор, тафаккур қилса, муҳаққақ равишда унинг ҳам тақдирига ёзилган бир аудиторияси борлиги аён бўлади. Фақат ҳар кимнинг табиати, дунё-

қараши, таълим-тарбиясию интилишларига яраша аудиторияси бўлади. Деҳқоннинг даласи – унинг аудиторияси, фаррош учун кўчалар ана шундай аудитория, ҳар қандай дин пешвосининг, ҳар қандай ижод аҳлининг аудиторияси – инсон қалби, президент аудиторияси яна ўзига хос – у бутун бошли мамлакат, профессорники эса, мана, қаршисида турибди. Ҳамма ўз чекига тушган аудиторияни яхши томонга ислоҳ қилиши лозим. Ҳар кимнинг ўз аудиториясини ислоҳ қилиши дунёни ислоҳ қилишига тенг! Инсон, ҳазрати инсон дегани ана шундай яшайди!..

– Ассалому алайкум, азизларим! Бугунги дарсимиз “Жаҳон адабиётининг замонавий муаммолари” деб аталади. – Профессор шу бир жумлани айтишга айтдию илкис тўхтаб қолди. Чунки уни тинглаб ўтирадиган икки жуфт нигоҳдан биттаси йўқ эди. Ўша – биринчиси, профессорни ҳеч ким эшитмаган вақтда ҳам эшитган илк нигоҳ бор-ку, ана ўша. Талаба ўтирган ўриндиқ бўш, худди ташлаб кетилган уйдек ҳувиллаб турарди.

– Ана бу ерда ўтирган талабамиз қани? – даб-дурустан сўраб қолди профессор маърузани тўхтатиб.

– У... у бир йилга академтаътил олиб кетди, – жавоб берди курс сардори ўтирган жойидан.

– Нега бир йилга кетади? – ташвишланди профессор.

– Шароити оғир. Ишлайди, ишлашга мажбур у.

Профессорнинг ичи шиғиллаб, оёқлари бўшашди. Ахир... ахир, шу чоққача ўша талабанинг битта ўзи профессор учун бутун бошли аудитория эмасмиди! Ахир, неча бор ўша талабанинг бир ўзи учун дарс ўтиб чиқиб кетган эди у. Ўша битта талаба учун қўшимча адабиётлар ўқиб, алоҳида тайёргарлик кўриб келарди. Энди-чи? Энди нима бўлади?.. Аудитория сув қуйгандек жим-жит, ҳамманинг нигоҳи қулоғи янглиф профессорга қадалганди. У гапириши, вазиятни қўлга олиши керак эди. “Таслим бўлиш йўқ! Мен ўз ишимни сидқидилдан адо этишда давом этаверамаман. Кун келиб, таътилга кетган талаба ҳам яна ўз ўрнига қайтади, тингловчи нигоҳлар сони кўпаяди, у бутун бошли аудиторияга айланганда!” деди ичида ва маърузага қайтди: “Бугунги дарсимиз “Жаҳон адабиётининг замонавий муаммолари” деб номланади – такрорлади у. – Айтиш жоизки, замонавий муаммолар бевосита замондош инсоннинг ҳаёти, қисмати, дунёқараши, кайфияти, турмуш тарзи, интилишлари билан боғлиқ...”

Дарс тугаб, профессор портфелини кўтариб бинодан чиқди. Аммо уйга боргиси келмасди. Чунки... чунки профессорнинг бағри узу-у-ун бир йиғига тўлиб кетганди. Кунни кеча бир шогирди келиб, унинг кўксига бошини қўйган кўйи дардларини тўкиб солганди. Энди унинг ўзи шундай бир дўстга, шундай бир бағирга эҳтиёж сезиб турибди. Лекин қани ўша меҳрибон дўст, қани ўша тасалли бергувчи бағир?!.. Уйига борай деса, хотини ҳам, ўғлию қизи ҳам кўчани тўлдириб юрган миллион-милион одамлардан сира фарқ қилмайдди: улар замоннинг фарзандлари – профессорни, унинг дардларини тушунмайди. Болаларининг томирларида унинг – отанинг қони оқиб турса ҳам, лекин ўю хаёлларида янги замоннинг тамомила ўзгача кайфияти оқмоқда. Шунинг учун ўртада қандайдир бегоналик, тушунмовчилик бор. Ҳа-ҳа, бор! Тушунмаган кўкракка бош қўйиладими? Унга кўнгил очиб, кўз ёш тўкиладими?.. Асло! Хўш, қайга борсин унда?..

Профессор портфелини қўлтиқлаганча азим кент кўчаларини айланиб юрди. Сўнг шаҳарнинг у чеккасидан бу чеккасига қатнайдиган катта-катта автобусларга чиқиб олиб кезди. Вақт алламаҳал бўлиб кетдиям, на уйга боришни истади ва на бирон бошқа гўша ахтарди. Ахир, кўнгилга қулоқ солса, у ерда ҳеч ким йўқ, атроф-жавониб ҳам ниҳоятда бегона туюларди. Тўйиб-тўйиб йиғлагиси келардию, аммо кимга?.. У ўз дардларини, кўзёшларини ёт қучоқлардан, ёт бағирлардан қизғониб келмадими? Қизғониб келди, ҳануз қизғонади. Шунинг учун ҳам уларни ёт одамларнинг нигоҳсиз кўзларига эмас, йўлларга – узун ва беминнат йўлларга сочишни афзал билди. Профессорни ўз бағрига олган юлдузсиз тун ҳам тобора қуюқлашиб борар, гўё бу билан у инсоннинг дардларию кўзёшларини бегона кўзлардан пана қилмоққа аҳд қилганга ўхшарди. Шунга қарамай, вақт алламаҳалга борганда, иккита юлдуз барибир кўринди – улар профессорнинг кўзларида ёнди... Айни дамда, буларнинг ҳаммасига қарама-қарши, тинмай йўл босаётган профессорнинг лабларида бир тилак дуодек айланди: “Ҳали ҳаммаси яхши бўлади, ҳали дунё улкан бир аудиторияга айланади ва мен ҳам унда маъруза ўқийман!..”

Ниҳоят, автобуслар қатнови тўхтади. Профессор нима қилишини, қай гўшага бош уришини билмай, бир муддат қарорсиз турди-турди-да, сўнг беихтиёр метрога тушиб кетди...

2015-2018 йй.

*М*адина НОРЧАЕВА

1995 йили туғилган.
Камолiddин Бехзод номидаги
миллий рассомлик ва дизайн
институтини талабаси. Респуб-
лика ёши ижодкорларининг
Зомин семинари иштирокчиси.

***

Хаёлингни ёқиб қўйибман шифтга,
Хонамга киролмай даргазаб оқшом.
Фақат манов дарахт ухлашим кутар,
Илдизин ковлайди эрталабгага.

У кенглик истайди, хурлик истайди.
Мағрибни, машриқни билгиси келар,
Сулувга айлланиб, жонига азиз
Кимнингдир тушига киргиси келар.

Армонимиз битта,
Орзуимиз бир.
Умримни шаробдай симиради вақт.
Сенинг илдизинг бор, менинг юрагим,
Айт, кимнинг қисмати оғирроқ, дарахт.

***

Ғам қуйилган қадаҳман,
Қисматнинг панжасида.
Чайқаларман беомон
Бир ишқ исқанжасида.
Руҳим – тупроқнинг туши –
Илдизи гўё игган гул.
Дарахтларнинг ёдига
Тушов солмиш таҳайюл.

Барелар қўрқувга тўққан,
Сояларга инмиш жон.
Қайлардадир яшар у,
Худди мендек бемакон.
Ойнинг кулгизларидан
Сизиб тик қар ўлик тун.
Юлдузларнинг кўзидан
Исён эланар беун...

Мен гуноҳман, тавбам – у,
Усиз юзим қародир.
Яшин тушган тут каби
Умрим куйиб бородир!
О, саҳиҳ тушларимдан
Эсиб ўтган ҳур насим.
Наҳот уни танимас
Бу дардсевар қисматим?!

Umrimni sharobday simiradi vaqt...

*Ф*ЕРУЗАГА

Кипригимни ватан қилган қушлар угди,
Намозшомни бедор кутиб тушлар угди.
Ақлим угди... Саркашланиб хушлар угди,
Қадамларим оғирмиди, Ферузажон?

Руҳ суянса, харсангларга дард етарми,
Соя ўлса, мазор топмай кун ўтарми.
Озор бермай, озор топмай ишқ битарми,
Йўлларимиз тағирмиди, Ферузажон?

Сен суянган оқшомларнинг елкаси тош,
Мен интилган дунёларнинг рўёси фош.
Қароғингдан шодлик топмай, қароғим гаши,
Умидимиз сағирмиди, Ферузажон?

Нимпуштиранг тирноғимда хатларим бор,
Тишларимнинг ковагида додларим бор.
Бу дунёни бир шеър этиб ёдларим бор,
Шеърли тонглар соҳирмиди, Ферузажон?

Товонимга ёпишган лой хатодандир,
Тун инрогин дояси куй сатодандир,
Худодандир, Қисматимиз Худодандир.
Аввалмидир, охирмидир Ферузажон.

Men shoir emas, rostgo'y edim

Шундай ижодкорлар бўладики, бир умр фақат ҳайрат билан боқиб ўтасан киши. Яратган уларга тақдим этган кўнгилга ва истеъдодга ҳавасинг келади. Асқар Маҳкам ана шундай ижодкорлардан эди.

1958 йили 27 ноябрда Тожикистоннинг Кофарниҳон туманида туғилган шоир ижодининг камолоти Тошкент шаҳри билан боғланди. У Хўжанд давлат педагогика институтини тамомлагач, мактабда ўқитувчи бўлиб ишлади. Сўнг Тошкентга келиб, турли муассасаларда меҳнат қилди.

Шоирнинг турли йилларда “Тазарру” (1982), “Наврўз” (1988), “Ибодат” (1993), “Таважжуҳ”, “Ишқ” (1994), “Ҳақ” (1998), “Аналҳақ”, “Табриз дафтари”, “Оққитоб” (2003) каби китоблари нашр этилди. Унинг таржимонлик маҳорати “Авесто”, Хожа Абдуллоҳ Ансорийнинг “Кашф ул-асрор” (Қуръони каримнинг адабий-ирфоний тафсири), Жалолиддин Румийнинг “Маънавий маснавий” (1- ва 2-дафтар), Шамс Табризийнинг ғазаллари ҳамда Эрон шоирлари шеърларидан қилган таржималарида яққол намоён бўлди.

Асқар Маҳкам 2007 йил 6 мартда Тошкент шаҳрида вафот этди.

Сўз асл маънода илоҳийдир. Сўз ҳамма истифода этиши мумкин бўлган Аллоҳ марҳаматидир. Чунонги, булоқдан одам ҳам, қуш ҳам баҳраманд бўлаверади. Сўз ёлгон бўлмайди. Унинг соҳиби ёлгонги бўлиши мумкин. Агар бу ёлгонгига барга ишонса, унда фалокат рўй беради...

Адабиётда янги сўз бўлмайди, рост сўз бўлиши мумкин.

Ақл – Яратгувчининг мўъжизаси. У руҳ ва сўзни олий мақомларга кўтаради, сайқаллайди, оро беради.

Асқар Маҳкам

Истеъдодли шоиримиз Асқар Маҳкам “Маънавий Маснавий” таржимасига қўл урибди. Бунга унинг ҳаққи бор. Чунки Асқар Маҳкам ўзи сўфиёна шеърлар ёзиб юрган, қалбида Румий гоёлари жўш урган одам. Асқар Маҳкам ишининг фазилати ва фойдали томони шундаки, у фақат Румий байтларини таржима қилиш билан тегараланмаган. Балки туркиялик атоқли румийшунос олим Мавлоно Обиддин Пошо шарҳини ўзбек тилига табдил этиб келтирибди. Бошқага айтганда, Асқар Маҳкамнинг ишини ижодий ва тадқиқотий иш деса бўлади.

Нажмиддин Комилов

Навоийхоналик

Асқар Маҳкам – қаттиқ имон шоири.

Шавкат Раҳмон

Ишонгим комилки, охир-оқибат Асқар Маҳкамнинг ҳайратли даражада юксак шеърляти ловуллаб турган вулқондек юракларни ларзага солади, асл шеърлятни соғинган сонсиз инсонлар унинг ҳайратига, ҳасратига шерик бўлади.

Хуришд Даврон

Китобхонлар ҳузурда

Рафиқаси Маҳмула Маматқаримова билан.

Ҳалима Худойбердиева билан.

Асқар Маҳкам шеърляти ҳет кимникига ўхшамайди, фақат унинг ўзига ўхшайди: гоҳ ҳазин, гоҳ гарс, гоҳ исёнкор, мурасасиз... Унда сиз ҳамиша уйғоқ, безовта ва беором қалбни, шахсни кўрасиз. Шоир ўзлигини унинг шеърларидан ҳет қийналмай топиш мумкин: шеърлятини ундан, уни шеърлятидан айро тасаввур қилиб бўлмайди.

Исмаат Худойёр

Ижодкор дўстлар даврасида. 1990 й.

Асқар самимий дўст эди.
У одамларнинг мушкулени
осон қилганига кўп бора гувоҳ
бўлганман. Бировга қилган
яхшилигини гапирмайдиган,
тез унутадиган инсон эди.
Ундаги меҳр, садоқат каби
жиҳатларга қойил қолардим
ва ундаги мана шундай қалбга
ҳавас қилардим.

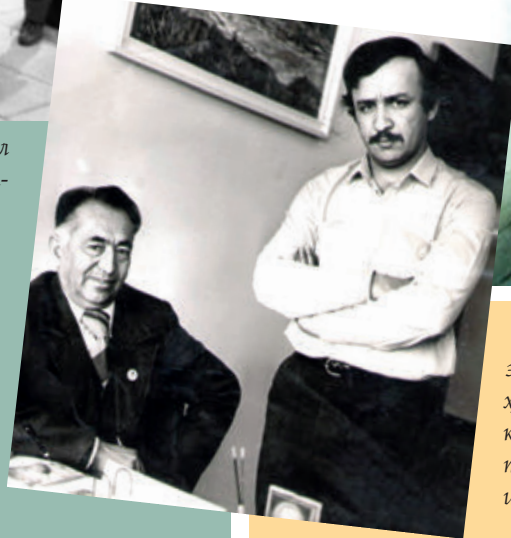
Абдуғафур Маматов

Саййид Неъматуллоҳ Иброҳим билан.

Асқар Маҳкам ниҳоятда сермахсул эди. Ижодкор зиммасидаги масъулиятни теран ҳис этарди. Имон, эътиқод, дину диёнат, илму ирфон, миллату халқ масалаларида ҳам ўзига хос қарашларга эга бўлган шоир эди. Ўзликка интилиш, ўзликни топши орқали эзгуликка ишонг, буюк аждодларга муҳаббат ҳислари унинг ижодига ўзига хос инқилобий руҳ бағишлагани эса, шубҳасиз, мангуликка дахлдордир.

Шойим Бўтаев

Шоирлик Асқар Маҳкам угун касб эмас, балки доимий юрак дардидир. У ҳег қазон шеърни шунтаки маҳорат кўрсатиши угун ёзмайди. Унинг барга битиклари бир мўмин-муслмон одамнинг изтиробларидир...

Саййид Неъматуллоҳ Иброҳим

Асқар Маҳкам кўнглидан кегган ҳиссиётларни бемалол тилига кўгириб айтадиган ва айта оладиган шахс эди.

Абдуллоҳ Зухур

Шерали Жўраев, Олимжон Давлатов, Темур Султонов билан. 2005 й.

Асқар дўстлик шартига қаттиқ риоя қиладиган инсон эди. Дўстингни дўст тутарди, душманингдан юз ўгирарди. Мунофиқлик қилолмасди. Айрим таниш шоирларга ўхшаб ҳар куни битта шеър кўтариб келиб, “шунини ашула қилинг”, деб айтмасди. Суҳбатларимиз ҳамини адабиёт, шеърят, кўшиқ ҳақида бўлса-да, суҳбат давомида “мен” деган сўзни ишлатмасдан мулоҳаза юритишни маъқул кўрарди.

Шерали Жўраев

Асқар ака
Сўзнинг илоҳий-
лигига имон
келтирган, уни
нопок ва ғаразли
ниятлардан
асрашга астой-
дил курашган,
адабиётда
фақат рост сўз
яшашга ҳақли
деб билгувчи шо-
ирлардан эди.

**Олимжон
Давлатов**

Оила даврасида. 1998 й.

Асқар Маҳкам ҳаётда шеърлари каби гамгин эмасди. Қувноқ ва хушгақсақ дўст, меҳрибон ота эди. Умр йўлларимни Аллоҳ шундай инсон билан туташтиргани угун беҳад шукр қиламан.

Маҳмула Маматкаримова

Саҳифани Башорат Отажоновна тайёрлади.

Шuhrat ОРИФ

1981 йили туғилган.
Ўзбекистон Миллий уни-
верситетининг журналис-
тика факультетида ҳамда
Ўзбекистон Республикаси
Президенти ҳузуридаги Дав-
лат бошқаруви академия-
сида таҳсил олган.

Eng buyuk maqomdir – Oshiqlik

МЕН

Мен – сулувни кўрмаган ошиқ,
ва кўрмасдан кетиши аён.
Ортингиздан етолмаяпман –
Сиз ҳаллослаб борурсиз қайн?

Мен – сўзини йўқотган шоир,
Қайгуларни севувги далли.
Пигирласам устимдан кулманг,
Бераяпман ўзга тасалли...

Сиз топинган сағир дунёни
Асраб қолиш билан машғулман.
Мавлононинг ториғиман мен,
Машраб ташлаб кетган кашкулман...

Мен – Мансурнинг кўзидаги мунг,
Мен – Исога аталган хотман.
Наҳот мени танимаяпсиз,
Мен ўшаман, ўшаман... қозманг.

Сизни излаб келганман ахир,
Нега жимсиз йўқлаганимда.
Доимгидек хуррам, бефарқсиз,
Қарсак галманг йиғлаганимда...

Ёнингиздан бесас ўтяпман,
Товонимдан қон сизар – гак, гак...
Минг йил мени билмади дунё,
Яна минг йил сезмаса керак...

СИЗ БОРСИЗ...

Яхшиям сиз борсиз, яхшиям,
Кўзингиз – беҳиштнинг даргаси.
Дунёда бир сизни танидим,
Нотаниш баргаси-баргаси...

Яхшиям сиз борсиз, яхшиям,
Сизсиз ҳаёт – қудуқнинг туби.
Сиз – менинг охирги илинжим,
Сиз менга тангрининг мактуби.

Яхшиям сиз борсиз, яхшиям,
Тузилгандан сизга зорман мен.
Кўзимиз тўқнашса Ер титрар,
Борман мен, борман мен, борман мен!

Яхшиям сиз борсиз, яхшиям,
Дунёнинг кўзига боқдим тик.
Қаршимда қалтираб турибди,
Энг буюк мақомдир – Ошиқлик!

Яхшиям сиз борсиз, яхшиям,
Баргасига кўникдим унсиз.
Ҳажрингиз шириндир умримдан,
Висолдан гўзалдир қайғунгиз.

Яхшиям сиз борсиз, яхшиям –
Томиримда сузиб юрган Эрк!
Демакки, Тангрига яқинман,
Демакки, яшайман Одамдек...

БИР МАРТА...

Бир марта кўзимиз бўлди рўбарў –
Фасллар галкашиб, ақлдан озди.
Гўёки ҳайитлик олган боладек
Булутлар ўзини йўқотаёзди.

Ногаҳон тириклик исини сездим,
Мен – қисмат кўлида тизилган қарта.
Юлдузлар суюнги олади Аршдан,
Мени ўйласангиз агар бир марта.

Тоглар термилади гордини қуриб,
Уларнинг тақдири боғлиқдир сизга.
Минг йилга узайди дунёнинг умри,
Бир марта севаман деганингизга.

Уммонлар гайқалиб айтади такбир,
Етти қат кўк бағри ёғдуга тўлди.
Олинг, шу дунёни мен сизга бердим,
Лабингиз бир марта энтикса бўлди...

КУЗАК

Мендек зерикканга ўхшайди кузак,
Мусига сингари оғир хўрсинар.
Соғлари кўзимга боғланган Наргиз,
Сарғайган боғимиз келиб кўрсинлар.

Хазонлар – ошиқлар қабристонига
Умидини кўмиб, қайтар турналар.
Самода юрагим суратин тизиб,
Сизнинг исмингизни айтар турналар...

Бизни бу бекатда ҳег ким танимас,
Ҳаёт – мен кўришни истамаган туш.
Биламан қайдадир турибсиз илҳақ –
Соғингиз елкандек ёйиб фаромуш.

Кимнидир, ненидир кутдим ишониб,
Осмонга термилиб ўтдим теракдай.
Хазон бўлиб ҳамки кетолмаянман,
Гўёки ҳалиям сизга керакдай...

Япроқдек омонат тебранади дил,
Тамаки тутатар яна голиб куз.
Дунёни бир гўзал ранга бўярдим,
Афсус, сиздан олдин куз келди, афсус...

УМРИМ

Умримнинг қайсидир пиллапояси
Узилиб тушдим и угди қабогим.
Балки бу узлатга кетган кулгимдир,
Анордек кўзлари ёриган оҳим...

Яна соғингизни ёйдингизми, ёр,
Безгак тутгандайин титрайди таним.
Маҳшаргага бизга ҳаловат йўқми,
Умримга тамғами – етолмаганим...

Кўзгага гизаман башанг кийиниб,
Уграшувга илк бор гизқан йигитдек.
Ўттиз етти йилки қайтаман ногор,
Эгасини излаб топмаган итдек...

Зардобдек таккиллаб томади умрим,
Ҳар бир қатрасида – хуррам тиканлар.
Шотутдек тўкилиб борар – бағриқон,
Мени ишорасиз англайдиганлар.

Муаллақ яшашга кўникиб бўлдим,
Одамга ўхшашга қолмади тора.
Шарафга кўмилиб борганим сари,
Эгилиб бормоқда бошим тобора.

Деворга суяниб ўтарман энди,
Дунёга суяниш – булутдек мубҳам.
Ердек тебранамаман қабогим угса,
Ердек оғирлашиб боряпти шубҳам...

Фаррух ЖАББОРОВ

1985 йили туғилган.
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университетининг
халқаро журналистика
факультетини тамомлаган.
Ҳикоялари матбуотда ва
тўпламларда чоп этилган.

Temurvoyning adasi

Hikoya

Асли илгари ҳам пилдираб юрарди. Энди болалар ўйинчоғи – пирилдоқдай пириллай кетди. Бир жойда кетини босиб ўтира олмай қолди. Ишини чала ташлаб, тамаки тутатгани чиқиб келаверади. Мижозлари оғзини ланг очиб, жағлари оғриб, интизор кутади уни. Яна денг, бари катта одамлар ёки уларнинг оила аъзолари. Шундай олиймақом шифохонага ишга киргунча ҳам оғзидан она сути анқиган. Ўрта махсус маълумотли бўлса-да, қўли енгиллиги боис унча-мунча дўхтирдай ишга аралашиб, у-бу кимни даволай бошлади ҳам. Беморлар атайин уни сўраб келадиган бўлишди. Ўзига яраша обрў қозонди. Катта жойнинг кичкина имтиёзларидан фойдаланишга ўрганди. Ёлғиз эркатойини казо-казоларнинг арзандалари қатнайдиган олиймақом боғчага базўр жойлаштирди.

Тонг саҳарлаб ўғлини уйқусини чала қилиб уйғотади-да, хотини оғзига ул-бул тутадими-йўқми – ҳай, майли, боғчада каша ея қолар, болани пўрим кийинтиргач, кўтариб чопқиллайди. Тўртинчи қаватдан тушгунча ўпкаси келиб оғзига тиқилади. Шап-шап қадам товушларидан қўшнилари ҳам биладикки, Темурвой каллаи саҳарлаб боғчага кетяпти. Бу пайтда дўмнинг болалари айна ширин уйқуни олаётган бўлади. Ҳовлига чиқиши билан ўғлини пастга туширади, қўлидан етаклаб бекат томон ошиқади. Икки сумкасини бурноғи йили кесиб ташланган азамат чинорнинг кенг-мўл тўнкасига жойлаштириб, “Мо-ло-коо!” деб бақиринишга чоғланиб, томоқ қирганча овоз пайчаларини созлаётган сутчи хотинга бош ирғаб салом беради гўё. Жувон ҳам кўзларини пирпиратиб кетаётган бир бурдагина эркакка эмас, пичинон кавшаб бораётган болакайга қараб жилмаяди. Хуши келса, “Ҳа, боғчагами?” дейиши мумкин. Жавоби ўзи билан. Худо уриб уйқу кучлилиқ қилса-ю, кечроқ уйғонса, сутчининг олдидан шамолдай учиб ўтади. Ўғлини ҳам кўтариб олади, ерга қўймайди. Ҳалитдан зил-замбил, тенгқурларига қараганда бўйдорроқ. Хотини боласининг сочини силаб, истарали юзларидан ўпиб, “Тоғаларига тортган-да!” дейишдан чарчамайди. Бу бўлса баҳслашиб ўтирмайди. Ичини мушук тирнамасаям кераг-ов. Ҳеч қурса, ўғлимни ўзимдан ўздириш учун, ана, ҳукуматнинг боғчасига жойлаштириб қўйганман, ҳали сузишга, ҳали курашга олиб югураман, деса бўларди. Лекин дими чиқмайди. Тарбияси шунақами...

Мана шу автобусга илинмаса, кейингиси йигирма дақиқада келади, ишга кечикиши аниқ. Шу учун сулоқмондай ўғлини кўтарганча бекатга қараб югургилайди. Автобус ҳали тирбанд эмас, ойна томондаги бўш жойга ўрнашиб, Темурвойни тиззасига олади, ўзининг кичкина жуссаси кўринмай ҳам қолади. Узоқдан қараган киши бир ўриндиқда икки болакай ўтирволибди, деб ўйлаши ҳеч гап эмас. Автобус шаҳри азимнинг қишлоқдан кўчиб келганлар яшайдиган бу чеккасидан марказга етиб боргунча кўп бекатларда тўхтайдди, одам тушириб, одам олади. Бу бўлса миқ этмай кетаверади. Кўча манзараларига маъносиз боқиб бораверади. Ўғли бир нималар сўраса, жа зехни ўткир қурмағурнинг, билганича жавоб беради. Кўпинча боланинг ўзи дадасининг жавобини тузатиб қўяди.

– Ана Темур бобом! – болакайнинг ҳар кунги хитоби шу. Хиёбон ўртасидаги ҳайкални кўрсатиб, исми бир хиллигидан гурур туяди. Бу бўлса доимгидай синиқ жилмайиб, чаккаларидан сочлари тўкилаёзган бошини оҳиста ирғайди.

Автобус николай гиштин бино қаршисида тўхтайдди. Ота-бола йўловчилар орасидан ситилиб, таниш бекатга тушгач, бу ёғига секин салобат билан (агар шу салобат дейилса) қадам босадилар. Боғча яқинида ҳали иномарка машиналар кўрғазмаси бошланмаган, битта-иккита мерс-перс, прадо-срадонни ҳисобга олмаса. Темурвой кўринган автомобилнинг маркасию моделини айтиб боради, дадаси бош силкиб қўяверади.

– Сизга бунақасидан! Ойимга анавинақасидан, фақат ранги қизил бўлади. Ойим қиз бола-ку! – шаҳарда туғилган-да, ойи, ада дейишга ўрганган. Шуниси тузук, ўзига яхши, эна, ота деб ўртоқларининг олдида мулзам тортмайди. – Ўзимга эса Муҳаммадқодирнинг додасининг мошинасидан оламан! Котта бўлсам, пулим кўп бўлади...

Отаси болакайнинг доимги гапларига парво қилмайди. “Кашангни е! Ҳеч ким билан уришма!” дея қайта-қайта уқтирганча боғча дарвозасидан кириб боради. Ҳали болалар келмаган бўлади. Темурвойнинг кўча кийимларини ечиб, жавонига илади, ичкари кийимларини кийдириб, оёғига шиппагини беради. Боғча опасига топширади. “Майли...” дейди ерга тикилганча. Ўғли келиб кучоқлайди: “Деразадан қарайман!” дейди. Бу ҳовлига чиққач, иккинчи қават ойнасидан Темурвойнинг қўл силкиётганини кўради. Дарвоза остонасидан ҳатлаётди, яна ортига ўгрилади. Энди ўғлининг нигоҳи тирбандлаша бошлаган кўчада, иномарка машиналарда, қўли-

Расми Аслидин Калоев тизган.

да бир нималар кўтарволган ўртоқларида бўлади. Унинг кўзидаги мунг аралаш ҳавасга ортиқча эътибор қилмай, чунки ҳамишаги ҳолати шу, ишхонасига шошади. Бошлиқлар келгунча, у ёқ-бу ёққа қараб қўйиши керак...

– О-о-ой!... – аёлнинг жон аччигида бақирган овозидан ҳуши жойига қайтиб, дарҳол усқунани ўчирди. Хаёл билан чалғиб, беморнинг соғ тишини ўйиб юборишига сал қолибди-я. Бирпасда фаррошдан тортиб бош шифокоргача ҳамма шу ерда ҳозир бўлди: хайрихоҳ қараган, заҳарханда илжайган, маъносиз боққан қиёфалар...

– Кечирас... кечирас... – тилидан шу сўз тушмайди, беморнинг атрофида гирдикапалак айланади.

Ёши қайтиб, юзига ажинлар уя сола бошлаган аёл ўнг ёнига эгилган кўйи туфдонга қайта-қайта туфлайди. Ҳамширалар тутган қоғоз сочиқ билан лаб-лунжини артади. Бу бўлса унинг елкасига енгилгина қоқиб, узрини айтмоққа шайланади-ю, қимматбаҳо светирига бармоқ теккизишга ботинмайди. Қўли ҳавода қолади. Беморни шаштидан тушириб, отанг яхши, онанг яхши, деб кўнглини овлаб, бир амаллаб кузатишгач, ҳамма енгил нафас олади. “Ўзи, олий маълумоти йўқ, бу ер эса ҳукумат шифохонаси, тиш даволашни ким кўйибди унга...” деган писандаларга қулоқ қоқмай, кўзини пирпиратиб тураверади. Худо урган бандасини пайғамбар ҳам ҳассаси билан туртибди деганларидек, унга ҳамкасбларининг муносабати бирдан ўзгаради. Бир-икки одамшавандаси ичи ачигандай қарайди, холос. Ҳатто ҳамишабахор ҳамшираой ҳам менсимасдан: “Главрач чақирвотти...”, деб кетади чимрилиб. “Кунингни кўрсатишади энди”, деган иддао сизиб туради гапириш оҳангидан.

Хонасида тек қотиб ўтирган эди, нима қиларини билмай. Бундан кўра тепиб-тепкилашгани яхшийди. Бош шифокорнинг чақиртирганини эшитиб, бир ҳисобда сал енгил тортди ҳам. Зум ўтмай қабулхонада пайдо бўлди. Котибага айбдор-айбдор мўлтиради. Қорақош хоним пардоз ойначасидан бирров кўз узиб, “Қанча кутиш мумкин? Имилламасанг-чи!” деганнамо ўқрайди, ичкарига ишора қилиб бош ликилатди. Бу бўлса шундан кейин ҳам бироз тараддудланиб турди. Ҳашамдор эшикни оҳиста очиб, муҳташам хонага бош суқди. Раҳбарнинг қовоғидан қор ёғади, лекин кўзларида важоҳат сезилмайди. Сал дадиллашиб, бир қадам олдинга ташлади. Эшик ўзи келиб, тирқ этиб ёпилди. Қўлини қовуштириб, хўжайиннинг оғзини пойлади.

– Каллангни еб қўйибсан сан бола. Кимларга хизмат қилишимизни эсдан чиқардингми?! Ҳалиям унча инжиқ эмас экан. Ўғлига айтса, санга қўшилиб, маниям оёғим осмондан бўлиб кетади-я... – Бошлиқ кўпни кўрган одам, инсон тақдирига дахлдор масалада етти ўлчаб, бир кесиш кераклигини яхши билади. Устига устак, шу мусичадай йигитни ошириб жазолашга ҳам кўнгли бормайди. Бу бўлса бурнини тортиб, қўлини қовуштириб, елкасини тириштириб, кўзини пирпиратиб тураверади. Кўрган одамнинг ичи ачийди, кўнгли юмшайди. – Бирор гап бўлса, айт. Қўлдан келса, ёрдам қиламиз. Охириги пайтда ғалати бўп қолдинг, ўзи...

Хўжайиннинг мулоим гапидан кўзида ёш филтиллади. Ўзининг ишда қолишини эмас,

ўғлининг боғчада қолишини ўйлаб кўнгли тўлиқди. Хайрихоҳ тикилган бош шифокорга вазиятни тушунтиришга уриниб гулдиради. Раҳбар ҳеч нимани англамаётганди, бу бўлса ҳаммасини аралаш-қуралаш қилиб ташлади:

– Ёмонликка олса, ҳайдатворади, дедила... Шу навараларини жуда яхши кўрар эканла... Боғчага ўзлари машинада олиб келиб, ташлаб кетарканла... Биргина шапати... – ўзининг юзига аста уриб кўрсатди.

Бошлиқ узоқ вақт анграйиб турди. Масаланинг тагига етиб, бу нотавон ходимининг ҳолига ачинишини ҳам, ачинмаслигини ҳам билмай қолди. Арзимаган нарсдан шунчалик ваҳимага тушиш мумкинми одам? Атрофидагилар ҳар нима деб ҳовлиқтириб қўйибди-да.

– Окашонни кенгфёъл деб эшитаман. Шу муштдай бола билан пачакилашиб ўтирмаса керак...

– Муштмас, шапати... – шошиб айтган изоҳидан сезилдики, раҳбарининг гапини тузук-қуруқ тушунмаган эди. Бош шифокор бунга эътибор қилмади, стол чертиб бироз ўйланди, сўнг бўлари маслаҳатга ўтди:

– Полвонни олинг-да, тўғри олдиларига боринг, – энди қадимгидай сизлай бошлаганди. – Шундай, шундай денг. Тушунадилар. Асли буям шарт эмас. Жа кўнглингиз жойига тушмаса, дейман-да.

Бошлиқнинг хонасидан қушдай енгил бўлиб чиқди. Яна денг, муаммонгизни ҳал қилволгунча, ишдан рухсат бериб турамиз, дегани-чи. Боғча опалари: “Шахсан ўзлари келиб, мудирадан: “Қани, ўша зўравонни кўриб қўяйлик-чи?!” деб сўраб, қош чимирибдила...” деяверганидан кейин ўғлини тоби қочдига чиқариб, уйда қолдираётганди. Ким билади дейсиз, айтиб бўлармиди, катталардан ҳар нарса кутиш мумкин. Лекин Темурвой боғчага бораман деб хархаша қилгани-қилган. Саҳар мардондан туриб олади. Аскарлар кунига байрам бўлади, шунга шеър ёдлаганман, дейди. Генерел Темурбек Йўляхшиев чақиригингизга биноан етиб келди, деб қаддини фоз тутуди, шу тариқа байрамдаги ролини репетиция қилади. Унга сайин онаси кулади: генерал етиб келмайди, генералнинг ҳузурига етиб келадилар, деб. Минг қилса ҳам аёл-да: “Мана, қаранг, ўғлимизнинг ҳам бети кўкарган”, дея эрини ишонтиришга тиришади – ўхшамайди, суртган упа-элигини Темурвой кафти билан артиб ташлайди. Ё, чиндан ҳам, эт-бетини сал кўкартириб, боғчага оборсакмикан, деган хаёлларга берилади. Лекин боласига ичи ачийди.

Ишни эртага қолдирмади. Ўғлини кийинтира солиб, шаҳар марказига ошиқди. Баланд ойнаванд бино пойига етгунча ҳеч иккиланмади. Яшил формаларни кўриб сушт босди, қадамлари секинлашди. "...вич...вич", деб каловланди, ичида ўзига ўзи такрорлаб келган гаплари фаромуш бўлди. Ўғли эса мелисанинг камарига тақилган қинда чинакам пистолет борми ё тушликка ейиш учун помидор-бодринг солволганми, балки носвойини шу ерда асраб юргандир, деб қизиқсиниб қарайди – билолмайди. "Йиғилишдалар, навбатга ёзилган бўлсангиз, кутиб туришингиз мумкин", дея деворга тираб терилган қатор ўриндиқлардан жой кўрсатишади. Бориб ўтирадилар. Фақат қари-қури, хотин-халаж... Бир кампир ёнидаги чолга ҳар икки гапининг бирида: "Бу йил, ахир, халқ билан мулоқот йили бўлса", деб такрорлайверади. Қора-кўк костюм-шим кийган, бўйинбоғ таққан сипта йигитлар шошиб кириб-чиқади, ҳали у ёққа, ҳали бу ёққа ўтади. Турникет тез-тез чиқиллаб, шиқиллаб туради.

Бир пайт ҳаммада энгил жонсараклик бошланди. Келяпти, келяпти, деб қолишди. Мелисалар қаддини ростлаб, қорнини ичига тортиб, қўлини чаккасига тираб тек қотди. Бугдойранг юзига, қисикроқ кўзига, сокин қадам ташлашига... яна қандайдир ҳаракатларига, белги-аломатларига қараб кишининг беихтиёр кўнгли юмшарди. Амалдор турникетдан ўтиб, ўзини маҳтал кутаётганларга эҳтиром билан салом берди, қўлини кўксига қўйиб таъзим қилган бўлди. Кампирлар яйраб-ёйилиб кетди, чолларнинг юзидан ҳам дард ариди, қуруқшаган лабларида табассум ўйнади. Ҳамма мана шу саломга алиқ олиб, яна юзлаб чақирим наридаги қишлоғига қайтиш учун атайин келгандай хушҳоллик сезди. Барча муаммолари ўз-ўзидан ечим топгандай эди. Амалдор болакайни кўриб, тўхтади: юзида ажабсиниш аломати балқиди. Бу бўлса ҳалиям анқайиб турарди. Ўғли "Муҳаммадқодирнинг додаси-ку!" дея энгидан тортгач, ҳушини йиғволди. Ёноғига секин уриб, "шапати..." деди, бироқ овозини ўзидан бошқа ҳеч ким эшитмади. Амалдор эркатой неварасининг номи қулоғига чалиниб, улар томон юрди. Бу бўлса гапни нимадан бошлашни билмай, гудранарди.

– Ассалому алайкум! – деди Темурвой дадил, болаларга ярашмайдиган, катталарга хос ўктам овозда.

– Ва алайкум ассалом!

– Генерал Темурбек Йўляхшиев чақиригингизга биноан етиб келди!

Амалдор жилмайиб, болакайнинг сочини меҳр билан тўзғитиб қўйди:

– Генерал етиб келмайди, генералнинг ҳузурига етиб келадилар. Хўш, ўртоқ генерал, бизга нима хизмат?

Темурвойнинг адаси кўзларини пирпирата-пирпирата тушунтира кетди:

– Шапати... – яна ўзининг юзига уриб кўрсатди. – Неварангизни... Муҳаммадқодиржонни... шапати... Ўғлимиз бироз шўх-да...

– Шапатисига кўзи кўкарибдимми?! – қувлиги тутди амалдорнинг, довдиратиб томоша қилгиси келдими. – Муштлаб туширганида нима бўларди?! Темурвой темир мушт соҳиби экан-да. Катта бўлса...

– Катта бўлсам, додангникидақа мошина оламан, дегандим, Муҳаммадқодир додам санга мошиналарини сотмайдила, деди... Шунга... шунга...

– Йиққан пулинг машинага етадимми, ўзи?!

– Яқинда суннат тўйимни қиламиз, ҳамма менга пул беради. Ҳозирча кам... – боланинг шашти бироз пасайди.

Амалдор костюмининг ички чўнтагидан беш-олтита қоғоз пул чиқариб, болакайга узатди. Отаси шошиб қолди: "Олма! Олма!" дея шипшиди. Темурвойнинг эса юзига табассум югурди:

– Ҳай, майли... катталарнинг қўлини қайтариш яхши эмас.

Чол-кампирлар камшик тишларини қоқшол бармоқлари билан яшириб кулиб юборди. Мелисалар ҳам охири нима бўлар экан деб қизиқсиниб, кўз қирларини ташлаб турарди. Болакай пулни бамайлихотир санаб, чўнтагига тикди. Миннатдор боқди ён-ёғига.

– Ўртоқ генерал! Кетишга рухсат сўрайман!

Темурвой боғчадоши Муҳаммадқодирнинг бобосига эмас, байрам тадбирида роль ўйнаётган тенгқурига гапиргандай баралла: "Рухсат!" деди. Бу бўлса амалдорга етти букилиб раҳмат айта кетди.

Ота-бола фавворалар ёнидан ўтиб борарди. Темурвой ҳовуз зийидаги мармар ҳошия устида дикинглаб сакрайди. Дадасидан қўлини қўйиб юборишини сўрайди. Оғзида хўрозқанд: олдин бир-икки ялади, сўнг шима бошлади, охири қарсиллатиб чайнашга тушди. Лаб-лунжидан шира оқиб деди:

– Ада! Сиз бу дунёда ҳеч кимдан қўрқмай-сиз-а?!

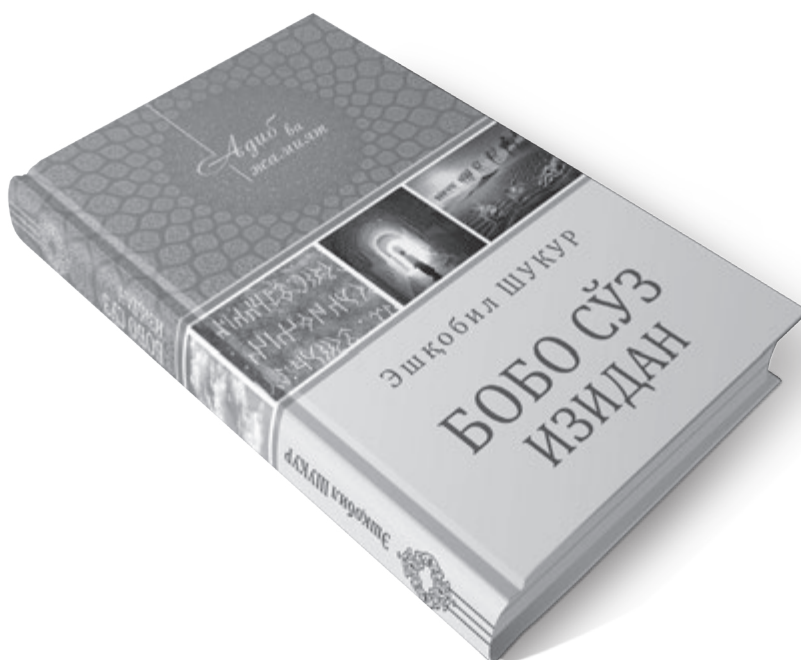
– ...

Bobo soʻzni IZLAB

Мақолани ёзиш олдидан ўйларим негадир бобо ва набирага боғланиб кетди. Биласиз, шажара эсланганда етти пушт саналади. Охирги авлод бегона дейилади. Бегоналик генетик жиҳатдан ҳам исботланган – “бегона”нинг қони олтинчи “бобо”сининг қонига ўхшамайди. Сўз ҳам айна қон кабидир – қон бутун бир авлодни боғлаб турса, сўз ҳам шундай. Фақат у (сўз) жисмда эмас – жонда, томирда эмас – тийнатда. Лекин қон ва сўз муқоясасида парадокс ҳам бор: қон кишилар истаса-истамаса етти одамгача бутун авлодни бирлаштириб туради, лекин сўз “одам танлайди”. Яъни, тийнатдаги “қон” (сўз) эҳтимол учинчи, ёки тўртинчи... авлод учун бегона бўлиши мумкин...

Университетнинг 1-босқич талабаси эканимизда адабиёт тарихи фанидан “Девону луғотит-турк”ни ўқиб-ўрганиш, у ҳақда маъруза тайёрлаш топширилди. Вазифани бажариш мақсадида китобни сўраб, бир курсдошим билан Республика таълим марказининг Бешёғочдаги кутубхонасига бордик. Жуссаси кичик кутубхоначи

Ўусан МАҚСУД

аёл китобнинг номи ёзилган қоғозга худди шифокорларнинг хатига қарагандай тикилиб турди-да, ярим соатлардан кейин учта катта китобни олиб келди. “Ўзларинг ҳам кам сўраладиган китоблар турадиган полкадаги чанг босган китобни танлабсизлар”, деди гарддан ачишган бурнини ишқаларкан. Ростдан ҳам китоб анча чангга ботган эди (китоб эмас, аслида, сўзлар чанг остида қолиб кетганини кейинроқ англагандай бўлдим).

“Девону луғотит-турк” мутолаасидан кейин сўзлар этимологияси, уларнинг лисоний тараққиётига қизиқиб қолдим. Газета-журналларда чиққан мақолалар, “Сўз хусусида сўз”, “Сўз латофати” каби китобларни ўқидим, улардаги айрим мулоҳазаларни ўзим учун қайд қилиб қўйдим. Шу қайдлар орасида таниқли шоир Эшқобил Шукурнинг турли сўзлар тадқиқига бағишланган мақолалари ҳам бор эди. Юқорида зикр этилган иккита китобнинг ифода усули, таҳлил баёнлари, образли тасвирлаш ўринлари ўзига тортгани учунми, билмадим, Эшқобил аканинг туркум мақолалари аввалбошда менга оддий ахборот, айримлари шоирнинг бир фаразидай туюлди. Очиғи, газетчиликдаги саҳифанинг тўрт бармоқ ҳажмидай жойини тўлдириш учун қилинган уринишлардай тасаввур қолдирган дастлаб. Аммо жамлаган қайдларим, йиғилган газеталардаги чиқишларга ҳозир қайта назар ташласам, барибир жиддий тадқиқдай кўринади.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ташаббуси билан Эшқобил Шукурнинг “Бобо сўз изидан” китоби нашр этилди. Унга вақтли матбуотдаги ўша кичик-кичик чиқишлар жамланган. Китобдаги айрим сўзлар хусусидаги мақолалар менга таниш бўлса-да, уларни қайта ўқиб чиқдим. Ўқиб бўлгач, ўйладимки, эҳтимол, бугунги шиддаткор замон кишисига шундай қисқа, лўнда, ортиқча бадий бўёқларсиз ифода қилинган мулоҳазалар керакдир!..

Одатда, сўзни тадқиқ қилиш дейилса, тилшунос олимлар зиммасидаги юмуш, деб тушунамиз. Чунки улар тил ва унинг тарихи, тараққиётини ўқиб-ўрганади, тадқиқотлар олиб боради. Аммо бу фақат олимларнинг ишигина эмас, балки сўз

“...Сўз қон каби Бободан Набирага ўтади. Тийнати тирик, ўзлиги ўлмаган Набира ўзининг яшаётганига сабаб бўлаётган қоннинг тафтини сезиб туриши керак.”

Ашқол-дашқол

Рўзгорда ёки касб-кор ишида керак бўладиган майда нарсалар, лаш-лушлар тилимизда “ашқол-дашқол” сўзи билан ифодаланади. “Дашқол” – “майда-чуйда нарсалар” деган маънони билдиради.

Алишер Навоий асарларида “ашқол” деган сўзни ишлатган, бу сўз “турлар”, “шакллар”, “хиллар” маъносини англатган. Масалан, “Ҳайратул-аброр” дostonида шундай мисралар бор:

*Базлу карам шевасининг ҳоли бор,
Лек нечукким керак ашқоли бор.*

“Ашқол” кейинроқ “ашқол”га айланган бўлиши мумкин. Демак, “ашқол-дашқол” сўзи “турли хил майда-чуйда нарсалар” мазмунини билдиради. Лекин “ашқол”нинг “ашқол”дан эканлиги аниқ маълумот эмас, тахмин. Мен бу тахминни мулоҳаза учун ўртага ташлаяпман. Эҳтимол, бу ерда “ашқол” шунчаки “дашқол”нинг қисқарган шаклидир, худди “бозор-позор”даги каби.

билан ишлайдиган (яшайдиган) ҳар бир зиёлининг бурчларидан бири ҳисобланади. Менимча, Эшқобил ака буни ич-ичдан ҳис қилиб, сўз диёрига саёҳат қила бошлаган. Саёҳатлари давомида дуч келган ажойиботларни ихчам ҳолда хат қилароқ, бошқаларга жўнатиб турган.

Муаллиф изланишлари давомида сўз танлар экан, маълум тизим асосида иш тутмайди, лекин дуч келган сўзни ҳам таҳлилга тортавермайди. Китобни ўқиб биласизки, шеър устозлар, мақол ва маталдаги айрим соҳир сўзлар ёшлигида шоирнинг шуурига сирлилигича сингиб қолган, баъзи ҳолларда ўзаро суҳбатлар жараёнида баҳсга тортилган сўзлар ҳақидаги фикр-мулоҳазалар, ҳукмлар шоирни қониқтирмаган. Шунинг учун у жидду жаҳд билан ишга киришиб, ўнлаб манбаларни титкилайди, муқояса қилади, кўпни кўрган кишилар билан фикрлашади. Сўнг бари ни йиғиб, ўз мулоҳазаларини баён этади.

Муаллиф китоби ҳақида фикр юритиб, шундай дейди: “Бу китобни тайёрлаш жараёнида гарчи кўп манбаларни кўриб чиқсам-да,

баъзи сўзлар масаласида хато қил-

маяпманми деган хижолатга ҳам бордим. Лекин фараз фикрни ҳаракатга келтиради”. Дарҳақиқат, айрим сўзлар ҳақидаги мулоҳазаларда шоир фақат ўз қарашлари, фаразларига таянгандай таассурот қолдиради, шунинг учун ҳам

Магазиндаги хазина

Магазин – бир қарашда бу сўз русча сўзга ўхшайди. Лекин у асли шарққа оид, яъни арабча бўлиб, “маҳазин” шаклида бўлган ва бошқа тилларга кўчган. Алишер Навоийнинг машҳур

Йигитликда йиғ илминг маҳзанин,

Қарилик чоғи харж қилғил ани,

– сатрларидаги “маҳзан” сўзи ҳам асли шу сўзга бориб тақалади. Бу сўзларнинг шаклига диққат билан қаралса, уларнинг таркибида “хазина” сўзининг борлигини сезиш мумкин. “Маҳазин” сўзининг туб илдири “сақлади”, “тўплади” деган маънони англатган.

“Мағоза” сўзи ҳам “магазин” сўзига яқин. “Хўжа Насриддин” фильмида “Мағоза – “алмаштириш” дегани” деган гап бор.

у “бўлиши мумкин”, “бўлса керак”, “буям бир фикр-да” деган жумлаларни қистириб кетади. Бироқ, шундай эса-да, шоирнинг тахмину фаразларида асос бордай кўринади, беихтиёр сизни ҳам ўйлашга, сўзнинг тарихи ва тақдири хусусида фикр юритишга ундайди.

Шу ўринда яна бир мулоҳаза. Агар худди шу сўзлар жамланиб, уни бирор-бир тилшунос олим китоб қилганида, эҳтимол, у турли илмий мулоҳазалар, иқтибосларга тўлган бўларди. Илм қонуниятларига риоя қилгувчи олим, албатта, фаразлардан биров чекинади. Лекин “Бобо сўз изидан”нинг муаллифи шоир бўлгани боис, унинг мулоҳазаларида шоирона нигоҳ, шоирона тасаввур, шоирона ифода бор, шу сабабдан ҳам ўқувчи китобни зерикмасдан мутолаа қилади. Шоир, ўзи таъкидлаганидек, бу китоби билан олимликка даъво қилмайди. Лекин олимликка даъвойим йўқ, деб қуруқ фаразлару унда-бунда эшитган тахминларни китобга жамламайди. Муаллиф “Девону луғотит-турк”, “Муҳокамат ул-луғатайн”, “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”, “Ўзбек тилининг этимологик луғати”, “Навоий асарлари луғати” каби манбалардан ташқари, бошқирд, олтой, қирғиз, қарачай-малкар, қозоқ, туркман каби ўнга яқин туркий халқлар луғатларию халқ оғзаки ижоди намуналарига мурожат қилади, уларни бир-бирига солиштиради, таққослайди, қай бири аслиятга яқинроқ экани хусусида фикр юритади.

Китобдаги ҳеч бир мулоҳаза сизни бефарқ қолдирмайди. Масалан, тилимиздаги қуйидаги икки сўзга эътибор беринг: **сайр** ва **сайл**. Муаллиф таъкидича, **сайл** сўзи **сайр** сўзининг ўзгарган шакли ҳисобланади. Сайл сўзи эса аслида “сел, шиддаткор ёмғир, кучли оқим” ва ҳатто “офат” каби маъноларни англатар экан. Демак,

сайлга чиқмоқ “офатга, кучли ёмғирга чиқмоқ”, сайлгоҳга бормоқ эса “офат, кучли тошқин бўлаётган жойда бўлиш” деган маънони билдиради.

Ёки бўлмаса, **нефт** сўзи ҳақида эшитинг. Ерости бойлиги бўлмиш нефт кўпчиликнинг наздида чет тиллардан ўзлашгандай тасаввур уйғотади. Аслида у соф туркона экан. Фақат бу сўз авваллари **нафт** шаклида ишлатилган экан:

Бўлиб икки кўзи наззора тоғи,

Негукким нафтнинг ўтлуғ булоғи.

Алишер Навоий

Лекин китобда айрим ўринлар борки, уларни қайта мушоҳада қилиш, бошқа манбаларга ҳам қайта мурожат этиш керак назаримизда. Китобнинг 78-бетида “Инак”нинг энаси ҳақида” сарлавҳали мақола бор. Инак – адабий тилимиздаги сугир сўзининг шевадаги кўриниши. Самарқанд, Сурхондарё, Бухоро, Навоий вилоятларида шу сўз ишлатилади. Муаллиф наздида, “инак” сўзи она маъносини англатадиган “эна” сўзи билан боғлиқ: “эна” сўзининг “ина” шакли ҳам бўлиб, унга эркалаш маъносидаги “-ак” қўшимаси қўшилган. Таниқли шарқшунослар Вильгелм Шотт, Вильгелм Банг ва Андрей Кононовлар ҳам шундай шарҳ беришган экан. Муаллиф ўз фикрларини ривожлантириб, бундай ёзади: “Онам бир гал қаҳатчилик йилларидан болаларини сугирининг сути билан олиб чиққан бир аёл ҳақида гапириб берган эди. Омон-омон бўлгач, аёлниг сугири касал бўлади, уни сўйишмоқчи бўлганларида, аёл “Бу инак болаларимнинг энаси, ундан сут қарзимиз бор”, деб сўйдирмайди. Сугир ўлгач, уни ҳурматлаб кўмадилар”. Бир қарашда бу фикрларда жон бордай кўринади. Аммо бошқа бир мулоҳаза ҳам бор. Тил тарихидан маълумки, ўзбек (туркий) тили тараққиёти тўрт босқич: қадимги туркий тил, эски туркий

Совчининг сўзи кимники?

“Совчи” деган сўздан тўйнинг ҳиди келади. Элда ҳар ким ҳам совчи бўлавермайди. Кўриб-кечирган, сўзга чечан “сўзчи”лар бу ишни удалашади. Бу сўз аслан “**сўзчи**” деган маънони англатган. Қадимги тилимизда “**сав**” – “**сўз**” дегани. Дарҳақиқат, бировнинг эшигига совчиликка борган одам куда бўлишни истаётган тарафнинг сўзларини олиб боради. Шунинг учун ҳам унга “сўзчи” – “совчи” дейилган. Кошғарий изоҳига кўра “савчи” сўзининг бир қанча маънолари бор. Баъзи манбаларда пайғамбарлар ҳам “совчи” деб аталган. Чунки улар ҳам худонинг сўзини одамларга етказишган.

тил, эски ўзбек адабий тили ва ҳозирги ўзбек адабий тили даврларига бўлинади. Қадимги туркий тил даврида (VI-VII асрлар) сигир маъносида “ингек” сўзи ишлатилган. Айрим шеваларимизда қўлланадиган “инак”, “ингек” сўзининг талаффуздаги бузилган шакли бўлиши мумкин.

Китобда ҳар бир сўз тадқиқи сарлавҳа остида берилади. Айрим сарлавҳалар шоирона топқирлик билан қўйилганки, мақола номининг ўзиёқ ўқувчи диққатини тортади, мақоланинг айна мағзини ифодалайди. Масалан, “Тирик” нимаси билан тирик”, “Тарғил сигирнинг тароғи”, “Гибралтар бўғозидаги бўғоз сигир”, “Ўртоқлар ўртасидани ўрталиқ”, “Нархнинг навоси”, “Иссиқ-совуқ ва севги”, “Типратиканнинг киприги”.

Китобдаги танланган сўзликларнинг кўпи, асосан, туркий – ўзбекча сўз. Кўп ўринларда шоир бирор тушунчани ифодаловчи соф ўзбекча сўз бўлатуриб, ажнабийларини ишлатиб юрганимиздан биров ёзғиради, айрим нотўғри қўллаб юрган сўзларимиз аслида бошқача эканини исботлашга уринади. Айнан шу шоирнинг миллатпарварлиги, тилпарварлигидан нишона. Ҳозир нафақат қарашлар, балки тиллар ҳам курашмоқда. Айрим тиллар бошқасини маҳв этмоқда. Айрим чет тилини ўрганаётган ёшлардан кўп эшитганман: ўзбек тили бошқа тилларга қараганда қашшоқроқ, ҳамма тушунчаларни ҳам тўла ифодалай олмайди... Афсуски, бу – ўзбек тили табиатини яхши ҳис қилмайдиган, тобора ўз тилидан узоқлашаётган авлоднинг хулосаси.

Хўш, бунга сабаб нима?

Бирламчи сабаб шуки, она тили дарсларида (дарсликларида ҳам) ўқувчиларга ўзбек тилига бўлган муҳаббат яхши сингдирилмайди, дарсларда фақат грамматик қоидалар, машқлар билан ўзбек тили ҳақидаги тасаввурлар “бойитилади”. Ҳатто олий ўқув юртларида ҳам туркий қабилалар кўпроқ ҳарбий бўлган, шунинг учун соф ўзбекча (туркий) сўзлар кўпол, дағал, қулоққа хунук эшитиладиган сўз бўлган, деган тушунча сингдирилади. Аслида тилнинг эшитилиши – акустик жиҳати эмас, унинг ифода имкониятлари, лисоний жозибаси, гўзал табиати тилнинг асосий белгиси ҳисобланади. Шу маънода, миллат фарзандларига ўзбек тилининг бор имкониятларини, унинг бойлигини, латифлигини англантиш лозим. Дарҳақиқат, “Алмопиш”, Ўрхун-Энасой битиктошлари, “Девону луғотит-турк”, “Қутадғу билиг” каби асарлар яратилганда “бу дунёлар ёш эди”. Ўзбек қалби, ўзбек руҳинининг қиёфасини кўраман деган одам юқорида зикр қилинган китобларни ўқиши керак, халқ оғзаки ижодининг барча намуналарини мутолаа қилиши лозим.

...Сўз қон каби Бободан Набирага ўтади. Тийнати тирик, ўзлиги ўлмаган Набира ўзининг яшаётганига сабаб бўлаётган қоннинг тафтини сезиб туриши керак. Лекин кўпчилигимиз қонимиз бобомизнинг қони билан бир эканини унутиб қўямиз. Замонавий тиб илмида қондошликни исботлаш учун ДНК натижалари олинади. “Девону луғотит-турк”, “Муҳокамат ул-луғатайн”, “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”, “Ўзбек тилининг этимологик луғати”, “Навоий асарлари луғати”лари турли даврлардаги ДНКларимиз. Шулар қаторида турғувчи ДНК – “Бобо сўз изидан” ҳам қондошларимизни эслатиб туради...

“ Дарҳақиқат, “Алмопиш”, Ўрхун-Энасой битиктошлари, “Девону луғотит-турк”, “Қутадғу билиг” каби асарлар яратилганда “бу дунёлар ёш эди” ”

Ўролбой ҚОБИЛ

1955 йили туғилган.
Тошкент давлат университети (ҳозирги ЎЗМУ)нинг тарих факультетини тамомлаган.
“Кечиккан карвон қўнғирози”,
“Адир ортидаги қишлоқ”,
“Жонбўзсойликлар” каби китоблари чоп этилган.

Yobonlik momo

Ҳамкасбим Шодиқул муаллимнинг шифохонадан келганини эшитиб, аҳвол сўрагани бордим. Дастурхон атрофида мезбон менга чой узатаркан деди:

– Биласизми, ошна, шифохонада бир онахон билан танишиб қолдим, ўзиям роса галати феъли бор экан. Бунақа аёлни ҳали учратмаган эдим. Келинг, шуни бир бошидан айтиб берайин.

Бир куни шифохона боғидаги ўриндиқда газета ўқиб ўтирардим. Ёнимга даштлик эканлиги кўриниб турган момо келди ва дабдурстдан қўлимга телефони тўтқазиб деди:

– Болам, мановини ёқиб бер, уйдагиларни бир тергаб қўймасам, ҳаддиларидан ошиб кетишади.

Мен телефондан керакли рақамни топиб узатдим. Момо бирдан жиддий тортиб гапирди:

– Бувиражаб, сенмисан, мен кетиб эркин чумчуқ бўлиб қолдиларинг-ма, бованг қаерда? Яна Ўсар ошнасиникига қарта ўйнагани кетди-ма, “азройил” йўқлигида яйраб қолай деган-да. Сизни соғинди, дединг-ма? Ундай бепарда гапни айтма, ўзи мендан қутулолмай юрибди. Айтиб қўй, кўзим хиралашаям, ҳали ўлганим йўқ!

Мени эшитяпсан-ма, эрингга айт, тилпонимга пул ташлаб қўйсин. Пенсиядан дейсан-ма, йўқ, чўнтагидан! Ўғил бўп менга нима хизмат қилди, эржонинг? Ҳой, эшит, аммо, – лекин Қўчқор неварамни уришма, сомонхонага ўт қўйса қўйибди-да, ҳали бола, уйланса босилиб қолади, мен бадар кетиб шугинага қийин бўлди-ёв...

Бехосдан момонинг телефони сигнал бериб ўчди ва яна қанча айтадиган гаплари чала қолди. Момо менга бир қур назар солди-да, индамасдан хонасига кириб кетди.

Кечки пайт момо яна ёнимга келиб ўтирди. Момомизнинг юз-кўзидан, ҳаракатларидан зерикаётгани кўриниб турарди. Мен секингина сўз қотдим.

– Қаерликсиз, хола?

– Чиял деган жойни эшитганмисан, ўша тарафидаги Ёбондан. Ёшим етмиш олтида, кўзим хиралашиб игнага ип ўтказолмай қолдим. Келганимга икки кун бўлди, дўхтур қизлар дори билан даволаяпти, ҳарна, яхши. Ўзинг қаерликсан, болам?

– Жонбўзсойдан, мактабда ўқитувчиман.

– Яхши, аммо китоб-қоғозга кўп қарабсан-да, кўзойнак тақиб олибсан.

Менинг тўқсон тўртта кирган энам бор, ўрмак тўқийди, куви пишади, урчуқ йигиради, бир чақиримдан эркак-аёлни ажратади. Бу ерга ҳам “ўзингнинг жонинг, ўзингга керак”, деб жўнатди. Тўғриси айтсам, зерикдим, айна буғдой ўрилатган пайтда мен бу жойда ялпайиб ўтирсам уят бўлар-ов...

– Нима, ўғилларингиз фермерми?
 – Бўмасам-чи, беш йил бўлди, хўжалик менинг отимда, печати сандигимда. Галла, зигир, қовун-тарвuz экканмиз.
 – Сиз тарафларда сув йўқ-ку?
 – Ҳамма шундай дейди, ишлаган йўлини топади. Иккита “артезан” қудуғимиз бор. Суви ширин. Ўзимиздан ортиб қишлоқдошларнинг томорқасига ҳам етади.
 – Ишингиз зўр экан.
 – Бирнави, ишқилиб кунимиз ўтиб турибди.
 – Болалардан нечта, хола?
 – Етти ўғил, беш қизим бор. Ўша йиллар ёш эдик, ҳозиргилардек тегманозик эдемасдик, кейин бова курғур ҳам “сени герой қиламан” деб тек ётмасди-да...
 Момо ўзининг гапидан озгина қизариб кулди.
 – Бариси уйли-жойли бўп кетишган, қишлоқнинг ярми десаям бўлади.
 Шу пайт ёнимиздан шифохона дўхтири ўтиб қолди. Момо дарров уни тўхтатди.
 – Ҳой, дўхтир ўғлим, менга қачон жавоб берасан, кўзим яхши бўлди-ку?
 – Эндигина икки кун бўлди, онажон, яна икки кун сабр қилинг, – деди дўхтир кулиб.
 – Йўқ, ундай дема, эртага ўғилларим келади, до-риларни ёзиб берсанг, келинлар томизиб турарди.
 – Нима, бирор камчилик борми, онажон?
 – Йўқ, ҳаммаси жойида, фақат менинг қишлоқда зарур ишларим бор.
 Охири бўлмади, дўхтир қайсар момога эртага жавоб беришни ваъдалаб қутилди.
 Момо мамнун қиёфада ёнимга келиб ўтирди.

– Бало экансиз, охири кўндирдингиз, – дедим кампирни мақтаб.
 – Билсанг, бир йили тўнғич ўғлим қўярда-қўймай ўн кунлик дам олиш уйига олиб борувди. Менга тўғри келмади, бир кунни зўрға ўтказиб қочиб кетувдим.
 – Нега, мазза қилиб дам олсангиз бўларди?
 – Менга тўғри келмади, тўрт мучам соғ бўлса, қандай қилиб ётаман?
 – Нима, шунчалик юмушингиз кўпми?
 – Ҳа-да, ахир элчилик. Қўшнимиз Холик чўпоннинг тоби йўқ эди, яна иккита келинимнинг ой-куни яқин. Тўй-маъракалар бор.
 – Сиз бўлмасангиз тўйлар ўтмайдими?
 Момо менга ажабсиниб қаради.
 – Менсиз қандай ўтказишади, қани ўтказиб кўришин-чи!? Менсиз товуқларига тухум ҳам бостиришолмайди.
 – Йўғ-а?!
 – Ишонмайсанми? – деди момо менга ёвқараш қилиб.
 – Ишондим, сизга ишонмай бўладими?
 Иккаламиз ҳам бироз жим қолдик. Охири суку-натни бузиб сўрадим.
 – Хола, ҳеч армонингиз ҳам борми?
 – Эй, болам-а, бу дунёда армонсиз одам бор эканми? Кенжа ўғлим афғонда ҳалок бўлган. Темир тобутда олиб келишди. Ўшанда бир кечада сочим оқариб кетганди. Ҳа, урушнинг уйгинаси куйсин, болам-а...

Кечқурун эса шифохонада галати хабар тарқади. Момо билан бир хонада турадиган аёл ёстиғи тагидан тўрт юз доллар топиб олибди. Аёл қизалоғининг операцияси учун пулга зориқиб турган экан.

Ҳамма буни момо қилган деб ўйлади. Аёл миндорлик билдириб сўз қотган экан, момо: “Менинг бегонага берадиган пулим йўқ,” деб уришиб берибди.

Эртасига момо яна ёнимга келиб ўтирди. Унинг юзида мамнунлик акс этиб турарди. Мен оҳиста сўрадим.

– Барибир бояги ишни қилгансиз, сиздан бошқа биров...

– Бас қил, буни сен бил, мен билай, қизалоғини кўриб невараларим эсимга тушиб кетди-да...

Шу пайт дарвоза ёнига машина келиб тўхтади ва ундан учта йигит тушиб, биз томонга юришди. Момо уларни кўриб, қувониб кетди:

– Ана, улларим келишди!

Йигитлар оналари билан кўришиб, машина юкхонасидан тарвuz-қовун, мева-чевалар, патир ва бир тоғора Чиял яхнасини кўтариб келишди. Момо олиб келинган неъматларни барчага тақсимлаб, улашиб чиқди.

Пешин пайти момо жўнаб кетди. Назаримда, ҳай-ҳотдек шифохона ҳувиллаб қолгандек эди.

Расмларни Аслиддин Калонов тизган.

“Ot o‘g‘risi”

Тоштепада кутилмаган воқеа содир бўлди. Нима бўлди, дейсизми? Дард бўлди, чипқон бўлди! Қишлоқнинг олди бўлган Норбой чавандознинг бойловдаги оти йўқолди. Йўқ, йўқолдима, ўғирланди.

Норбой чавандоз ҳазил одамми, “ҳап, сеними”, деб оёққа қалқди, беш ўғлини беш тарафга қувалади. Тоғ қолмади, дашт қолмади.

Озгина шубҳада бўлганлар қузатувга, қистовга олинди. Шу орада фолчи-ромчиларга ҳам бориб келишди.

Натижа йўқ, натижа бўлмади.

Изла-изла, югур-югурлар билан икки ҳафта ўтди. Тоштепаликларнинг орасида: “Ўғри ким экан, ким бўлсаям юраги иккита” деган гап-сўз ўрмалади.

Кунларнинг бирида чавандознинг дарвозаси тагига кимдир хат ташлаб кетди:

“Бой бова, отни излаб сарсон бўлманг, Яратган эгам барчани тенг қилиб яратган, биз суюнчига қизингизни сўрадик”...

Норбой чавандоз хатни қайта-қайта ўқиди. Ўғрининг анойи эмаслигини сезди: “Балки қизи Сайёрага оғиз солган йигитнинг ишидир?”...

Ҳа, эслади, Бўронов домла Саттор подачининг ўғлидан совчи бўлиб келганда, “Подачи тенгимми?” деб рад жавоб бу берганди.

***

Кейин бу уйга бошқа совчи келмади. Аслида Саттор подачининг ўғли Маҳмуд ёмон йигит эмасди. Кимсан, шоир. Иккита китоби ҳам чиққанмиш.

Душман кўнглида, қўшниларида суриштирди: “Йигит яқин орада уйига келмади”, дейишди.

Ўтган кунлар орасида не ўтди, не қолди Норбой чавандоз билди, хотини билди, не ажабки,

қизи Сайёра эса парвойифалак ўсмасини қўйиб мактабига бориб-келиб юраверди.

Норбой чавандоз аҳвол сўраб келган Бўронов домлага бояги хатни кўрсатди, кимнинг ёзуви деб сўради. Домла синчков одам, кўзнойнагини тақиб хатга диққат қилди. Узоқ ўйлади, сўнгра “Бу Маҳмуднинг имлоси эмас”, деб жавоб берди.

Аммо домласи тушмагур бир нарсани пайқадди, лекин бунга чавандозга айтиб бўлмасди. Домла қайтар чоғи ҳовлини супураётган қизга маъноли қаради, қиз эса дув қизарди, ерга боқди...

***

Норбой чавандознинг беш ўғлидан сўнг тилаб олгани Сайёра эди. Чавандоз қизини олтинчи синфга ўтгунча елкасида кўтариб, тиззасида ўйнатиб юрди. Эркатоё болаларга ярашадиган чапанича сўкишларни ўргатди. Меҳмонга келган ошна-узангидошлари қошида “сайратиб” қийқириб кулди. “Отасининг қизидан!” деб завқ топди.

Кўпқарили тўйларга чопон, телпак кийдириб, отга мингаштириб олиб борди.

Ай, биродарлар, чавандознинг ҳам сизу биз билмаган дарди алами бор эди-да... Беш ўғилдан биттасиям от минмаса, улоқ чопмаса, айтинг, умр бўйи кўпқари чопиб ўтган ота бечора қайга борсин?...

Қизнинг томирида отасининг қони оқди. Отга ишқибоз бўлди, отга меҳр қўйди. Ола қашқа унинг сирдоши, эгачиси бўлди.

***

Йиллар ўтиб қиз бўйга етди, болаликдаги қилиқларини ташлади. Вазмин, карашмали нозанинга айланди. Шаҳардаги коллежда ўқиб муаллима бўлди, кураш, дзюдо деганларини ўрганиб келди. Мактабда кураш тўғрисида очди.

Сайёра Маҳмуд билан шаҳарда топишди. Йўқ, қиз аввал ҳам йигитни танирди. Ахир, улар қишлоқдош эдилар. Ўшанда коллежда адабий учрашув бўлганди. Меҳмонлар билан бирга Маҳмуд ҳам келиб, талабаларга қишлоқ қизларига аталган шеърларидан ўқиб берганди.

Шунда қизнинг юраги энтиқиб, орзиқиб кетди-ёв...

Қиз тортинчоқ эмасди, тўғри бориб Маҳмуд билан кўришди, китобига дастхат ёздириб олди.

***

Маҳмуд ҳам қизни ёқтириб қолганди. Улар у сабаб, бу сабаб тез-тез учрашиб туришди. Ана шундай кунларнинг бирида йигит қизга маҳзун бўлиб деди:

– Сайёра, сиз кўнгли тоза қизсиз, менга бўлган туйғунгизни ҳам биламан, лекин отангиз нима деркин, ахир, Норбой чавандоз отда юрган одам, ёлғиз қизини бизга раво кўрармикин?

Йигитнинг сўзлари Сайёрани унчалик ташвишлантормади:

– Бу ёғини менга кўйиб беринг, сиз совчи жўнатинг, қолганини ўзим... фақат бу гап ўрта-мизда қолсин.

Кейин эса қиз отасининг Бўронов домлага “Подачи тенгимми?” деганини эшитди. Маҳмуднинг фикри жўяли эканига ишонди.

Аммо қиз тушмагур ноумид бўлмади, “режа”-сини пинҳона амалга оширишга аҳд қилди.

Ёз кечаларининг бирида отни дарвозадан етаклаб чиқиб минди-да, аммасиникига олиб борадиган йўлга бурди.

Дарвоқе, қишлоқ чеккасидаги уйлاردан бирида Норбой чавандознинг бева опаси яшарди. Кўп оқила, меҳрибон аёл эди, аммо бефарзанд эди, боёқиш. Норбой чавандоз негадир уникага кам келар, аммо опа укасини тез-тез йўқлаб турарди. Укаси опасини кўрган чоғда, “Қалайсиз, бой момо?” деб ҳазиллашиб қўярди. Опа шунга ҳам шуқр қилар, “Ўлигимга эгалик қилса бўлгани”, деб дуо қилиб, алқаб юрарди.

Сайёра эса аммасини яхши кўриб, бот-бот хабарлашиб турар, ҳатто сирларини ҳам айтарди. Хуллас, ўша кечаси қиз отни аммасининг чорбоғига яширганди.

Тоштепада эса миш-мишлар тўхтамади. Норбой чавандоз эса кўксини ёстиққа босиб ётар, гоҳ газабланар, гоҳида “ўзимдан ўтди-ёв”, деб надомат чекарди.

Ахир, элчилик, кун пешиндан оққанда яна Бўронов домла келиб, чавандозга таскин берди: “От топилади, қайғурманг”, – деди.

– Агар отим чиқса, майли Саттор подачи билан қуда бўлишгаям рози эдим...

Норбой чавандознинг дилидаги нияти тилига чиқди!

Бўронов домла эса унга қараб: “Ҳолинг шу экан-ку?”, дегандек жилмайди.

Ярим тунда супада безовта, тўлғониб ётган Норбой чавандознинг қулоғига отнинг кишнагани эшитилгандек бўлди.. “Кўп ўйлаганим сабаб, хаёлимда эшитдим-ов”, дея ўрнидан турмади. От яна кишнади. Чавандоз шошиб ўрнидан турди, яланг оёқ, яланг бош сайисхонага чопди. Не кўз билан кўрсин, оти жойида боғлоқлик турарди. У кўзларига ишонмай қийқириб юборди, баланд товушда хотини Ҳанифа билан қизини уйғотди.

Эртасига Норбой чавандознинг уйида тўй бошланиб кетди. Тоштепаликлар от қуллуқ бўлсинга бирин-кетин, узун-қисқа бўлиб келаверди, келаверди...

***

Алқисса, сунбуланинг охирида Маҳмуд билан Сайёранинг тўйи бўлди. Келин қайтар пайти ажабтовур воқеа юз берди.

Бостирмадаги отнинг безовта кишноғини эшитган келинчак жонивор билан хайрлашиш учун бурилди.

Сайёра отнинг ёлларини силади, эркалади... Эй, ёронлар! Балки ишонарсиз, ўшанда тулпорнинг кўзидан ёш юмалади, ёш эмас, алам, соғинч оқди.

Бу ҳолни кўриб турган халойиқ ерга боқди, кўнгли бўшроқларнинг муждаси намланди.

Норбой чавандознинг ҳам дийдаси тош эмасди, бориб қизини бағрига босди, шунда отанинг елкалари силкинди, аммо кўзи намланмади.

Кейин чавандознинг тантилиги тутиб кетди: “Ол, қизим, отим сеники!” деб юборди.

Отга эгар босилди, гулдор туркман гилами ёпилди, ота қизини отга миндириб, жиловини кўёвга тутди.

Тоштепадан ёр-ёр билан келин чиқди.

**Бердибек
ЖАМГИРЧИЕВ**

1987 йили Қирғизистон Республикасининг Иссиққўл вилоятида туғилган. 2010 йили Бишкек ижтимоий фанлар университетининг қирғиз филологияси факультетини тамомлаган. Қирғизистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси. “Юракда қолган бир исм” номли китоби чоп этилган. Бир неча адабий танловлар золиби.

Axir jannat poyingdadir, tovoningda...

ЁМҒИР ЁҒАР

Ёмғир ёғар, кўзда баҳор, кўнгилда куз,
Билмам қайси манзил, қайси ҳаётдамиз?
Шивирлайсан, томгилардек ҳазин бир сас,
Ёмғир каби тўкилмагин, тўхта, ҳаргиз.

Тўхтагим йўқ, не угундир, тўхтагим йўқ,
Ўтиб кетган оғриқларга ўхшагим йўқ,
Ўлгим келмас, яна қайта унгим келар,
Ёлғизликнинг овозидан қақшагим йўқ.

Юрак хокдир, қадрдоним, таним тупроқ,
Ҳаёт сира аямайди, дилим ғамнок.
Курашмоққа кугим етмас, бемажолман,
Тақдир мени қай сиёҳда тизган, э воҳ...

Оёғимда кишан, бошим алангада,
Кутган бахтим қолди олов гангалида.
Юпатманглар, овутманглар, оғритманглар,
Киргим келар шу гулханнинг рангларига.

Кўзда булут, кўнгилда кун, ёшим ёмғир,
Куйиб кулга айлантирди мени тақдир.
Гўр ёшлигим, гул ёшлигим олиб қўйди
Қобирғамнинг қат-қатида яширинган нур.

Қарогимда гулга кир, умрим баҳори,
Шошма, тўхта, кўзларимда яшна, ёрит.
Фунга бойла, япроқ ёзгил қайта яна,
Баҳор бўлиб юрагимдан дардни арит.

Ёмғир ёғар, кўзда баҳор, кўнгилда куз...

ОНА ЮРАГИ

О, онажон, бахт боқмади жамолингдан,
Ғамга ботдинг, менинг давру замонимда.
Нега энди кўкка боқиб излай беҳишт,
Ахир, жаннат пойингдадир, товонингда.

Ҳа, жаннатим, меҳрим бор, сен-ла бутун,
Ҳа, жаннатим, бахтим бор, сен бор угун.
Онагинам, нур балқиган ой юзингга
Нодон дарднинг сурадини тизган огул.

Ҳар лаҳзада менга ардоқ айлар насиб,
Бунга улуе оналикнинг мартабаси.
Тақдиримнинг тош зарбидан қулаб ётсам,
Юрагингдан алвон қонлар турар сизиб.

Болаликнинг шуълалари ўғиб борар,
Фасллардан фаслларга кўғиб борар.
Қалбингга қулф осса ҳаёт, зулмат босса,
Сенинг зеҳнинг ҳар эшикни оғиб борар.

Бир ҳодиса ёдга тушса, сангир этим,
Жондек дўстим ёш ҳолида қолди етим.
Кема каби тўкди, ботди ғамга, ахир,
Ёш онаси бу оламдан кетди ўтиб.

Ҳамон дўстим ғам-қайғуга ботиб юрар,
Надоматнинг насибасин татиб юрар.
Дард кўрмаган, ғам билмаган ўша одам,
Онажон, деб кўксин тошга отиб урар.

Қароғимда қон қалқиди – жуда ёмон,
Жон дўстимнинг тақдиридан ўртанаман.
Онанг бор-да, дейди, менга маҳзун боқиб,
Кўкрагингни ғажимайди ҳажру армон.

Дўстим сўзи рост экан-ай, ўйлаб кўрсам,
Ғам кўрмаган, дард кўрмаган бола бўлсам.
Бор бисотим тафтиш қилиб, боқсам ногоҳ,
Онам билан ёруғ экан кўнгиш гўшам.

Ўйланаман, волидамга ташлаб нигоҳ,
Мен бир новда, онам эса улкан дарахт.
Эшик қоқиб йўқлаб келса бир кун ажал,
Менинг угун жон беради онам ҳар вақт.

Елкасида ҳаёт юки – улкан, оғир,
Меҳри билан кўнгиш кўзим оғган ахир.
Йўқ бўлса гар уйда онам – дилим хира,
Қаралмаган уйдек тўзир юрак, бағир.

Довонларга кўз етмайди, онам ўтган,
Синовларга сўз етмайди, онам ўтган.
Она ўхшар бир кемага кўнжи тўлиб,
Тўлқинларда қалқиб-қалқиб келаётган.

Ўғилларин орқасидан эргаштириб,
Она борар қўлларида тугун – ҳориб.
Умиди шул, суянади асосига
Нола қилмай яшаверар, она, ғариб...

Гарзи заҳмат кўрса ҳамки, текмайди оҳ,
Кўксин тутар азобга-да, озорга-да.
Сўз айтишига қалбим ожиз, қўли қадоқ,
Ёнда халта, дўконга-да, бозорга-да.

Қўл етмаган шохда ҳам она юрар,
Шўр кетмаган даштда ҳам она юрар.
Тиним билмай саҳардан то шомга қадар,
Тирикликни тебратди она юрак.

Теграсида нур кезган она юрак,
Қат-қатида гул ўсган она юрак.
Ота юртга меҳрини тўшаб қўйиб,
Тақдирнинг тош кўгасидан она юрар.

Қўланкадай ортингдан эргашган ким,
Ўғилларин ёвга бермай тирашган ким?
Э, воҳ, жаннат эшиклари ёпилади
Оналарнинг ол юраги тўхтаган кун.

Ҳар ким ҳаёт гаштин омон суриб юрсин,
Оналарнинг тўғ юраги уриб турсин!!!

Қирғиз тилидан
Фахриддин Ҳайит таржимаси

Гулрух ХУДОЁРОВА

1992 йили туғилган.
Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети-нинг филология факультети-ни тамомлаган. Республика ёш ижодкорларининг “Истеъдод мактаби” VIII семинари иштирокчиси.
“Сен ҳақингда сўз айтсам” шеърини тўплами топ этилган.

***

Хариталар ҳаммаси бекор,
Йўлгон қозон, бўёғи билан.
Юрагининг ҳет ким кўрмаган,
Гард юкмаган бир ёғи Ватан.

Чегаралар ҳаммаси бекор,
Чегаралар ҳаммаси кишан.
Отанг ҳар кун намоз ўқиган,
Белбоғининг тўрт ёғи Ватан.

Қулоғинга сизмаган тоғлар
Юрагинга кўгса дафъатан.
Кўзинг юмсанг, кўзинга сизиб
Кетган не бор – ҳаммаси Ватан.

Кўрганларинг, кўрмаганларинг,
Туйганларинг – ҳаммаси Ватан.
Суйганларинг, суймаганларинг –
Ҳаммалари, ҳаммаси Ватан.

Men axir baxtning bir bo‘lagi...

***

Томирим – муҳаббат илдизи,
О, менинг юрагим – кўзимда.
Гар сенга етолсам бир куни,
Ўшанда қайтаман ўзимга.

Унгага шаклман бор-йўғи,
Унгага жони йўқ сояман.
Қалбимнинг тош эрур бир ёғи,
Бир ёғи лой эрур – тояман.

Унгага тафти йўқ қуёшман,
Унгага қайғуга қардошман.
Сенга ҳам етарман, унгага
Мен аниқ бардошман, бардошман...

Унгага қийналгай, эзилгай,
Йиғлагай кўзимнинг юраги.
Мен, ахир, қайғунинг бутуни,
Мен, ахир, бахтнинг бир бўлаги.

***

Балки яхши сўзим унутдинг,
Унутгансан ёмонларин ҳам.
Менинг йўлим фақат сен томон,
Кўндир балки томонларинг ҳам.

Балки унутгансан ишқ розинг,
Балки севдим демасан қайтиб.
Балки менга ҳиммат қилгансан,
Чаргагансан ёлгонлар айтиб.

Балки барин қисматдан билиб,
Унутмоққа топдинг бардошни.
Аммо билмам, қандай унутдинг
Сен деб биров тўккан кўзёшини.

PESHQADAM

Шоирд нарвар

1958 йилнинг феврал оyi эди. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтида буюк ўзбек шоири ва мутафаккири Алишер Навоийнинг таваллуд кунига бағишлаб илмий анжуман ўтказилди. Эртаси кuni Мақсуд Шайхзода раҳбарлигида ихчамгина мушоира ҳам бўлиб ўтди. Унда кўп таниқли ижодкорлар қатнашди. Мен ана шу тадбир ҳақида бир ахборот ёзиб, курсдошим Хайриддин Салоҳга кўрсатдим. У мақолани ўқиб кўрди-да:

– Яхши ёзилибди, дарсдан кейин Шотурсун акага олиб борамиз, – деди.

Тушдан сўнг Навоий номидаги катта театр рўпарасидаги бинога бордик. Учинчи қаватга кўтарилиб, ҳозирги “Ёшлар овози” газетасининг “Адабиёт ва маданият” бўлимига кирдик. Гарчи Шотурсун Ғуломовни олдин кўрган бўлсам ҳам, шахсан таниш эмасдим.

– Бу менинг курсдошим Ҳамиджон, журналистикага қизиқади, бир ахборот ёзибди, – деб таништирди Хайриддин.

У киши мақолани ўқиб кўриб “маъқул” дедилар ва у газетанинг навбатдаги сонида эълон қилинди. Шу-шу Шотурсун ака билан устоз-шогирддай бўлиб қолдик. Натижада шу газетада кўплаб мақолаларим босилди; ҳатто Қўйлиқдаги бир мактаб директори ҳақида очерким ҳам босилди. Демак, менинг мақоланавис сифатида шаклланишимда Шотурсун аканинг ўзига хос ўрни ва мавқеи бор.

Ўша йиллари Шотурсун Ғуломов республика журналистларининг ўта фаол, жанговар-пешқадамларидан эди. Ҳали қарасангиз, Ангрен, Оҳангарон қурувчилари ҳаётидан, бир қарасангиз, Мирзачўлнинг кўриқ ерларини ўзлаштирувчилар фаолиятидан бир-бирдан ўқишли очерклари эълон қилинарди. Кейинчалик ана шу долзарб руҳдаги очерklar “Бўз ерлар уйғонди”, “Ҳаёт гуллари”, “Беш оға-ини” номи билан алоҳида китоб ҳолида чоп этилди. Бу асарлар ёшлар орасида қўлма-қўл юрарди. Бугина эмас, Шотурсун ака ёш қаламкашларнинг беғараз мураббийси, гамхўри эди. Камина Шотурсун аканинг Омон Саидаминов, Тўлқин Расулов, Ўктам Усмонов, Хайриддин Салоҳ, Турсунбой Йўлдошев, Юсуф Шомансур, Анвар Юсупов сингари навқирон қаламкашлар, талаба-ёшлар ижод намуналарининг оммалашуви, матбуотда эълон қилинишига бош-қош бўлганликларининг

*Ҳ*омиджон ХОМИДИЙ

гувоҳи бўлган. Бир куни курсдошим Ўктам Усмонов “Шотурсун ака ҳикоямни олиб қолдилар” деб фахрланган эди. Айниқса, тенгдошларимиздан Тўлқин Расулов билан Омон Саидаминовнинг қалами ўткирлашиши, журналист сифатида шаклланишида Шотурсун аканинг ҳиссаси катта. Чунки бу икки дўстимиз ўта серғайрат, топқир бўлиб, кўп газеталарда уларнинг ранг-баранг мақолалари эълон қилинади.

Меҳрибонлик

Ўтган асрнинг 90-йиллари бошида педагогика институтига академик Фанижон Абдураҳмонов ректор этиб тайинланди. Ўша кунлари институтнинг “Ўзбек адабиёти” кафедраси мудирлигига матбуотда танлов эълон қилинганди. Икки касбдошимиз унда қатнашиш учун ариза беришди. Бир куни ректор мени чақириб:

– Нега мудирликка ариза бермадингиз, – деб сўраб қолди.

– Даъвогарлар зўр, ўтолмасам керак, – дедим.

– Бекор айтибсиз. Сизнинг илмий ишларингиз кўп, ўтасиз, бугуноқ ариза беринг, – гапни чўрт кесди Фанижон ака.

Ариза ёзиб, илмий котибга топширдим. Ҳақиқатан ҳам, институт илмий кенгаши аъзолари менга юз фоиз овоз беришди. Бир куни “Ўзбекистон ёзувчилари” деган китобни кўздан кечирсам, 38 адиб Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтининг турли факультетларида ўқишган экан. Уларнинг рўйхатини

тузиб, уюшмага бердим-да, курсдошим раис муовини Ўктам Усмоновдан шуларнинг суратларини йиғиб беришда кўмаклашишини сўрадим. У рўйхатни кўздан кечириб, “Шотурсун ака ҳам бор экан”, деб хурсанд бўлди ва бундай деди:

– Бу жиддий, катта иш. Уни шунчаки, йўл-йўлакай бажариб бўлмайди. Ректор томонидан раис номига расмий хат олиб келасиз, – деб рўйхатни қайтариб берди. Эртаси куни ректор имзоси билан илтимоснома – хат олиб бордим. Биргаликда уюшма раиси адиб ва олим Сарвар Азимов ҳузурига кирдик. У киши хатни ўқиб, бош қимирлатиб маъқуллади-да: “Фотолaborаторияга! Рўйхатдаги ёзувчиларнинг портретлари уюшма ҳисобидан тайёрлаб, рамкага солиб берилсин”, деб ёзиб берди. Бир ой давомида суратлар тайёр бўлди, келтириб, кафедра деворига тартиби билан илиб қўйдик.

Орадан бир неча йил ўтгач, янги ректоримиз техника фанлари доктори, профессор Баҳромжон Қодиров кафедрага кириб келдилар-да, портретларга назари тушиб:

– Бу зўр иш бўлган экан. Энди буларнинг росмана суратларини санъат факультетидаги устоз Фафур Абдураҳмоновга чиздиринг, ҳақини ректорат тўлайди, – деди.

Мен портретларни тахлаб, Абдураҳмоновга элтиб бердим. Устоз бир неча ой давомида барча адиблар сиймосини мойбўёқда қайта яратиб берди. Кейин уларни келтириб, факультет йўлагига тартиби билан илиб чиқдик. Кунлардан бир кун янги ректоримиз Улуғбек Иноятов факультет йўлакларини айланиб юриб, портретларни томоша қилар экан шундай деди:

– Домла, бу ишингиз яхши бўлган экан. Энди ушбу адиблар ҳақида бир маълумотнома – тазкира ёзиб, ҳаммага тарқатиш керак. Уни қўлга олган ҳар бир талабанинг қалбида ифтихор туйғуси жўш урсин.

Шундан сўнг мен ана шу адиблар ижодини ўрганишга киришиб кетдим: олимларнинг улар ҳақидаги тадқиқотларини, “Ўзбек адиблари”, “Ўзбек адабиёти” (маълумотномаси) ни, қомусларни ўқиб, ёзувчиларнинг мукамалроқ биографияларини яратишга интилдим; фарзандлари, аёллари, ҳатто набиралари билан ҳам суҳбатлашдим. Шу жараёнда адиб Шотурсун Фуломов ҳақида тўплаган далилларим етарли бўлмади. Шоир Шукур Дадашдан бир ўғиллари Бирлик гузариде туришини аниқлаб, қидириб хонадонни топдим ва ёзувчи ҳақида қўшимча маълумотлар, шеърларидан намуна-

лар олдим. Ана ўшанда адибнинг ўгли Ҳаёт Ғуломов қуйидаги воқеани айтиб берди:

– Дадам замонамизнинг буюк шоираси Зулфия опа билан опа-укадай эдилар. Кўпинча у киши онам билан бизларни эргаштириб Зулфия опаникига олиб борардилар. Улар ҳам бизникига кўп келганлар. 1965 йилнинг январ ойида падари бузрукворимиз оламдан ўтиб қолдилар. Барча аза-маъракалари ўтиб бўлгандан кейин Зулфия опа биздан ҳол-аҳвол сўрагани келиб қолдилар. Бироз суҳбатдан сўнг онамга қараб:

– Энди нима қилмоқчисиз? – деб сўрадилар.

– Бирор фабрикага кириб ишларман ёки магазинда сотувчилик қиларман, – деб жавоб берди онам.

– Йўқ, сизнинг хонадонингиз зиёли оила, сиз ўқишингиз керак. Кейинчалик фарзандларингиз ана шу анъанани давом эттириши лозим. Аттестатингизни олиб чиқинг, ҳозир бир жойга борамиз, – деди Зулфия опа.

Онам аттестатни олиб келди. Икковлашиб ҳовлидан чиқиб кетишди. Кейин онамдан сўраб билсам, Зулфия опа уларни тўғри Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти ректори Шопўлат Абдуллаев ҳузурига бошлаб бориб:

– Сизнинг собиқ талабангиз, менинг укам шоир Шотурсун Ғуломов оламдан ўтди. Бу сингил беш бола билан бева қолди. Ўша гўдакларнинг ҳурмати учун шу сингилни ўқитиб берасиз, – деган экан.

– Зулфияхоним, бажонидил, аммо институтнинг кундузги ҳамда сиртқи бўлимларида қабул комиссиялари аллақачон фаолиятини тўхтатиб бўлган. Бунинг ҳеч иложи йўқ.

– Шопўлат Шоакбарович! Буни мен билиб-тушуниб турибман. Лекин бу аёл ишга кириб, бешта етимни боқиши лозим. Ҳеч бўлмаса, сиртқи бўлимнинг бошланғич таълим факультетига қабул қилинг, – дея сўзларида қатъий туриб оладилар опа.

– Ундай бўлса, – деди ректор, – барча факультетларда гуруҳлар тўлиб шаклланиб бўлган. Уларнинг сафига бир кишини қўшишга бизнинг ҳақимиз йўқ. Институтнинг қабулини Вазирлар Маҳкамаси бошқаради. Сиз Сарвар Азимовдан битта ўрин олиб берасиз, биз буёғини расмийлаштириб оламиз.

Зулфия опа эртаси куни Вазирлар Маҳкамасидан ўрин олиб берганлар ва ўқув йилининг қоқ ўртасида онам Хосият Ғуломова педагогика институтининг сиртқи бўлимига қабул қилинади. Онам бошланғич таълим факультетини давримизнинг буюк шоирасининг оиламизга меҳрибончиликлари туфайли битказиб, умрларининг охиригача мактабда дарс бериб, беш фарзандни вояга етказдилар.

Шу вовеқдан сўнг аксарият буюкларимизнинг том маънода кенгфёъл бўлишларига яна бир қарра тўла ишонч ҳосил қилдим.

Мен ўшанда Шотурсун Ғуломов хонадонидан бир олам таассурот билан қайтдим; у кишининг шоир сифатида “Қуёшга тик қараб”, “Шалла” сингари шеърий тўпламлари, “Тоза ҳаво”, “Қутлуғ кун”, “Ёрқин уфқлар” каби қиссаларини ўқимаганимдан ўқиндим; мухтасар лавҳа ёзиб, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти тугатган 83 нафар адибнинг ҳаёти ва ижоди зикр этилган “Низомий дилбандлари” номли тазкирага киритдим. Бу китоб икки мартаба нашр қилинди. Кенг жамоатчилик, марҳум ёзувчиларнинг авлодлари томонидан яхши китоб сифатида эътироф этилди.

Шотурсун Ғуломов юзлаб очерклари, ҳикояларию қиссалари, ўзига хос нафис туйғулар ҳосиласи бўлмиш шеърлари билан элнинг қалбига нур олиб кирди, юртига яхшилик уруғини сочди, шогирдларини пешқадам мураббий сифатида етаклаб, улғайтирди. Буюк шоир Ҳофиз Шерозий айтмоқчи: “Кимки яхшилик билан умргузаронлик қилган бўлса, у мангу тирикдир”. Зеро, унинг яхшиликларини кейинги авлод зикр этиб, ўзлари билан тирик олиб юрадилар.

Германн ХЕССЕ

(1877-1962)

немис адабиётининг улуг намояндаларидан бири, Нобел мукофоти соҳиби. Унинг кўплаб роман, қисса, ҳикоялари, шеърлари, сиёсий, адабий-танқидий руҳдаги асарлари гоп этилган. Улар орасида, айниқса, “Чўл бўриси”, “Маржонлар ўйини”, “Филдираклар остида”, “Демиян” каби асарлари довруг қозонган.

Немис тилидан
Мирзаали АКБАРОВ
таржимаси

Во‘чи

Никоуа

Фарангистон тоғларида ҳеч қачон қиш бунчалик совуқ бўлмаган ва узоқ чўзилмаган эди. Бир неча ҳафтадирки, ҳаво очиқ, осмон тиниқ, қуруқ совуқ забтига олган. Кундузлари очиқ, тиниқ мовий осмон остида қор босган кенг, поёнсиз нишаб далалар ялтираб, ястаниб ётар, кечалари эса Ой янада тиниқлашиб, қирчиллама қиш совуғида қор узра сарғиш ёғду сочарди. Одамлар тепалик тугул ҳатто кўчаларга ҳам чиқмас, уй-уйларига биқиниб олишган эди. Тунда эса Ой нурида қишлоқ кулбаларининг ёниқ деразалари гўё ис босгандек хира кўринар ва тезда ўчиб қолар эди.

Ҳаттоки, теварак-атрофда яшовчи жониворлар учун ҳам жуда оғир давр бошланди. Уларнинг кичикроқлари тўп-тўп бўлиб музлаб қолишар, паррандалар ҳам қаҳратон қиш совуғига бардош беролмай ҳалок бўлиб, қирғий ва бўриларга ем бўларди. Хуллас, аёз ва очликдан барчанинг силласи қуриган эди. Бўри тўдасининг бир қисми омон қолган, бу кулфат эса уларни янада жипслаштирганди. Бўрилар кундузлари емиш топиш илинжида якка-якка бўлиб изғишарди. Дам-бадам оппоқ қор узра озиб-тўзиб кетган, шарпа янглиф

Расмларни Аслиддин Калонов тизган.

унсиз пусиб бораётган оч, бироқ ўта ҳушёр бўри кўринарди. Қор босган далада кафтдек соя унга эргашади. Шамолда бир нимани сезгудек бўлса, ўткир тумшугини чўзиб, тинка-мадори қуриб, қисқа увлаб қўяди. Тунлари эса тўда-тўда бўлиб овга чиқишар, бўғиқ увиллаб қишлоқ атрофида изғишарди. Мол ва паррандалар оғилларга бекитилган, дарчаларга ов милтиқлари суяб қўйилган. Онда-сонда итми, шунга ўхшаш майда ўлжани ҳисобга олмаганда аҳвол танг, шундоғам тўда ичидан икки бўри отиб ўлдирилган эди.

Изғирин совуқ ҳамон забтига оларди. Бўрилар илиқроқ бўлиши учун кўпинча ёнма-ён ётар, ҳувиллаган далаларга мажолсиз боқиб, унсиз қулай пайт пойлашарди. Шунда улардан бири,

очлик азобига дош беролмай увиллаб юборди. Унга бошқалари ҳам қўшилди, бир зумда чор-атрофни бўриларнинг даҳшатли увиллаши тутиб кетди.

Ниҳоят, тўданинг чоғроққина қисми йўлга отланмоқчи бўлди. Эрта тонгда уяларини тарк этиб, бир жойга тўпланган бўрилар, совуқ ҳавони безовта искай бошладилар. Сўнгра илдам ва баравар қўзғалишди. Орқада қолганлар олдиндагилар ортидан анча жойгача эргашиб йўртиб бордилар, сўнг иккиланиб тўхтаб, улар ортидан мажолсиз термилиб туришгач, секингина ин-инларига қайтдилар.

Йўлда бораётганлар қиём пайти бир-бирларидан ажралишди. Учаси шарқ тарафга – Швейцариянинг Юра тоғлари томон, қолганлари эса жанубга қараб кетдилар. Учала бўри келишган, кучли, бироқ ниҳоятда озиб-тўзиб кетган эди. Оқимтир қоринлари камардек таранг тортилган, қовурғалари аянчли тарзда туртиб чиққан, ҳалқумлари қуруқшаб, кўзлари маъюс ва тушкун боқарди. Учовлон Юрага етиб боришганининг иккинчи куни битта қўй, учинчи куни эса ит билан қулунни ўлжа олишди, бундан дарғазаб бўлган қишлоқ аҳолиси йиртқишларни ҳар томондан таъқиб қила бошлади. Теварак-атрофдаги қишлоқлар ва шаҳарчада ваҳимали гап-сўзлар тарқалди. Почта ташувчи каналар қуроллантирилди, милтиқсиз ҳеч ким кўчага чиқмайдиган бўлди. Учала йиртқич бегона жойда аввалига бироз ҳайиққан бўлса-да, шундай ажойиб ўлжалардан сўнг ўзларини қўйиб юборишди; улар энди ҳар қачонгидан ҳам таптортмас бўлиб, қишлоқ ҳовлиларидан биридаги

молхонага куппа-кундузи хужум қилди. Торгина оғил бир зумда ари уясидек тўзиб кетди, сигирлар мўърар, ёғоч охирлар қарсиллаб синар, от туёқлари дупурларди. Бироқ бу гал одамлар етиб келишга улгурди. Бўриларни ким ўлдирса, унга мукофот эълон қилинган, бундан деҳқонлар жасоратига жасорат қўшилди. Улар шу заҳоти икки бўрини тинчитдилар, бирининг бўғзига ов милтиғидан отилган ўқ теккан бўлса, бошқасини ойболта билан чопиб ташлашди. Учинчиси чап бериб қочиб қолди, жони ҳалқумига келиб, қор устига қуламагунга қадар орқа-олдига қарамай югураверди. Бўрилар ичида у энг навқирони ва энг келишгани, бақувват ва чаққони эди. Елкаси ойболта зарбидан жароҳатлангани боис, оғир нафас олиб, жуда узоқ ётди. Кўз ўнгида қон босган қизил доирачалар гир-гир айланар, оғриқ азобидан аҳён-аҳёнда тўлганиб қўярди.

Шунга қарамасдан, озгина тин олгач, яна ўрнидан қўзғалди. Шундагина у нақадар узоқ масофага югуриб борганини сезди. Атрофда на уйлар, на одамлар кўринарди. Шундоқ олдида қалин қор босган улкан тоғ қад ростлаб турарди. У Шассерал тоғи эди. Тоғни айла-ниб ўтмоқчи бўлди. Ташналик азоби устун келиб, қорнинг музлаган устки қатламидан бир парча синдириб еди.

Бир амаллаб тоғнинг нариги томонига ўтган ҳам эдики, қишлоқ устидан чиқди. Кеч кириб борарди. Бўри қалин ўсган арчазор ичига кириб, нафас ростлади. Қишлоқ молхоналарининг илиқ-имиқ иси димоғига урилди-ю, аста боғқўралар оша сакраб ўтди. Кўчада ҳеч зоғ йўқ. Бўри сўлакайи оқиб,

қўрқа-писа ўзини уйлар орасига урди. Шу заҳотиёқ ўқ овози янгради. Ўзини тутиб, энди югурмоқчи бўлган ҳам эдики, қарсиллаб иккинчи ўқ узилди. Ўқ нишонга текканди. Оқиш қорнининг қуйи қисмидан йирик қон томчилари тирқирай бошлади. Бўри бор кучини тўплаб, ҳақкалай-ҳақкалай ниҳоят, тоғ бағрида жойлашган ўрмонзорга етиб олди. У ерда бир зум теварак-атрофга диққат билан қулоқ солган эди, иккала тарафдан ҳам одамларнинг овозлари ва қадам товушлари эшитилди. Қўрқа-писа тоққа разм солди. Тоғ нишаб, сердарахт, унга чиқиб бориш анча мушкул эди. Бироқ бошқа йўл ҳам йўқ. Бўри нафаси бўғзига тикилиб, қия тоғ бағрига қапишволган кўйи юқорига аста-секин ўрмалаб чиқа бошлади, пастда эса тобора яқинлашиб келаётган оломоннинг гала-ғовур овозлари эшитилар, дам-бадам чироқларнинг “ялт-юлт” ёруғи ҳам кўриниб қоларди. Яраланган бўри нимқоронғи арчазор бўйлаб дир-дир қалтираб борар, танасидан жи-гарранг қон тизиллаб оқарди.

Совуқ бўшашди. Ғарб томонда осмон чанг-тўзонли, қор ёғишидан дарак берарди. Ҳолдан тойган, тинка-мадори қуриган бўри ниҳоят тепаликка бир амаллаб чиқиб борди. У энди Монт Кросин деган жой яқинида, ўзи аранг қочиб кетган қишлоқ узра чўзилган ярим нишаб, қалин қор билан қопланган кенг майдонда турарди. Очликни сезмас, бироқ жароҳати симиллаб оғриб, бениҳоя азоб бераётганди. Осилиб қолган бўғзидан аста, билинар-билинемас нидо келди, юраги оғир ура бошлади, муқаррар ўлим шарпаси зилдек юк бўлиб босаётгандек туюл-

ди. Шунда бехосдан шохлари тарвақайлаб ўсган ёлғиз арчага кўзи тушди; арча тагига бориб, гира-шира тун қаърига маъюс тикилиб қолди. Орадан ярим соат вақт ўтди. Кутилмаганда қор устида ғалати ва майин, хира қизил доғ пайдо бўлди. Бўри гингшиб, жойидан қўзғалди, ёруғлик томон интилди. У жануби-шарқ тарафдан катта ва қип-қизил бўлиб чиққан, гира-шира осмон узра тобора кўтарилиб бораётган Ой нури эди. Анча вақтдан буён у бу қадар қизариб, тўлишмаганди. Аста-секин жон таслим қилаётган жонивор хира, туссиз Ой гардишига маъюс боқаркан, кучсиз хириллаган овози тун қаърига сингди.

Чироқ кўтариб олган одамлар етиб келишди. Қалин пальто кийган деҳқонлар, мўйна телпак ва бесўнақай иссиқ пойабзал кийволган овчилар, ёш-яланг йигитлар қорни бир-бир босиб келишарди. Ҳамма шодон қийқирарди. Жони узилаётган бўрини кўриб, унга яна икки марта ўқ узишди, иккиси ҳам тегмайди. Шунда унга таёқ ва сўйиллар билан ёпирилишди. Бўри эса буни ортиқ сезмади ҳам.

Одамлар тилка-пора бўлган бўри жасадини Санкт Иммер томон судраб олиб кетишди.

Ҳаммалари кулишар, бир-бирларига мақтанишар, ароқ ва қаҳва ичиб, хурсандчилик қилишар, ашула айтишар, сўқинишарди. Қалин қор қоплаган ўрмон гўзаллигини, баланд ясси тоғ ёғдусини, ов милтиқларининг миллари ва биллур қор заррачалари ҳамда ўлдирилган бўрининг сўник кўзларини гира-шира ёритиб, Шассерал тоғи узра осилиб турган ёруғ Ойни эса ҳеч ким кўрмас эди.